PACCALET și COUSTEAU

În căutarea Atlantidei

EDITURA ARTEMIS

ÎN CĂUTAREA ATLANTIDEI

PACCALET și COUSTEAU

În căutarea Atlantidei

Traducere din limba franceză de
SANDA MIHĂESCU-CÎRSTEANU

EDITURA ARTEMIS

București
1993

Coperta seriei:
MIHAIL BOITOR
Redactor:
MANUELA CORAVU

Jacques-Yves Cousteau et Yves Paccalet
A la recherche de l'Atlantide
© Editions Flammarion 1980

Toate drepturile asupra prezentei ediţii în limba română
sînt rezervate Editurii Artemis

ISBN 973-566-017-2

„Îmi place să visez
că în abisurile oceanice odihnesc, intacte,
zidul de aur al templului lui Poseidon
şi meterezul de orichalc ..."

A.T'Serstevens
Periplul insulelor atlantide

Faimosul episod al trecerii mării Roşii, care urmează după cele zece plăgi ale Egiptului, poate, şi el, să fie interpretat în termeni geologici. Cu ocazia exploziei din Santorin, marea s-a retras departe de ţărm timp de aproximativ o jumătate de oră, mai înainte de a reveni sub forma unui formidabil val *tsunami*, înalt de mai multe zeci de metri. Un grup de fugari a reuşit să treacă peste un braţ de mare astfel secat; urmăritorii lor au pierit poate luaţi de talaz ... (Detaliu dintr-o gravură din secolul al XIX-lea).

1
Poseidon ne onorează în felul său

FOTOGRAFIA MIRACULOASĂ – „PAPA FLASH", SCUFUNDĂTORII ŞI CEILALŢI – CAII DE MARE – UN PLATAN DE DOUĂ ORI MILENAR – ÎNGROPAT ÎN MÎL – TOATE ASTEA PENTRU O OALĂ DE NOAPTE!

Marea Egee pare mai albastră ca de obicei. *Calypso* este legănată de o hulă uşoară. În văzduh, pe deasupra capetelor noastre, zboară pescăruşi. Ne scăldăm în lumină.

Aici, timpul pare să fi rămas pe loc. Am venit să ancorăm în legendă. Secolele au schimbat prea puţin aceste insule greceşti, unde istoria şi mitologia se confundă. Aceleaşi vînturi care au umflat pînzele lui Ulise ne mîngîie chipurile. Sînt regele Itacăi şi mă aştept să-l văd pe Polifem ieşind din peştera lui, sau pe Nausica şi pe tovarăşele ei coborînd la rîu ... Niciodată mai mult ca astăzi n-am încercat sentimentul că trăiesc *Odiseea în realitate.*

Calypso a făcut popas în apele apărate ale golfuleţului Sfîntul Gheorghe între două promontorii stîncoase ale insulei Dia. Această insulă stă de strajă în nordul Cretei, în faţa portului Iráklion (vechiul Candia). Sîntem în căutarea Atlantidei.

Puţine mituri exercită o asemenea fascinaţie asupra oamenilor. Puţine legende au făcut să se viseze atît. Pentru fiecare dintre noi, evocarea acestui continent pierdut este cea a vîrstei de aur, a fericirii, a belşugului de bogăţii şi a armoniei dintre popoare. Este poate mai cu seamă povestea simbolică şi minunată a originilor tăinuite ale înţelepciunii.

Nu mă gîndisem niciodată că într-o zi mă voi apuca să caut acest improbabil univers. Citisem, ca toată lumea, ceea ce se scrisese. Mai exact, parcursesem o infimă fracţiune din această literatură, fiindcă

mai mult de cinci mii de lucrări şi nenumărate articole au fost deja consacrate acestui subiect! Visam la marele continent înghiţit de mare, la antica metropolă cu cele trei centuri de ziduri (primul acoperit cu aramă, al doilea cu cositor şi ultimul cu „orichalc[1] ce strălucea ca văpaia focului". Îmi plăcea să mi-i imaginez pe atlanţi, avînd o ştiinţă atît de sigură, moravuri atît de rafinate, o civilizaţie strălucită. Mă întrebam dacă, dincolo de semnificaţia sa simbolică şi ezoterică, mitul putea să se fixeze într-o amintire colectivă despre evenimente istorice petrecute cu adevărat. Dar nu-mi trecea prin minte să încerc să aduc proba de autenticitate a catastrofei. Lăsam altora grija de a încerca să adeverească povestea scufundării continentului blestemat, aşa cum ne-a transcris-o Platon*[2] în dialogurile sale *Timeu** şi *Critias**.

Or, astăzi mă aflu antrenat fără să vreau în această aventură. Nu am pretenţia să rezolv în cîteva săptămîni o enigmă care e dezbătută în zadar de douăzeci şi patru de secole. Dar mă surprind pasionîndu-mă pentru acest subiect mai mult decît am crezut-o la început. Sînt vrăjit de legendă. Magia atlanţilor mă învăluie.

FOTOGRAFIA MIRACULOASĂ

Totul a început cu o miraculoasă fotografie aeriană ...

Evident, luasem cunoştinţă de unele din multiplele locuri în care „specialiştilor" – de la cei mai avizaţi la cei mai fantezişti – le-a plăcut să situeze urmele Atlantidei. Sînt un om al mării şi ar fi fost paradoxal să nu mă interesez de o istorie în care oceanul se presupunea că a deţinut un rol major. Cînd eram copil, am vizitat, ca şi alţii, cu imaginaţia cetatea dispărută a atlanţilor în compania căpitanului Nemo din *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Acest episod al lui Jules Verne a reuşit, mai tîrziu, să-mi aţîţe pasiunea pentru explorarea reală a universului caracatiţelor şi balenelor.

Devenit scufundător şi pasager al unor vehicule subacvatice, mi-am „aruncat un ochi", bineînţeles, ici şi colo, asupra locurilor unde se presupune că s-a scufundat regatul dispărut. Nu m-am aşteptat niciodată, cum au făcut-o unii, să descopăr ziduri ciclopice, colonade şi temple pe fundurile oceanului din Azore sau de la Bimini: ştiam

---

[1] Metal sau aliaj metalic menţionat de mai mulţi autori ai antichităţii. La început cuvîntul a desemnat un metal fabulos, foarte preţios, apoi aliaje de tipul bronzului. – *Nota trad.*

[2] Cuvintele urmate de asterisc fac obiectul unor explicaţii ce se găsesc în *Glosar.*

prea bine în ce stare se găsesc epave vechi de numai cîţiva zeci de ani. Aşa că vestigii de mai multe mii de ani, chiar monumentale ... Totuşi, aproape inconştient şi în contradicţie cu înclinaţia mea naturală spre raţionalism, căutam. Localizarea poziţiei Atlantidei nu este oare, în fond, speranţa secretă a oricărui scufundător din lume, chiar şi a celor care susţin sus şi tare, în public, că refuză să creadă în aceste scorneli?

În ziua în care, pentru prima oară, pe masa careului de pe *Calypso,* am examinat fotografia mărită a unei structuri ciudate în formă de deget, ascunsă în adîncitura golfuleţului Sfîntul Gheorghe, din acea minusculă insulă Dia care se învecinează cu Creta, nu m-am mai îndoit de ceea ce mă va face să întreprind această descoperire anodină în aparenţă. Aveam să încerc, pur şi simplu, mobilizînd toate mijloacele materiale şi umane de pe *Calypso,* să verific una din ipotezele cele mai bine argumentate care privesc Atlantida: cea care situează continentul scufundat în Mediterana,şi nu aşa cum o vrea Platon, în ocean, dincolo de „Coloanele lui Hercule" (actuala noastră strîmtoare Gibraltar); cea care asimilează poporul atlanţilor cu minoicii, a căror strălucită civilizaţie s-a prăbuşit brutal cu mai puţin de cincisprezece secole înaintea erei noastre; în fine, cea care explică această prăbuşire printr-o succesiune de catastrofe geologice, al căror paroxism l-a constituit explozia extraordinar de distructivă a vulcanului din insula Santorin – moderna Thira.

Toate acestea reprezintă o lungă istorie. În realitate, *Calypso* n-a pornit în mod special spre Grecia pentru a căuta acolo Atlantida. Aşa cum se întîmplă adeseori în cursul aventurilor noastre, hazardul a făcut după capul lui.

„PAPA FLASH", SCUFUNDĂTORII ŞI CEILALŢI

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„31 octombrie. Monaco. Ridicăm ancora pentru o lungă campanie de arheologie submarină în apele greceşti. Această misiune va dura mai bine de un an.

Avem şansa excepţională de a dispune de autorizaţiile necesare pentru a vizita mai multe amplasamente de epave antice sau moderne. Trebuie să profităm de ele. Persoanele responsabile din domeniul arheologiei elenice nu eliberează decît rareori astfel de permise. Le înţeleg foarte bine; atîţia escroci, foşti savanţi şi hoţi de amfore s-au succedat în aceste ape încărcate de istorie încît este necesar să se oprească masacrul prin măsuri de protecţie draconice. În ce ne

privește, vom fi asistați în permanență de specialiști împuterniciți de Consiliul arheologic grec – singurul organism îndrituit să elibereze autorizații pentru explorări pe teritoriul național (inclusiv, bineînțeles, în domeniul maritim). Nu vom aduce la suprafață nici un singur fragment dintr-o statuie, nici un singur ciob de amforă, fără permisiunea lor expresă. Și totul va merge la muzeele din Grecia ... Colin Mounier și Babette Soria au făcut pregătirile pentru această călătorie a noastră. Ei au văzut cu cîtă hotărîre a protestat Consiliul arheologic atunci cînd a fost vorba de transformarea golfului Pilos într-un port ultramodern. Au insistat asupra geloziei pe care o manifestă grecii pentru comorile lor istorice: acest sentiment mi se pare firesc. Chiar dacă n-am vorbi de «săpătorii particulari», care nu sînt decît niște hoți, nu se poate nega că o mare parte din cele mai frumoase obiecte de artă elenică se găsesc deja în muzeele din Paris, Londra, New York, Berlin și Leningrad.

4 noiembrie. Iată-ne ajunși în Zea, în apropiere de Pireu. Peste Pelopones se lasă seara. În ultimele zile am mers de-a lungul coastei occidentale a Corsicii și ne-am urmat drumul prin strîmtoarea Bonifacio (după părerea mea, prea multe petroliere trec prin această strîmtoare periculoasă: atenție la mareea neagră!). Ne-am angajat în trecătoarea Messina salutînd Calabria, aflată la babord, și Sicilia, la tribord. (Nici Charybda, nici Scylla n-au înghițit-o pe *Calypso*.) Apoi ne-am urmat ruta direct spre golful Corint. Am parcurs canalul cu același nume, ajungînd în golful Saronikós, în fundul căruia se află insula Salamina și portul Pireu – plămînul comercial al metropolei Atena.

Căpitanul nostru este Pierre Mahé, secundul Paul Zuéna, bețmanul Jo (Josué) Ségui, matelotul Pierre Bouracoff, mecanicul-șef Jean-Marie France. Este aici comandantul Alinat, adjunctul meu la Muzeul oceanografic din Monaco – *alter ego*-ul meu. Văd pe punte pe inginerul electrician-mecanic-creator-reparator al farfuriei submersibile «Gaston», cu alte cuvinte pe Jacques Roux, îl zăresc pe Bob Braunbeck, pilotul elicopterului, și pe celebrul «Papa Flash»

«Papa Flash», alias dr-ul Harold E. Edgerton, a primit această poreclă pur și simplu fiindcă este inventatorul flash-ului electronic. Sînt douăzeci de ani de cînd ne însoțește în expedițiile noastre ori de cîte ori poate. Este un om de știință de reputație mondială, a cărui competență nu este egalată decît de simplitatea lui. Cercetător la M.I.T.*, el a pus la punct, printre alte descoperiri, cel mai bun sistem de iluminat la mari adîncimi. De asemenea, el a adus primele fotografii care s-au luat vreodată ale marelui rift* medio-atlantic. Însă nu

acestea sînt cauzele pentru care ne face astăzi cinstea de a fi la bord: mintea sa fecundă a creat un aparat de detecţie submarină ultraperfecţionat. Este vorba de un *aparat de sondare cu baleiaj lateral,* care ne va face cele mai mari servicii în campania noastră arheologică. Acest aparat *sonar** se compune dintr-un corp principal alungit (botezat «peştele»), remorcat de *Calypso* şi tras cu un troliu electric. El trimite informaţii unui înregistrator situat la bordul navei: nu numai că determină încontinuu adîncimea apei sub navă, dar redă de asemenea cele mai mici variaţii de relief ale fundului, pe o lărgime de aproximativ 250 m de o parte şi de alta a chilei. Cea mai mică neregularitate a planşeului marin este astfel pusă în evidenţă. Nici o epavă de oarecare importanţă nu scapă acestui eficient «spion».

Alături de «Papa Flash», observ acum pe puntea lui *Calypso* pe Parvis Babai, inginer electronist de întreţinere, însărcinat în mod special cu întreţinerea aparatelor de sondare. Puţin mai încolo disting grupul scufundătorilor: Albert Falco, Raymond Coll, Bernard Delemotte, Patrick Delemotte, Ivan Giacoletto şi Henri Garcia. Urmează sunetiştii: ei sînt Jean Hamon şi Yves Zlotnicka. Şi iată-i pe cineaştii Colin Mounier, Henri Alliet şi Jean-Jerôme Carcopino. (Jean-Paul Cornu, reţinut de turnarea unui alt film, nu va participa decît la sfîrşitul misiunii noastre.) Îl aşteptăm de asemenea pe dr-ul Kharalambos Kritzas, arheolog grec, care, împreună cu asistenţii săi, va supraveghea operaţiunile de explorare pe care le vom întreprinde o bună parte din voiajul nostru.

Toată lumea e gata. Vom efectua mai întîi cîteva ieşiri de probă, în scopul testării *in situ* a noului nostru material".

CAII DE MARE

Am mai spus-o: venind în Grecia nu mi-am întocmit un plan de lucru riguros. Am cîteva „idei care îmi umblă prin minte". Visez, evident, la mari descoperiri: dar omul propune şi hazardul dispune. Bogăţia apelor elenice în epave de toate felurile nu trebuie să ne facă să uităm dificultăţile care există în operaţiunile de localizare a oricărui amplasament antic. Locurile uşor accesibile sînt jefuite sau epuizate de mult. Tradiţia scufundărilor submarine în aceste locuri nu datează de ieri: regele Persiei, Xerxe, îşi trimitea oamenii să recupereze de sub apă pintenii de bronz ai navelor de război scufundate; iar Alexandru cel Mare cobora el însuşi sub suprafaţa apei, într-un fel de clopot de scufundare primitiv botezat *colympha* ... Cu cît sînt mai convins că

rămîn multe de descoperit sub valurile coastei Peloponesului, Salonicului, Cicladelor sau Cretei, cu atît sînt mai încredinţat că cercetările noastre trebuie să dea prioritate amplasamentelor dificile, bătute de furtuni, foarte adînci, foarte abrupte, într-un cuvînt prea ostile pentru scufundătorii amatori, mai puţin bine echipaţi şi mai puţin bine antrenaţi decît noi.

Efectuăm primele noastre ieşiri de probă chiar în largul Zeei; apoi trecem prin apropierea insuliţei Patroclu; după aceea, testîndu-ne mereu materialul, dublăm capul Sunion şi avansăm spre est pînă la insula Kea, înainte de a ne întoarce în Zea. Totul merge bine. Sondorul lateral al lui „Papa Flash" funcţionează: el ne-a permis să reperăm o epavă la adîncime foarte mare, la 120 m de fund. Punem la punct tehnici de navigaţie (zigzaguri, treceri succesive peste locuri unde am obţinut ecouri sonar etc.) graţie cărora localizăm cu o precizie din ce în ce mai satisfăcătoare obiectele submarine „anormale". Albert Falco, care a preluat conducerea operaţiunilor, multiplică „cazurile semnificative". Vrea ca toţi oamenii noştri să fie „în plină formă", cum se spune în jargon sportiv. Pentru moment marea e frumoasă. Dar eu ştiu că în Grecia, iarna, ea poate deveni detestabilă — furioasă şi înşelătoare. Mă bucur văzînd aceste repetiţii care ne sudează echipa. Farfuria submersibilă este gata şi scufundătorii nu aşteaptă decît să se transforme în mari peşti negri, cu un vizor de sticlă pe faţă şi cîte o bandă galbenă pe lături. Dr-ul Kritzas şi asistenţii lui au venit să ni se alăture.

La 15 noiembrie, intrăm cu *Calypso* în golful Petalion, apoi în golful Evvaikos-meridional. Avem la babord pămîntul Aticei şi la tribord marea insulă Eubeea. Trecînd pe sub podul din Khalkis, străbatem partea cea mai îngustă a canalului care separă golful Evvaikos de sud de omologul său septentrional. Dublăm capul occidental al Eubeii. O ceată de delfini se îndreaptă spre est: le „călcăm pe urme" în direcţia capului Stavros şi a golfului Volos (sau golful Pagasitikos). Destinaţia noastră este promontoriul Artemision (sau Artemisium), la nord de insula Eubeea. Vom merge să facem o recunoaştere chiar de-a doua zi. Pentru această seară, vom arunca ancora în apropiere de micul port Trikeri, care veghează intrarea în golful Volos.

N-am condus-o din întîmplare pe *Calypso* pe aceste meleaguri cu reputaţie sinistră, unde vîntul de nord suflă adesea furtunos şi unde un joc de curenţi înşelători fac navigaţia dificilă. Am făcut-o pentru că la capul Artemision (aproape de care, în anul 480 î.e.n., grecii au dat o luptă navală cu rezultate incerte împotriva perşilor) s-a desco-

perit, într-o epavă, una din cele mai frumoase sculpturi din toată antichitatea elenică. Este un zeu de bronz, despre care unii afirmă că este Zeus, alţii (fără îndoială mai aproape de adevăr) că este Poseidon. Statuia e puţin mai mare decît un om. Părul şi barba sînt ondulate cu graţie şi noblețe, sprîncenele, ochii şi buzele trebuie să fi fost la origine încrustate cu metale (preţioase?) diferite. Acest remarcabil exemplu al debuturilor artei clasice greceşti este anterior anului 450 înaintea erei noastre.

Dacă este vorba de Poseidon, sculptorul grec nu a uitat în mod cert tridentul, atribut simbolic principal al zeului mărilor; or, statuia, aşa cum a fost ridicată de pe fundul apei, nu avea trident. Regăsirea acestui accesoriu ar fi o şansă pentru întreaga noastră echipă ca şi pentru dr-ul Kritzas, arheologul care fusese ataşat expediţiei noastre. Ba mai mult: zeul a fost în mod cert reprezentat în picioare în carul său, tras de caii de mare. Numeroşi specialişti înclină spre această ipoteză a atelajului. De fapt, în momentul explorărilor care au permis recuperarea efigiei, pescari aflaţi nu departe de locul acela au ridicat în năvodul lor două fragmente de cai. Ce descoperire senzaţională ar fi dacă am localiza fie şi o mică parte care lipseşte din acest *puzzle* ...

UN PLATAN DE DOUĂ ORI MILENAR

Zori întunecoase şi murdare se ivesc deasupra portului Trikeri. În depărtare,spre Eubeea, marea face valuri înspumate. Sîntem departe de cerul de azur şi de soarele de carte poştală ilustrată ale Greciei. Tot acest ţinut este reputat, încă din antichitate, pentru proasta sa dispoziţie meteorologică. Astăzi ne-a venit şi nouă rîndul să-i îndurăm toanele.

Atunci cînd vrei să găseşti o epavă se pun mai multe probleme. Mai întîi trebuie să dispui de surse istorice: dar acestea rămîn în majoritate imprecise şi nu permit altceva decît circumscrierea aproximativă a zonei de lucru. Dacă, aşa cum este cazul la capul Artemision, au fost deja întreprinse cercetări, poţi spera să meargă mai repede. Cel puţin aşa credeam eu. Mă înşelam.

Epava de la Artemision a fost localizată nu pe un pergament vechi de vreun şoarece de bibliotecă, aşa cum se întîmplă adeseori, ci pur şi simplu de pescuitori de bureţi. În 1900, coborîţi la 80 m adîncime, în condiţii de apnee*, aceştia au dat peste un mare lot de statui de marmură. Autorităţile greceşti au prins de veste despre această descoperire şi au organizat în anul următor o expediţie pentru recupera-

rea comorii. Un remorcher maritim a fost afretat în mod special pentru această misiune. S-au folosit tehnici de explorare din păcate foarte rudimentare: scafandri grei treceau odgoane în jurul părţilor vizibile ale statuilor, iar un troliu le trăgea spre suprafaţă. Inutil să spunem că, folosind metode atît de brutale, pagubele au fost considerabile. S-a reuşit ridicarea cîtorva marmure intacte, care au fost expuse la muzeul din Atena, şi s-a scos din apă o cantitate oarecare de fragmente deteriorate, care au fost închise în depozite interzise publicului. În timpul întregii operaţiuni, gărzi înarmate au vegheat ca nimeni să nu se apropie de piesele artistice astfel recuperate.

Expediţia din 1901 a fost presărată cu numeroase incidente. Condiţiile meteorologice, deosebit de nefavorabile, nu au permis să se lucreze efectiv decît douăzeci de zile, cu toate că vasul a rămas pe loc timp de aproape un an. O tragedie a grăbit abandonarea cercetărilor: un scafandru a murit într-un accident de decompresiune. La acea epocă nu exista nici una din acele tabele de scufundare de care ne servim astăzi şi care indică durata palierelor ce trebuie respectate la diferite „etaje" subacvatice, în funcţie de profunzimea maximă atinsă şi de timpul de imersiune. Fiecare om cobora şi urca „la noroc", şi drama era adeseori prezentă la întîlnire.

Abia în 1925 a fost descoperit Poseidon-ul de bronz ca şi cele două fragmente de cai şi un braţ rupt. Această a doua campanie de explorări submarine la capul Artemision a avut ca protagonist un foarte tînăr arheolog pe nume Nikolaos Platon. Cincizeci de ani mai tîrziu, am avut ocazia să-l cunosc. Este, probabil, împreună cu soţia sa, cel mai mare specialist în arheologia greacă în general şi cretană în special.

Platon, cînd ajunge la bord, nu-şi mai aduce aminte locul precis unde a fost descoperită epava. Îşi aminteşte numai că în timpul acela, în marea sa naivitate relativă la problemele mării, îi întreba fără încetare pe scufundători „cum este orientată nava". Îşi închipuia că o putea despotmoli aproape intactă, după ce ar fi eliberat-o pur şi simplu de mîlul sedimentat. Scafandrii nu înţelegeau întrebările sale — şi pe bună dreptate. În fundul apei ei nu vedeau, în mod cert, decît o masă mîloasă indistinctă, în care căutau vestigii înfigînd pari lungi. Desprindeau cu mîna obiectele dure de care se ciocnea din cînd în cînd vîrful prăjinii ... Aşa l-au găsit pe Poseidon.

În arheologia submarină problema memorării locurilor este esenţială. Epava de la Artemision, cercetată cu aproape jumătate de secol înainte de venirea lui *Calypso,* pare astăzi să nu fi existat niciodată. Amplasamentul său nu a fost notat pe nici o hartă marină, iar supra-

vieţuitorii operaţiunii din 1925 nu-şi amintesc locul. Chiar un arheolog care a participat personal la lucrări nu reuşeşte să ne lămurească ...

Pe cînd pregăteam călătoria noastră, Colin Mounier şi Babette Soria, ajutaţi de dr-ul Kritzas, au reuşit să dibuie, în satul Trikeri, un pescar care declara că îşi aminteşte perfect episodul. Omul avea atunci şaisprezece ani, iar tatăl lui lucrase la epavă.

Acest pescar, pentru a repera locul obiectivului arheologic, a ales două repere: pe de o parte, o mică limbă de pămînt cu o formă caracteristică; pe de alta, un platan celebru în toată regiunea şi cel puţin de două ori milenar, fiindcă era menţionat încă în texte anterioare erei creştine. Această poveste m-a încîntat: nu e oare minunat că un produs vegetal poate astfel să „observe" două mii de ani de istorie, în fiecare toamnă, cînd îi cad frunzele, şi în fiecare primăvară, cînd se umple de muguri proaspeţi?

ÎNGROPAT ÎN MÎL

Ne-am fixat o întîlnire cu omul nostru. Albert Falco se duce cu o şalupă în căutarea lui pînă în portul Trikeri. Îl primim ca pe un şef de stat, mai întîi pe puntea şi apoi în careul lui *Calypso*, unde dr-ul Kritzas şi radiofonistul nostru fac, plini de amabilitate, oficiul de interpreţi. Marea este agitată. Valuri scurte se sparg de coca navei. În timp ce navigăm spre est-sud-est şi norii se îngrămădesc, pescarul observă ţărmul meridional al canalului Trikeri.

Reuşeşte fără prea mare greutate să identifice micul cap din care îşi făcuse primul reper. Cît despre platan, nu mai există nici urmă. Vom afla mai tîrziu că arborele, ucis de ger în cursul asprei ierni din 1956, a fost doborît. Aşa a sfîrşit acest copac bimilenar: ca falnicul stejar al lui Brassens, în foc!

Asta nu ne aranjează deloc. Lipsit de al doilea reper al său, pescarul ezită. Este aici? Sau mai degrabă acolo? Sau cu 100 m mai spre est? Sau cu 50 m mai spre sud? Cu timpul rău care se pregăteşte şi cu adîncimea care trebuie atinsă (50 pînă la 80 metri: oamenii de pe *Calypso* vor trebui să plonjeze de fiecare dată „pînă la saturaţie", ceea ce face necesare interminabile paliere de decompresiune), nu ne puteam permite „multe lovituri alături de ţintă".

În cele din urmă, pescarul se hotărăşte: indică un punct precis de pe mare. Albert Falco îl duce acolo cu şalupa ca să lase la apă o baliză. Ivan Giacoletto şi Raymond Coll, în costum de scufundător, îi însoţesc. Ei dispar curînd în valuri. Cînd urcă din nou, constatăm că nu au

găsit decît ... o bucată dintr-un tub de cauciuc! Deocamdată „sîntem destul de departe de statuia antică", glumeşte cineva în spatele meu.

Albert Falco nu se descurajează: cere farfuria submersibilă în care se suie împreună cu dr-ul Kritzas. Pentru cel din urmă este botezul adîncurilor: ne va spune, la întoarcerea pe puntea lui *Calypso,* cît de impresionat a fost de experienţă şi de posibilităţile pe care submersibilul nostru de buzunar le oferă arheologiei submarine.

Farfuria submersibilă este scufundată. „Gaston" Jacques Roux controlează scufundarea cu ajutorul hidrofonului. Pentru noi, începe suspense-ul. Cînd sfera turtită de metal galben iese din apă într-un vîrtej de spumă, aşteptăm cu nerăbdare raportul şefului scufundătorilor şi al arheologului. Negativ. Vizibilitatea, redusă la cîţiva metri, nu permite să se distingă pe fundul apei nimic de doamne-ajută.

În timpul acestui episod „Papa Flash" ţine neîntrerupt în funcţiune sonarul lateral. Nici el nu recoltează nimic în plus. Totuşi acolo unde i se pare că obţine ecouri încurajatoare, Paul Zuéna şi Jo Séqui, în partea din faţă a vasului, lasă la apă balize. Nu trebuie să alergi după mai mulţi iepuri deodată. Rezultatul tuturor acestor tentative dezordonate este că ne-am agăţat elicele — cele ale lui *Calypso* şi cea a şalupei — în propriile noastre balize şi că Henri Garcia trebuie să plonjeze ca să ne degajeze.

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„18 noiembrie. Dimineaţa. O nouă plecare a şalupei la Trikeri. Toată lumea din acest mic port ştie acum ce căutăm. Ni se transmite că un brutar din tîrg a asistat şi el în 1925 la recuperarea lui Poseidon şi că îşi aduce aminte de locul naufragiului. Albert Falco şi J. Séqui îl aduc la bordul lui *Calypso*. Dr-ul Kritzas este din nou pe post de interpret.

Omul ne povesteşte, cu noi detalii, desfăşurarea operaţiunilor. Ne descrie cum lucrau scafandrii la fund, plantînd la fiecare pas cîte un par lung în substratul de mîl. Ne explică cum, în felul acesta, au reuşit să delimiteze contururile statuii. Poseidon era culcat —, dar povestitorul nostru nu mai ştie dacă pe o parte, pe burtă sau pe spate. De un lucru e sigur şi anume că, după ce l-au eliberat din carcera sa de mîl, scufundătorii l-au ridicat în picioare şi l-au legat de cablurile unui palan. Era noaptea tîrziu cînd vasul de recuperare s-a pus în mişcare cu preţioasa sa încărcătură la capătul unui odgon. Capodopera antică a fost lăsată sub doi metri de apă pînă a doua zi dimineaţa: dar în zori ea dispăruse! Intervenţie a poliţiei, mobilizare a carabinierilor: enigma n-a fost dezlegată nici pînă în ziua de astăzi. Adevărul este că, în cele din urmă, Poseidon a reapărut la fel de misterios cum dispăruse ...

Brutarul, după ce-şi termină povestirea, ne indică locul care, după el, a fost cel al scufundărilor din 1925. Am lăsat la apă o baliză. Oamenii de pe *Calypso* îşi îmbracă echipamentul lor subacvatic şi dispar în valuri. Ca în ajun, se întorc dezamăgiţi.

După masă aflăm că al treilea personaj capabil să ne ajute doreşte să ne întîlnească. Bob Braumbeck, pilotul elicopterului nostru, ni-l aduce. Îl primim în sala de radio, unde «Papa Flash» nu încetează să caute ecouri favorabile. Omul care stă acum în faţa noastră a fost şi mai aproape încă decît cei doi dinainte de Poseidon-ul din bronz. Era el însuşi scafandru. A avut, ca să spunem aşa, statuia la capătul parului său ...

În timp ce ne povesteşte istoria sa, vîntul se înteţeşte îngrijorător. Atinge curînd 50 de noduri. În aceste condiţii nu putem decît să ne întoarcem ca să ancorăm la adăpostul portului Trikeri. Vom plonja mîine — dacă puternicul Eol va consimţi la aceasta — în locul pe care ni-l va indica bătrînul scafandru".

TOATE ASTEA PENTRU O OALĂ DE NOAPTE!

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„19 noiembrie. În această dimineaţă soarele străluceşte. *Calypso* a pornit din nou la drum. Nu-i trebuie prea mult timp ca să atingă zona unde se presupune că este epava.

Bătrînul scufundător ne călăuzeşte. Nu-şi aduce aminte decît de un singur aliniament şi de adîncimea (23 braţe[1]) la care se găsea statuia. Paul Zuéna pregăteşte o sondă de această lungime, pe care o ia cu el în şalupă, în care se mai instalează Albert Falco şi scafandrul. Ei lasă la apă mai multe balize în locul pe care acesta îl indică.

Un al doilea drum al şalupei este apoi organizat cu Albert Falco, «Papa Flash» şi sondorul său lateral. Bébert şi dr-ul Edgerton mi se par foarte optimişti sub soarele care străluceşte din nou. Ei cîntă cît îi ţine gura arii din *Carmen*. Scufundătorii de pe *Calypso* se pregătesc. Ivan Giacoletto şi Raymond Coll dispar sub apă: degeaba; vizibilitatea nu e mai bună decît cea de ieri. Albert Falco şi Henri Garcia plonjează la rîndul lor: fără mai mult succes. Seara, chiar în momentul în care soarele asfinţeşte după munţi, lăsăm la apă farfuria submersibilă în care iau loc Albert Falco şi dr-ul Kritzas. Un nou eşec. Reîntoarcere la Trikeri.

---

[1] Un braţ este egal cu 1,83 m — *Nota trad.*

20 noiembrie. Trebuie să procedăm cu mai multă metodă. Sînt inclinat să-i acord încredere bătrînului scafandru, dar precizia indicaţiilor lui lasă de dorit. Vom desena, cu ajutorul unor balize cu cîte un steguleţ deasupra (care să le facă foarte vizibile), un dreptunghi de explorare pe mare. Vom lăsa la apă cîte una din 10 în 10 metri.

Unul după altul, scufundătorii de pe *Calypso* vor coborî la fund. Legaţi de şalupă cu un cablu, ei se vor lăsa remorcaţi de ambarcaţie, cu viteză mică. Astfel vor putea, economisindu-şi forţele în această apă rece, să viziteze porţiuni de fund mai vaste decît dacă ar înota liber. Vor rămîne sub apă cîte un sfert de oră fiecare. De îndată ce vor ieşi, un zodiac[1] îi va readuce pe *Calypso*, ca să se odihnească şi să se încălzească.

Aşa şi procedăm. Oamenii dispar unul după altul sub apă şi sondează în patrulaterul balizat. Nici unul dintre ei nu localizează epava. Începem să ne pierdem speranţa. După-amiază îl conduc chiar eu pe «Papa Flash» deasupra unei zone vecine, ca să procedeze la noi sondaje. Timpul, bineînţeles, se strică şi trebuie să lăsăm pe mîine ceea ce avusesem intenţia să facem astăzi.

21 noiembrie. În zorii zilei, «Papa Flash» şi Albert Falco au obţinut, în sfîrşit, cu sonarul lateral, ecouri promiţătoare — la mică distanţă de locul pe care îl explorasem ieri.

Albert Falco, Raymond Coll, Henri Garcia şi Ivan Giacoletto îşi pun costumul de scufundători şi se înarmează, ca predecesorii lor în 1925, cu lungi prăjini cu care literalmente vor «pipăi» fundul prin stratul de mîl. Traşi de şalupă, ei îşi vor înfige harpoanele la intervale regulate. În felul acesta poate vor găsi cîte ceva ...

Henri Garcia plonjează primul şi se întoarce pe *Calypso*. Pare foarte excitat, dar dîrdîie în aşa hal încît mult timp nu este în stare să articuleze o vorbă. Raymond Coll şi Albert Falco se întorc, la rîndul lor, tot atît de rebegiţi. Apoi ajunge Ivan Giacoletto: el schimbă cîteva fraze în italiană cu bătrînul scafandru grec, care, cu multă afecţiune, îi ia mîinile ca să i le încălzească.

În sfîrşit, Henri Garcia este în stare să povestească. Dacă ceilalţi trei nu au simţit nimic sub prăjinile lor, el a detectat ceva. Întîlnind o rezistenţă, a curăţat mîlul din jurul obiectului dur pe care îl localizase. Şi a văzut apărînd ... o oală de noapte! «Dar atenţie, ţine el să precizeze: nu o oală de noapte ca oricare alta: un recipient de cupru! În rest, obiectul era atît de atacat de apa de mare încît avea înfăţişarea unei dantele de metal. Bineînţeles că nu l-am mai atins, de frică să nu se distrugă complet în mîna mea.

---

[1] Barcă de cauciuc putînd fi echipată cu un motor exterior. — *Nota trad.*

Am decis să cobor eu însumi în farfuria submersibilă, împreună cu Albert Falco, pentru a observa vasul de cupru pe care Henri Garcia l-a «inventat» (fiindcă acesta este cuvîntul potrivit). Pe măsură ce coborîm spre locul acela, ne dăm seama că am redescoperit pur şi simplu epava de la Artemision. Dar în ce stare! N-a mai rămas din ea decît o vagă formă ovală, aproape imaterială — sînt înclinat să spun: cel mult o umbră. Nu de aici vom scoate la iveală caii lui Poseidon şi nici măcar tridentul lui. Presupunînd că au existat, ele nu mai sînt acum, în mod sigur, decît amintiri. Strîmtoarea de la Trikeri, măturată de curenţi, frămîntată de o mare mereu nepotolită, nu conservă epavele. Cea de la Artemision a rămas intactă timp de douăzeci şi cinci de secole numai printr-un concurs excepţional de împrejurări. Dar cele două serii de lucrări de explorare din 1901 şi 1925 au sfărîmat coconul de mîl întărit care o proteja. La ora actuală nu a mai rămas din ea aproape nimic. Mediterana a înghiţit totul.

Omul este în mare parte răspunzător de această nimicire. Nu numai că a explorat fără precauţie, dar a mai adus şi distrugeri în zonă. În cursul celui de-al doilea război mondial, germanii au instalat aici un sistem de cabluri şi de plase submarine menite să împiedice navele aliate să treacă. Şi au minat strîmtoarea ... De exemplu, un remorcher a explodat foarte aproape de amplasamentul epavei antice: noi i-am văzut resturile din farfuria submersibilă, la numai 50 de metri de vasul de cupru al lui Henri Garcia. Este inutil să insist asupra efectelor unei deflagraţii atît de apropiate de acel loc ...

Această istorie a minelor mă preocupă teribil de cîtva timp. Astăzi, în faţa sfărîmăturilor remorcherului, m-a îngrozit pur şi simplu. Şi dacă a mai rămas în mîl, neexplodată, vreuna din aceste maşini ale morţii? Şi dacă farfuria sau unul din scufundători s-ar ciocni de ea?

Întors la bordul lui *Calypso*, adun toată lumea şi decidem, de comun acord, să abandonăm cercetările. Ele nu au fost inutile: în arheologie, ca în orice ştiinţă, este un lucru fundamental să defineşti ceea ce *nu este* posibil.

Obţinem de la autorităţile greceşti autorizaţia să repescuim vasul de cupru — ceea ce întreprindem cu mare lux de precauţii. Scufundătorii noştri, în cursul acestei munci, au şansa să mai descopere în mîl două fragmente de vase străvechi, pe care le aduc la suprafaţă. Toate aceste piese sînt remise pe loc dr-ului Kritzas.

Cît despre noi, ne reluăm drumul spre Pireu şi Zea, în lungul insulei Eubeea. O rază de soare salutase reapariţia în atmosferă, după două mii cinci sute de ani, a vasului de cupru. Acum, cînd părăsim Artemision, condiţiile meteorologice devin însă infernale. Scuturînd-o pe *Calypso* ca pe un dop, Poseidon ne onorează în felul său".

CAP ARTEMISION
EUBEE
ATHALIS
ATHENES
LE PIREE
THEBES
LEVADHIA
PATRAS
KORINTHOS
ARGOS
TRIPOLIS
SPARTE
KALAMATA
KEA
THERA
DIA
HERAKLION
CRETE
CYCLADES
MILOS
THERASIA
SIER DE CRETE
ANTICYTHERE
KISSAMOS
KNOSSOS
IERAPETRA

2
Fragilitatea memoriei omenești

CARTOGRAFIE FOTOGRAFICĂ – HELIKI, ORAŞ SCUFUNDAT – BRONZUL ŞI OBSIDIANUL – ÎMBARCARE PENTRU ANTICITERA – O ÎNCĂRCĂTURĂ DE STATUI ŞI DE AMFORE – AMINTIRI, AMINTIRI ... – CETATEA LEGENDARĂ A REGELUI MINOS

Nestor, fiul lui Neleus[1], regele Pilosului, era cel mai vîrstnic dintre prinţii care au luat parte la asediul Troiei. Era, de asemeni, cel mai înţelept şi cuvîntul său în faţa sfatului căpeteniilor aheene era ascultat.

Sîntem la Pilos – oraşul lui Nestor. Originile acestei cetăţi se pierd în negura vremurilor. Probabil că a fost o colonie minoică* importantă. În orice caz, era înfloritoare încă din timpul civilizaţiei miceniene – cea care a trăit războiul Troiei. În măsura în care războiul Troiei a avut loc, cel puţin aşa cum îl povesteşte Homer. Dar Homer, el oare a existat? ...

La început nu plănuisem să vizitez golful vast şi sigur în fundul căruia se adăposteşte acest port la fel de vechi precum Grecia. Numai la cererea arheologilor eleni m-am decis să vin cu *Calypso* aici. Vasul nostru, părăsind Zea, a străbătut canalul Corint în sensul est-vest. Ieşind din golful cu ţărmuri abrupte care separă Atica de Peloponeş, s-a îndreptat spre sud, în lungul coastei occidentale a acestei celebre peninsule în formă de mînă. Am lăsat insula Zante la tribord, apoi am traversat golful Kiparissiacos şi ne-am atins ţinta, aproape de extremitatea „degetului" celui mai occidental al Peloponesului.

Golful Pilos este o carte deschisă în care se înscriu mai bine de trei mii cinci sute de ani de istorie. Singura problemă este că mesajul nu

[1] Neleus – fiul lui Poseidon şi al lui Tyro. – *Nota trad.*

e redactat în „clar" — fără să mai socotim că anumite pagini au fost deteriorate de afronturile timpului ... Arheologii greci nu se aşteaptă ca noi să descifrăm fie şi un singur capitol: oricîte zile ar mai avea scufundătorii de pe *Calypso*, nu le-ar ajunge pentru asta. Ei vor ca, folosind în special sonarul nostru lateral, să întocmim o hartă a principalelor epave care zac în aceste ape. Guvernul Atenei nu a renunţat la ideea de a transforma golful în port industrial modern. Pentru a împiedica devastarea, sau cel puţin a o limita, trebuie să se ştie exact despre ce este vorba.

De altfel, cu cît reflectez mai mult asupra acestei probleme, cu atît mai puţin ilogică mi se pare alegerea armatorilor actualelor cargouri şi tancuri petroliere. Pilosul a văzut defilînd nave de comerţ minoice, miceniene, ale Greciei clasice, romane, bizantine, veneţiene, turceşti ... şi (să nu uit) ale Greciei moderne. Nu văd de ce acest proces s-ar opri. Un bun loc de ancorare (confortabil şi bine situat geografic) rămîne oricînd un bun loc de ancorare ... Cînd eşti marinar, asta se simte din primul moment.

În timp ce etrava lui *Calypso* despică apele golfului, nu mi se pare absurd să spun că mă găsesc aproape în aceeaşi dispoziţie sufletească în care se găsea Nestor la întoarcerea în patrie, după zece ani de războaie povestite în *Iliada*.

CARTOGRAFIE FOTOGRAFICĂ

Golful Pilos se deschide spre vest, dar este protejat de vînturi de o insulă alungită botezată Sfaktinias, care barează ieşirea pe o mare porţiune. Oraşul se înalţă la sudul acestui sistem, în timp ce la nord se întinde o lagună incertă, făcînd faţă unei insulite în apropierea căreia se aliniază ... mai multe petroliere dezafectate.

Misiunea noastră este simplă, cel puţin în principiu. Sute de epave (din care adeseori n-a mai rămas mare lucru) zac pe fundalul acestor ape. Noi trebuie să le localizăm. Vom trasa linii, în mod sistematic, pornind de la intrarea golfului şi mergînd pînă la fund. Vom pune în funcţiune toate tehnicile de detecţie de care dispunem — inclusiv, bineînţeles, sonarul nostru lateral. De fiecare dată cînd vom întîlni un ecou favorabil, vom trimite scufundători sub apă pentru a recunoaşte şi fotografia locul. Ansamblul acestor clişee ne va permite să întocmim, potrivit dorinţei arheologilor greci, o hartă a epavelor din golf. În ce ne priveşte, nu vom avea nici timpul, nici autorizaţia să explorăm eventualele noastre descoperiri. Este frustrant pentru scufundători ca şi pentru mine, dar asta este. Trebuie, din cînd în cînd, să ştii să te

limitezi la roluri modeste, ca cel de a pregăti terenul pentru o cercetare care va fi făcută după aceea de alţii.

În rest, munca noastră nu încetează să fie captivantă. Noi ştim că sub chila lui *Calypso*, printre atîtea alte vestigii de nave, zac trireme despre care vorbeşte Tucidide* în celebra sa carte *Istoria războiului peloponesiac*. Ştim de asemenea că, undeva sub vasul nostru, se află epavele navelor care au pierit în timpul marii bătălii de la Navarino.

Navarino a fost noul nume al Pilosului din timpul Evului mediu şi pînă într-o epocă recentă. În cursul luptei navale care s-a desfăşurat aici în 1827, flotele aliate ale Franţei, Angliei şi Rusiei le-au bătut pe cele ale Turciei şi Egiptului. Acest eveniment a stat la originea independenţei Greciei.

Din punct de vedere arheologic, Navarino a fost, indirect, o catastrofă. Într-adevăr, în 1926 o societate engleză, *Navarin Salvage Ltd*., a fost autorizată să exploreze golful. Ea şi-a propus să recupereze aurul şi valorile de pe cele aproape patruzeci de nave scufundate cu un secol înainte. Societatea s-a apucat de lucru şi nu şi-a făcut scrupule: a dinamitat totul şi a recuperat ceea ce a putut de pe fundul apei cu ajutorul macaralelor. Financiar, a fost o reuşită. Pe plan arheologic, acţiunea a fost echivalentă cu un cutremur de pămînt.

(„Jurnalul de bord“ al lui *Calypso*)

„*3 decembrie*. Au trecut două zile de cînd am intrat în golful Pilos. Unele dificultăţi de înţelegere, astăzi rezolvate, între arheologii greci şi noi ne-au întîrziat puţin activitatea. Acum sîntem gata.

8 decembrie. «Papa Flash» lucrează din zori şi pînă în noapte. Sondorul său cu baleiaj lateral – această fuzee cu pîntece electronic, trasă de un cablu conductor la 10 sau 15 metri de fund, nu încetează să funcţioneze. În sala de radio, dr-ul Edgerton scrutează transcriptorul aparatului său, care fixează direct pe hîrtie profilul planşeului marin pe care îl «survolăm». Am pus în funcţiune de asemenea sondorul nostru vertical «clasic» şi stabilim un punct foarte precis ori de cîte ori apare pe ecogramă un ecou favorabil.

Atunci cînd ecoul este *într-adevăr* foarte favorabil, adică atunci cînd ne gîndim că o epavă poate fi cauza, scufundătorii sar în apă de pe şalupa care pluteşte în apropierea navei. Ei fotografiază sub toate unghiurile obiectul pe care îl descoperă şi aduc pelicula pe *Calypso*, unde Raymond Amaddio (ajutat uneori de Colin Mounier, de Jean-Jérôme Carcopino sau de alţi membri ai echipei) o developează imediat. Laboratorul nostru foto funcţionează optsprezece ore din douăzeci şi patru. Un arheolog grec vine în fiecare dimineaţă să ia

clişeele pe care le-am efectuat — şi le-am adnotat foarte precis — în ajun.

Apa foarte murdară nu ne uşurează munca. Scufundătorii spun, pe bună dreptate, că de multe ori trebuie să avanseze pe bîjbîite. Activitatea fotografică, în aceste condiţii, suferă de asemenea, cu toate că noi nu avem nevoie decît de clişee de lucru, fără nici o pretenţie artistică.

10 decembrie. Am localizat deja numeroase epave, şi arheologii greci par satisfăcuţi. Ceea ce am livrat noi este o pîine oferită pe tavă la zeci de exploratori submarini, pentru ani de zile — dacă marile petroliere nu vor înghiţi golful.

Scufundîndu-ne în apropierea micii insule centrale am ridicat la suprafaţă (avînd autorizaţie!) în special frumoase amfore romane care datează din secolul al II-lea al erei noastre.

Mai important, am găsit vestigiile a şase vase turceşti, care s-au scufundat cu întreaga încărcătură, în timpul bătăliei de la Navarino în 1827. Vreau să petrecem cîteva zile explorîndu-le şi filmîndu-le: circumstanţele şi episoadele acestei lupte navale mă intrigă"[1].

HELIKI, ORAŞ SCUFUNDAT

Explorarea sonoră şi fotografică a golfului Pilos ne ia pînă la urmă trei săptămîni: se poate spune că ajunsesem la limită ... Scufundătorii, mobilizaţi în fiecare zi pentru incursiuni dificile în mîl, au început să obosească — cu atît mai mult cu cît, pentru a utiliza jargonul psihologic modern, munca lor „nu le dădea satisfacţie". Este infinit mai plăcut pentru ei (ca şi pentru mine!) să evolueze în mijlocul balenelor, sau să viziteze un recif de corali bogat în peşti multicolori, decît să-şi bage nasul într-o melasă groasă, ca să aducă clişee confuze pe care se disting cu destulă greutate zone alungite presupuse a reprezenta epave ...

Pe ruta de întoarcere spre Pireu, „Papa Flash" mă convinge să încerc verificarea unei ipoteze la care se gîndeşte de luni de zile. Unele texte antice spun că pe coasta occidentală a Peloponesului, într-o singură noapte, un oraş întreg şi colina pe care era construit au dispărut în mare. Aceasta se petrecea în timpul perioadei elenistice*, spre anul 300 al erei noastre. Cetatea pierdută se numea Heliki.

---

[1] Voi dezvolta istoria acestei explorări într-un viitor volum din colecţia „Odyssée", care se va intitula *Fortunes de mer*. Aceasta este cartea în care voi vorbi de asemenea despre munca noastră pe *Britannic* şi *Thérèse*, în aceleaşi ape greceşti.

Or, „Papa Flash", grație anumitor mărturii, se crede îndreptățit să afirme că o altă colină, nu departe de prima, a alunecat de asemenea în Mediterana în secolul al XIX-lea. El crede că a descoperit locul unde s-a petrecut această a doua catastrofă. De aici pînă la speranța de a regăsi și orașul înghițit de valuri nu este decît un pas ...

La indicațiile lui, ancorăm la cîteva cabluri[1] de estuarul unui mic fluviu de pe coastă. „Papa Flash" pune în funcțiune o clipă sondorul său lateral. Înregistrează două ecouri favorabile.

Prima dintre aceste două „ținte" se găsește practic la gura cursului de apă. Scufundătorii se duc acolo cu șalupa și dispar sub valuri. Cînd ies la suprafață ne povestesc că apa este aici atît de tulbure că nu se vede nici la un metru. Au cercetat pe dibuite, dar n-au găsit nimic altceva pe fund decît bolovani de rîu de origine evident naturală, din care ne-au adus cîteva eșantioane.

Ce-a de-a doua „țintă" este situată aproape de o faleză, în apă limpede. „Papa Flash" și Albert Falco vor să meargă în recunoaștere cu farfuria submersibilă. Se cocoață pe metalul galben strălucitor al submersibilului, se strecoară în cabină prin deschizătura îngustă și închid capacul. Macaraua îi depune pe mare, apoi le dă drumul. Ei se scufundă pentru cîteva minute lungi sub suprafața apei. Cînd urcă din nou, soarele apune. Deschid capacul vehiculului și, de abia ajunși pe punte, se lansează într-o povestire triumfală. Ne anunță că au găsit un vast sistem de metereze și temple scufundate, cu case, străduțe, negustori de smochine, greci în tunici albe, și chiar o sosie a lui Socrate* ocupat să moșească spiritele în agora* cetății. Îi credem pe cuvînt și, pentru a nu-i deranja a doua oară pe helikienii din adîncuri, ne reluăm drumul în direcția Pireului.

BRONZUL ȘI OBSIDIANUL

În timpul sărbătorilor Crăciunului, *Calypso* rămîne ancorată în Zea. Scufundătorii și cea mai mare parte a echipajului se întorc la familiile lor ca să se mai destindă puțin. Dar în ajunul Anului Nou, toată lumea este din nou la bord. Luăm direcția sud. După ce traversăm golful Saronikós, ne angajăm în strîmtoarea Hidra, care separă insula cu același nume și „degetul mare" al Peloponesului. Chiar în mijlocul trecătorii se înalță o insuliță numită Dhokos.

Este o mică bucată de pămînt, astăzi nelocuită — cu excepția cîtorva ciobani care își aduc în fiecare anotimp oile să pască iarba rară

[1] Veche unitate de măsură marinărească egală cu 185,2 m. — *Nota trad.*

ce creşte printre pietre. Aici, ca în nenumărate alte locuri ale Greciei, procesul deşertificării a început din antichitate şi n-a încetat să se accelereze. În multe cazuri a devenit ireversibil. Pădurii originare (zisă „primară") îi urmează o pădure secundară, mai slabă, care dispare la rîndul ei sub dubla acţiune a tăierilor şi a focului. Tufişurile şi mărăcinii se instalează, înainte să se degradeze şi ele. Atunci cînd secvenţa a ajuns la final, nu rămîn decît coline pietroase şi aproape sterile.

Noi nu debarcăm în Dhokos pentru a studia aici efectele dezastruoase ale despăduririi şi păşunatului, cu toate că aceasta ar fi o anchetă ecologică de cea mai mare urgenţă. Ne oprim aici, o dată mai mult, la solicitarea arheologilor greci. Aceştia, cu circa şase luni în urmă, au descoperit în mare, nu departe de coasta de sud-vest a insuliţei, un loc unde zăceau scufundate o mulţime de oale care datează probabil din epoca de bronz*, dar care nu au fost încă studiate cu toate resursele tehnicii moderne.

Aceste piese arheologice, cu concreţiuni din calcar, din alge şi din cochilii, trebuie să fie manipulate cu foarte multă precauţie. Noi nu avem autorizaţie să le aducem la suprafaţă. Misiunea noastră constă în a le fotografia sub apă, conform schemelor de lucru la care ne constrînge arheologia actuală — adică etichetînd fiecare obiect şi „trăgîndu-l în poză" sub toate unghiurile, în locul unde se află. Este singurul mod de a restitui prin fotografie aspectul întregului sit. Aceasta permite apoi oamenilor de ştiinţă să facă deducţii interesante relative la cronologia depozitului, la obiceiurile popoarelor care au lăsat vestigii etc.

Ne îndeplinim munca de fotografiere cu mai mult entuziasm decît la Pilos: apa este limpede şi fundurile marine foarte frumoase. În timp ce scufundătorii operează, mă caţăr în farfuria submersibilă cu Albert Falco şi încercăm să localizăm alte epave de acelaşi fel din împrejurimi. Remarcăm fără dificultate mai multe neregularităţi promiţătoare: şi aici este de lucru pentru mai multe generaţii de cercetători. Explorăm în mod special un golf bine adăpostit unde mă întreb dacă nu este vorba de un port foarte vechi, activ în epoca de bronz, dar deja abandonat în vremea Greciei clasice.

Această impresie este coroborată cu faptul că pe ţărmul uscat din vecinătate, după o expediţie de recunoaştere, punem de asemenea mîna pe fragmente de oale minoice.

Această serie de scufundări a avut darul cel puţin să ne familiarizeze cu tehnicile arheologiei moderne, pe care va trebui să le folosim sub apă în timpul întregii noastre campanii greceşti. Nu este uşor să

cadrilezi un teren şi să explorezi centimetru cub cu centimetru cub atunci cînd eşti pe uscat. Atunci cînd te afli pe mare, la o adîncime de 20, 30 sau 50 de metri, vă închipuiţi ce probleme se pun ... E nevoie pentru asta nu numai de scufundători în cea mai bună condiţie fizică (din cauza duratei, inevitabil lungă, a incursiunilor sub apă), ci şi de oameni care au o solidă experienţă a vieţii şi a muncii la adîncime – unde toate simţurile (văz, auz, pipăit, echilibru ...) sînt mai mult sau mai puţin perturbate. În anumite cazuri, de altfel, nu vom putea să ne desfăşurăm această activitate de precizie după placul nostru. Vom fi constrînşi să folosim tehnici relativ brutale, ca aceea care constă în aspirarea sedimentelor într-un sorb mecanic.

Părăsim Dhokos după mai multe zile de lucru şi punem capul spre Milos, unul din pămînturile cele mai occidentale ale arhipelagului Cicladelor. În 1820, pe această mică insulă s-a scos din pămînt una din minunile artistice ale antichităţii greceşti, *Venus din Milo*, astăzi una din podoabele muzeului Luvru, de la Paris.

Nu sper să descopăr o capodoperă atît de prodigioasă. Dar frumuseţea austeră a zeiţei cu braţele rupte nu încetează să mă obsedeze, în timp ce ne apropiem de coastă. Misiunea noastră este mai modestă: venim să studiem obsidianul.

ÎMBARCARE PENTRU ANTICITERA

Obsidianul este o rocă vulcanică asemănătoare sticlei, cel mai adesea de culoare vie, dar care are varietăţi brune, negre sau cenuşii. Piatra ponce* este o specie a sa, plină cu bule de gaz care o fac extrem de uşoară.

S-a dat obsidianului acest nume pentru că Pliniu* Naturalistul atribuie descoperirea sa unui oarecare Obsidius. În realitate este vorba de un material pe care oamenii îl utilizează ici şi colo, încă de cînd au început să-şi fabrice unelte, adică din paleolitic. În lumea greacă, nu se cunosc decît trei zăcăminte: unul la Milos, cel mai productiv; un altul pe o insulă minusculă situată între Paros şi Antiparos (cel mai pur); şi un al treilea la Yiali, mic ţinut apropiat de Asia Mică (cel mai amestecat cu piatră ponce).

Obsidianul de Milos este interesant şi sub un alt aspect. Utilizat la confecţionarea a numeroase obiecte (în special vase), el a fost exportat, în etape succesive, în toată lumea elenică, de la Salonic pînă în actuala Albanie, trecînd prin Creta. Urmărind obsidianul în drumul său, reconstituim de fapt expansiunea întregii civilizaţii greceşti.

În apropierea insulei, lăsăm la apă şalupa şi ne ducem să vizităm cariera. Aceasta a fost exploatată pînă în epoca romană. Dar faptul că găsim obsidianul de Milos în amplasamentele arheologice cele mai vechi ale Greciei probează că exista deja, în această regiune, un comerţ maritim activ cu şapte mii de ani î.e.n.

Dr-ul Kritzas, care se află la bordul lui *Calypso,* cunoaşte bine locurile unde s-au găsit obiecte făcute din această rocă. El vrea să precizeze anumite aspecte particulare, anumite ipoteze privind difuzarea acestei pietre vulcanice în timpul perioadelor îndepărtate ale istoriei şi în special în timpul perioadei minoice. Ne cere să facem înconjurul Milosului scufundîndu-ne din loc în loc, în scopul evaluării numărului amplasamentelor submarine — ceea ce facem cu plăcere. Am profitat de aceasta pentru a vizita fundurile submarine ale micilor insule care înconjoară Cicladele.

Aceste incursiuni subacvatice ne pasionează pentru un alt motiv. Milos este restul unui vulcan gigantic care a explodat în timpuri preistorice şi al cărui rezervor de magmă* prăbuşit (care se numeşte *caldera**, cu un cuvînt portughez care înseamnă „căldare") a fost invadat de mare. În acest moment al misiunii noastre nu făcusem încă „fotografia miraculoasă" a golfului Sfîntul Gheorghe, din insula Dia, care ne va pune pe urmele Atlantidei. Dar ştiu de pe acum că vom explora caldera din Thira — acest alt vulcan al Cicladelor, care a fost nimicit în secolul al XV-lea înaintea erei noastre, provocînd un val seismic catastrofal pentru toată Mediterana orientală ...

Activitatea noastră în Milos nu este prea îndelungată. Ridicăm ancora pentru o călătorie în Anticitera. Cap spre sud-vest, mare frumoasă.

Insula Anticitera, situată aproximativ la jumătatea distanţei dintre Citera şi extremitatea nord-vestică a Cretei, este legată întrucîtva de mine şi de *Calypso*, este istoria noastră. Albert Falco, Frédéric Dumas şi cu mine ne-am scufundat aici, în „timpurile eroice" ale misiunii noastre din 1956. Frédéric Dumas coborîse aici încă din 1953. Am explorat cu toţii zona unde fusese descoperită, în 1900, una din cele mai frumoase epave antice din cîte se cunosc. În timpul încercării noastre din 1956, Frédéric Dumas a adus, de altfel, de la fund o superbă bară de bronz străvechi. Nu putusem rămîne aici atîta timp cît am fi vrut. Mi-ar plăcea astăzi să ne oprim puţin.

Singurul necaz este că nu ştim unde să aruncăm ancora. În linii mari, am regăsit cu uşurinţă zona. În detaliu, nu parvenim să determinăm locul exact unde avem să ne scufundăm. Ca întotdeauna, memoria locurilor ... Nici Albert Falco, nici Frédéric Dumas (căruia

i-am cerut să ne întîlnească), nici eu însumi nu ne amintim cu certitudine coordonatele ancorării lui *Calypso* cu douăzeci de ani în urmă. Nu ni le-am notat cu precizie. În 1956, nu dispuneam de altfel, pentru a stabili un punct, de sateliţi artificiali datorită cărora se poate calcula de acum înainte, pe mare, o poziţie cu aproximaţie de 10 sau 20 de metri. Cît despre registrele oficiale, în care s-ar putea crede că poziţia epavei este notată cu cea mai mare grijă, consultarea lor este demoralizantă. O cruce vagă, pe o hartă la o scară mult prea mare ...

Este dezolant, căci aici soclul stîncos al mării coboară în pantă abruptă. Epava din Anticitera zace la 54 de metri adîncime. Sub o asemenea înălţime de apă, un scufundător nu îşi poate permite plimbări de explorare prea lungi. Atunci cînd lucrezi la saturaţie, nu efectuezi un parcurs subacvatic de 200 sau 300 de metri numai pentru a localiza un obiectiv. Trebuie să-l fi găsit înainte şi să cobori exact deasupra lui.

„Papa Flash" multiplică manipulările cu sondorul lateral, fără să recolteze nici un ecou favorabil.

O ÎNCĂRCĂTURĂ DE STATUI ŞI DE AMFORE

Pescuitorii de bureţi sînt cei care, în 1900, au descoperit epava din Anticitera. Ei au anunţat autorităţile greceşti, care au purces imediat la recuperarea comorilor. Un mic vas de război a fost afectat acestei misiuni, sub controlul — mai mult sau mai puţin efectiv (mai degrabă mai puţin decît mai mult) — al cîtorva arheologi.

Ţinînd cont de vremea proastă care n-a încetat deloc în timpul explorării (aproximativ un an), de lipsa de experienţă a scafandrilor şi de starea mai mult decît sumară a materialului lor de scufundare şi excavare, rezultatele nu au fost prea rele. Un mare număr de obiecte au ajuns la suprafaţă într-o stare satisfăcătoare.

Era prima epavă antică importantă de pe care se reuşea să se recupereze încărcătura. Nu s-a aflat mare lucru despre nava propriu-zisă, îngropată în mîl şi foarte degradată (s-a izbutit totuşi să se ridice la suprafaţă cîteva bucăţi din coca vasului). În schimb, recolta de statui şi de amfore care a fost făcută i-a entuziasmat pe specialişti. Bineînţeles, s-a încercat să se dateze naufragiul. S-a început prin a se căuta naraţiunea în surse scrise, dar nu s-a găsit nimic. S-au avansat apoi cifre, care au fost susţinute cu mijloace mai mult sau mai puţin ştiinţifice, în diverse moduri. S-a spus în special: 30 î.e.n., fiindcă se găsise în navă un aparat ciudat, care a fost luat drept un astrolab* (în realitate era un calculator mecanic, singurul pe care îl cunoaştem din

antichitate, aşa cum a stabilit dr-ul Derek de la Dolla Price, în 1959; datarea era falsă).

S-au confruntat mai multe ipoteze şi s-a ajuns în mod progresiv la un acord între specialişti. În mare, epava din Anticitera datează de la începutul secolului I î.e.n. Lemnul care a servit la construirea vasului trebuie să fi fost tăiat cu un secol înainte de acest eveniment, după cum o dovedeşte analiza cu carbon 14 a fragmentelor recuperate din coca navei.

Statuile nu furnizează nici o indicaţie: cea care reprezintă nudul unui erou sau al unui zeu (Perseu?, Hermes?) este probabil un bronz din secolul al IV-lea înaintea erei noastre. Un alt bronz („Cap de filosof") trebuie să fi fost turnat mai tîrziu. Un al treilea, care înfăţişează un personaj neîmbrăcat, probabil un prinţ, este prea corodat pentru a-şi dezvălui secretele. Numeroasele amfore comerciale care s-au pescuit „spun" mai mult. Ele sînt comparabile cu cele care zăceau într-o altă epavă, pentru care există motive temeinice să fie datată în 86 î.e.n. şi care a fost găsită în 1907, la Mahdia, nu departe de coasta orientală a Tunisiei.

Din zăcămîntul din Anticitera s-au scos în total treizeci şi şapte de amfore mari — dar un scufundător care a participat la explorări pretindea, în 1950, că rămăseseră la fund cel puţin încă vreo cincizeci. Este vorba de recipiente de diverse proveniente, pe care anticii le umpleau cu vin, ulei sau alte lucruri comestibile. Unele aveau toarta sigilată şi veneau desigur din Rodos. Altele fuseseră confecţionate la Kos. Altele sînt originare din Roma sau din Tarent. Toate au fost descrise, imediat după recuperarea lor, de K. Kourouniotes.

Au fost recuperate diverse oale, farfurii, boluri, ceşti cu una sau două toarte, lagynos (vase cu o toartă şi cu gît subţire) şi chiar o lampă de ulei. Aceste piese sînt destul de asemănătoare, prin stil, cu cele care au fost exhumate ca urmare a săpăturilor din agora Atenei: or, cetatea a fost distrusă în 86 î.e.n. de romanul Sylla.

Printre cele mai frumoase descoperiri din Anticitera figurează unsprezece vase din sticlă somptuoase, probabil lucrate în Egipt, mai precis la Alexandria, capitala antică a acestei industrii. Nu trebuie să ne mirăm că obiecte din acest material au putut supravieţui unui naufragiu: dacă nu le sparge nici un şoc direct în cursul accidentului, ele rămîn intacte un timp indefinit, pe fundul mării. Sticla se lasă mult mai greu atacată de sare, acid carbonic şi animale marine decît marmura sau bronzul. Vasele epavei din Anticitera, odată răzuite (cu cîte precauţiuni!), şi-au redobîndit transparenţa originară.

Enumerarea şi descrierea pieselor acestei comori antice (boluri de sticlă bleu, boluri de sticlă multicoloră, fîşii de mozaic etc.) ar

fi nesfîrşită. Dar de unde venea nava? Nimeni nu ştie. Unde mergea? Se ignoră. Se poate presupune că era în drum spre Roma. Caracterul heteroclit al încărcăturii te face să crezi că era o navă special afretată pentru a duce în metropola latină – puterea în ascensiune a epocii – comori furate ale artei greceşti.

Studiind numărul mic de fragmente din lemn de ulm recuperate din coca epavei, s-a încercat să se desluşească cum îşi construiau grecii corăbiile. Este, într-adevăr, în mare parte un mister: fiecare şantier naval se afla în epoca aceea sub conducerea unui arhitect unic, care lucra fără planuri, fiind moştenitor al unei ştiinţe ancestrale ce nu se transmitea decît verbal ...

Se pare că coca navei era construită dintr-un ansamblu de piese grele fixate unele de altele după sistemul nut-feder. Se utilizau, în anumite locuri fragile, cepuri speciale din stejar şi cuie lungi din bronz. Lemnul utilizat (ulm, stejar ...) provenea tot de pe coasta septentrională a Mediteranei.

S-a găsit de asemenea în epava din Anticitera o bucată de ţeavă de plumb: se presupune că servea la drenarea punţii. Am descoperit şi noi un obiect asemănător în epava de la Grand Congloué, aproape de Marsilia, pe care am explorat-o în timpul primelor campanii ale lui *Calypso*, în 1952- 1953 Cu toate că vasul de la Grand Congloué datează din secolul al III-lea î.e.n. şi cel din Anticitera numai din secolul I, tehnicile lor de construcţie par să fie comparabile. Grecii, moştenitori ai fenicienilor în materie de artă navală, au inovat probabil mai puţin în acest domeniu decît în altele.

AMINTIRI, AMINTIRI ...

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„2 ianuarie. Iată-ne ancoraţi în faţa insulei Anticitera, sînt sigur că în apropiere de amplasamentul epavei antice. Dar la cîţi metri de ea?

Un bătrîn pescar din partea locului pretinde că zona în care zac vestigiile se întinde exact în faţa ruinelor unei cabane de piatră care a servit drept adăpost paznicilor comorii în timpul campaniei de explorări din 1900.

Un zid în ruine pe faleză ... Din astea se găsesc cu prisosinţă peste tot! Totuşi noi am zărit unul care ar putea corespunde descrierii grecului. Ne vom posta în faţa lui. Mă caţăr împreună cu Albert Falco în farfuria submersibilă. Dispărem sub valuri şi întreprindem un interminabil periplu submarin. De la suprafaţă pînă la 50 de metri sub

apă, coasta este abruptă. La această adîncime întîlnim o terasă, mai mult sau mai puţin largă, după loc. Pe acest «balcon» a fost regăsită epava. Apoi reîncepe coborîrea la verticală. Ne scufundăm pînă la 80 de metri fără ca măcar să zărim fundul. Inutil să mergem mai departe. N-am remarcat nimic pe micul platou. Epava, ridicată şi împinsă de curenţi, s-a răsturnat poate în abis. În acest caz, nimeni n-o va mai revedea vreodată.

Cînd ajungem din nou la suprafaţă şi expun această ipoteză întregii echipe reunite pe puntea lui *Calypso*, Frédéric Dumas nu este de acord. După el, epava din Anticitera nu ar fi putut să alunece spre adîncuri: este prea strîns prinsă într-o crustă de nisip întărit ca să poată mişca ... Dacă n-am zărit-o este pentru că se găseşte, la ora actuală, ascunsă cu totul în substratul de nisip.

Scufundătorii de pe *Calypso* plonjează pe rînd spre fund. La rîndul meu îmi pun costumul de scafandru şi cobor în compania lui Albert Falco. 10 metri ... 15 metri ... Animalele acvatice nu mişună, ceea ce e o dovadă că, în comparaţie cu alte mari ecosisteme* marine, Mediterana este săracă — în mod natural săracă — atît în specii, cît şi în indivizi[1]. Iată,pe stîncile care ies din apă, gorgone* şi briozoare*, în ramificaţiile cărora se ascund girele* cu părţile laterale arcuite ca nişte curcubeie. Iată rîndunici de mare roşii* curioase, în orice caz destul de blînde. Iată viermii spirografi* cu magnifice «umbréle» de tentacule multicolore ... Fauna mediteraneană, dacă nu are bogăţia celei a recifelor tropicale, ascunde totuşi mici minuni discrete, dar autentice. De exemplu, cum să nu fii cuprins de admiraţie în faţa cizelurilor cochiliei de Murex*, aceşti melci marini din care vechii fenicieni extrăgeau purpura şi din care zărim în prezent cîteva exemplare?

30 de metri ... 40 de metri ... Plimbarea noastră submarină continuă să fie agreabilă, deşi ne îndoim de succesul său pe plan pur arheologic. Timpul trece repede în adîncul de vis al acestei bune şi bătrîne «mame» care este Mediterana. Am explorat toate oceanele globului, din Alaska în Antarctica, din arhipeleagul Seychelles în Galapagos. Or, niciodată nu mă simt atît de bine ca atunci cînd plonjez în *«Mare Nostrum»* — în această Mediterană unde am încercat primele emoţii de oceanograf şi de ţărmurile căreia sînt legat în virtutea tuturor afinităţilor mele culturale.

---

[1] Oamenii de ştiinţă afirmă că este oligotrofică, adică săracă în substanţe nutritive. Marile baraje de pe fluvii,ca cel de la Assuan, care o lipseşte de mîlul bogat în molecule organice, nu sînt în măsură să îmbunătăţească situaţia. Poluanţii, de asemenea, au o acţiune cu atît mai nefastă cu cît mediul care îi primeşte e mai sărac.

50 de metri ... Iată micul balcon unde epava din Anticitera se mai ascunde poate sub sedimente. Facem ochii mari sub măştile noastre. Am vrea, precum roboţii din science-fiction, să avem detectori electronici sub pleoape, care să ne permită localizarea obiectivelor noastre chiar şi sub pămînt.

Sîntem pe punctul să ne abandonăm cercetările, la capătul rezervei de aer (ţinînd seama de palierele de decompresiune pe care trebuie să le respectăm), cînd, în fine, ghicim în nisip o foarte vagă formă alungită ... O fi epava? Albert Falco vrea să fie cu cugetul împăcat: sapă febril cu mîinile o gaură în substrat. Printr-un noroc nemaipomenit,scoate imediat un obiect lung fabricat în mod evident de om ...

Inutil să precizez că palierele de decompresiune, în timpul ridicării la suprafaţă, ni se par mai lungi şi mai plictisitoare decît de obicei. De îndată ce ajungem pe puntea lui *Calypso,* rîcîim cu mii de precauţii găselniţa noastră, pentru a o debarasa de învelişul său de calcar şi animale încrustate. Este vorba nici mai mult nici mai puţin decît de un cui de bronz, de acelaşi tip cu cele care fuseseră recuperate de pe rămăşiţele navei antice în 1900. După mai mult de trei sferturi de secol, epava din Anticitera este, poate, localizată din nou".

CETATEA LEGENDARĂ A REGELUI MINOS

Echipa de pe *Calypso* se felicită. Toată lumea este gata să se scufunde imediat pentru a explora epava. („Dacă trebuie, cobor în costum şi în pantofi de oraş!" zice unul dintre ei.)

Vai! Arheologia modernă nu mai e la fel cu cea din „la Belle Epoque". Dr-ul Kritzas, cu toate că se declară încîntat de descoperirea noastră, toarnă un duş rece peste entuziasm. Trebuie aşteptate autorizaţiile oficiale. Acestea ne vor fi acordate, dacă vor fi, numai cu condiţia ca lucrarea să poată fi efectuată „în regulă". Ceea ce dă de înţeles că nava *Calypso* va rămîne pe loc luni de zile; că scufundătorii, după ce vor cadrila fundul mării, se vor succeda zi după zi pentru a degaja sedimentele „cu linguriţa", pe scurt, că noi n-o să facem nimic altceva o perioadă interminabilă. Asta nu e posibil. Vestigiile zac la o asemenea adîncime încît vom cheltui o avere pentru a le recupera. Or, Fundaţia noastră *nu are* avere.

Nici un regret. Oricum, autorităţile arheologice nu ne acordă pentru moment autorizaţia de explorare, aşa cum vom afla puţin după aceea prin radio. Cota permiselor anuale pe care acestea le eliberează

este extrem de mică. Grecii nu permit nici unei „şcoli" arheologice internaţionale (franceză, engleză, americană, germană ...) să lucreze decît asupra unui *singur* nou proiect pe an. Îmi imaginez ce proteste s-ar declanşa din partea specialiştilor dacă *noi* am primi atîtea permise cîte vrem, avînd ca singur pretext că dispunem de o navă pe care o cunoaşte întreaga lume ... Înţeleg foarte bine şi accept motivele funcţionarilor Ministerului pentru Problemele Antichităţii din Atena. Îmi rezerv doar dreptul să încerc totuşi să-i conving. În care caz vom reveni la Anticitera.

Faptul că noi am redescoperit epava nu va fi, oricum, inutil. În cinci ani, în zece ani, cineva va întreprinde exploatarea sa raţională, dacă nu cumva o va face *Calypso* care anul acesta a fost „consemnată".

Vreau, înainte de a părăsi Anticitera, să fac o ultimă scufundare în farfuria submersibilă. Albert Falco, bineînţeles, mă însoţeşte. Explorăm sistematic anumite zone pe care le neglijasem: şi avem o minunată surpriză. Deşi nu aşteptam aproape nimic de la acest voiaj subacvatic (pe care l-am întreprins numai ca să fiu cu conştiinţa împăcată), am observat, pe acelaşi „balcon" unde era epava regăsită în aceeaşi dimineaţă, o *altă* formă alungită care ar putea foarte bine să constituie restul unui naufragiu mai vechi.

Urcăm şi trimit imediat scufundătorii să recunoască locul. Nu le trebuie mult ca să dezgroape o amforă antică, promisiune a unui veritabil zăcămînt arheologic inedit. Dublă lovitură! În viitor, pe fundul Anticiterei vor trebui deschise nu unul, ci două şantiere de explorare submarină ...

Aş minţi dacă aş pretinde că părăsim insula fără un sentiment de mîndrie. Frustrarea de a nu fi putut exploata imediat noi înşine descoperirile noastre este un lucru minor în comparaţie cu satisfacţia de a le fi făcut.

De altfel, sîntem abia la începutul acţiunii noastre în apele greceşti. Vom porni în direcţia portului Iráklion, capitala insulei Creta, care se înalţă la doi paşi de ruinele din Cnossos, cetatea legendară a regelui Minos.

3
Teseu și Minotaurul

MARELE TURNEU AL EPAVELOR – COMUNIUNE CU MAREA – O FALEZĂ DE POTERII – O SIMPLĂ CANĂ DE O FRUMUSEȚE PURĂ – ZIDUL ENIGMATIC ȘI IEPURELE DE MARE – CU TOARTA PE DINĂUNTRU – „CEL CE ZGUDUIE PĂMÎNTUL"

Insula Creta nu poate fi abordată (250 km lungime; 50 km pentru cea mai mare lățime; 8618 km^2 suprafață) fără să nu-ți vină în minte această prodigioasă civilizație minoică ce a dominat Mediterana orientală în epoca de bronz. Cîteva legende splendide despre ea au străbătut veacurile pînă la noi.

Cea mai cunoscută dintre toate este, bineînțeles, istoria lui Teseu și a Minotaurului. Vă amintiți că Minos, fiul lui Zeus și al Europei, soțul Pasifaei și primul rege al Cretei, l-a închis pe monstrul Minotaur (cu trup de om și cap de taur) într-un labirint construit de Dedal. Acest pensionar neobișnuit era hrănit de Minos cu carne de om. Minos îi învinsese pe atenieni și le impunea un tribut anual de șapte băieți și șapte fete, pe care îi dădea drept hrană omului-taur antropofag.

Teseu, fiul lui Egeu și legislator legendar al Atenei primitive, a pornit într-o călătorie în Creta și a pătruns în labirint, unde l-a omorît pe Minotaur. El nu s-a pierdut în labirint fiindcă Ariadna, fiica lui Minos, i-a legat de trup un fir care i-a permis să-și regăsească drumul.

Trec peste restul epopeii – cum tatăl eroului, Egeu, crezîndu-l mort (din cauza unei neînțelegeri), s-a aruncat în marea care îi poartă acum numele; cum Teseu a luat-o de nevastă, apoi a părăsit-o, pe Ariadna în insula Naxos; cum a răpit-o pe Antiope, regina Amazoanelor, și a avut cu ea un fiu pe nume Hipolit; cum s-a însurat cu Fedra,

cealaltă fiică a lui Minos, şi cum aceasta s-a îndrăgostit de Hipolit şi i-a adus moartea; cum a coborît în infern, de unde Hercule l-a eliberat; cum a fost alungat din Atena şi ucis de Licomede; în fine, cum, ofensîndu-l pe Pluto, a fost osîndit să rămînă ţintuit veşnic în jilţul Uitării ...

Specificul unor asemenea legende este că emoţionează generaţie după generaţie. În timp ce *Calypso* se apropie de Iráklion, la doi paşi de anticul Cnossos* unde domnea Minos, nu mă pot împiedica să nu mă imaginez pe mine însumi drept erou antic, în fruntea unei corăbii cu pînze negre – şi pe punctul de a înfrunta, cu sabia scoasă din teacă, un monstru înfricoşător ... Unii ar diagnostica aici o evidentă manifestare de infantilism. Eu am slăbiciunea să fiu sensibil doar la caracterul poetic al acestei evocări.

Ochii mei văd ceea ce au putut vedea cei ai lui Teseu. Pe această mare de un albastru inimitabil, de unde se iveşte coasta cretană verde şi cenuşie pe care o domină înaltul lanţ erodat, şi parcă pudrat cu zăpadă, al muntelui Ida, am, o dată mai mult, impresia că aici nimic nu s-a schimbat de treizeci şi cinci de secole.

MARELE TURNEU AL EPAVELOR

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„4 ianuarie. Înainte să ancorăm la Iráklion, vreau să mergem să facem o recunoaştere pe insuliţa Dia care stă parcă de gardă la nordul marelui port al Cretei. Am fost întotdeauna mirat că nimeni n-a întreprins aici, pînă acum, nici o explorare demnă de acest nume.

Albert Falco împărtăşeşte în întregime ideea mea. În ceea ce-l priveşte, este cu atît mai convins că Dia ascunde comori istorice cu cît el le-a *văzut*. Nu vine pentru prima dată în Dia. S-a scufundat aici într-o dimineaţă din 1957. Chiar de la prima incursiune subacvatică, el a zărit, depăşind substratul, o epavă, o farfurie de cupru şi două piese din bronz alungite, care l-au făcut să se gîndească la cele două picioare ale unei statui. Pe de altă parte, în jurul acestor vestigii metalice, se întindea un adevărat cîmp de amfore. Şi a mai întrevăzut un fel de taler din cupru în apropierea unei galere înnămolite pe trei sferturi.

Îi cer să ne piloteze pînă la punctul în care plonjase cu douăzeci de ani înainte. Insula Dia seamănă vag cu o mînă avînd cinci degete scurte, a căror încheietură este spre nord, iar falangele spre sud (adică spre partea Iráklionului). Degetul cel mai lung, la est, a primit numele

de capul Stavros. Între cele cinci prelungiri ale uscatului se deschid patru golfuri, succesiv botezate Agrelias, Mesaios, Kapari şi Sfîntul Gheorghe. Punctul cel mai înalt al insulei, practic în centrul său, atinge 268 de metri.

Odată mai mult, iată-ne confruntaţi cu problema memoriei locurilor, care pare, în mod cert, insolubilă. Albert Falco îşi aminteşte că a plonjat în golful Agrelias, dar este incapabil să spună exact unde. Cînd i se pare că-şi aminteşte locul, oamenii de pe *Calypso* intră în apă. Dar de picioarele statuii depăşind nisipul nici pomeneală. Nici măcar umbra ... În schimb, pe un versant submarin în pantă blîndă de [illegible] perim o veritabilă «revărsare» de amfore, pentru a prelua vorba lui Colin Mounier. Sînt aici mii, abia acoperite de sedimente, şi probabil aparţinînd mai multor epoci.

Nici vorbă, pentru noi, să le scoatem din patul de nisip unde dorm de atîtea secole: trebuie să aşteptăm pentru asta autorizaţiile oficiale ... Determinăm cu grijă poziţia locului, datorită unui sistem de reperaj complex, cu trei repere, pe care comandantul Alinat ne obligă – prieteneşte – să-l adoptăm şi pe care îl vom utiliza de atunci pentru toate situaţiile similare. Pentru a folosi o expresie la modă, sînt sătul «pînă peste cap» de rateurile memoriei locurilor. Mnemosina, zeiţa amintirii, se va găsi de aici înainte înlănţuită foarte prozaic de cifre, pe filele unui jurnal de bord[1].

Revenim în Dia. Am certitudinea că aici se ascund vestigii pasionante din toate punctele de vedere. Vom petrece în Dia atîta timp cît va trebui. Dar, pentru moment, vreau să fac puţin cabotaj în lungul coastei Cretei, ca să reperez mai bine anumite epave deja parţial explorate. Timpul se strică. Se ridică teribilul vînt local de nord-vest, *meltem*. El mătură marea Egee cu forţă, dînd naştere unor valuri scurte şi puternice. Ne pregătim să ancorăm în această noapte la Iráklion. În ciuda tonajului totuşi respectabil al lui *Calypso,* numai cu greu reuşim să intrăm în port. Mă întreb cum făceau corăbiile regelui Minos. Mîine, dacă Eol ne va permite, vom pleca spre est".

COMUNIUNE CU MAREA

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso)*

„*5 ianuarie*. Eol ne urăşte. Marea este într-o dispoziţie groaznică,

[1] Se pare că există o hartă oficială în care figurează amplasamentul a vreo trei sute de epave antice cunoscute în Grecia. N-am putut să obţin niciodată de la autorităţile locale permisiunea de a arunca pe ea măcar o privire. Nu cred că am pierdut mare lucru: aproximaţia poziţiilor indicate este mult prea mare.

în timp ce noi încercăm să ieşim din Iráklion cu orice preţ. Acesta nu este cu adevărat un port: el se oferă furiei *meltem*-ului precum Ifigenia paloşului sacrificiului. Vîntul se năpusteşte cu un fel de bucurie sadică, şuierînd în suprastructurile navelor pe care le zgîlţîie.

Luăm direcţia soarelui-răsare. Spectacolul mării care îşi încreţeşte valurile în faţa etravei noastre, în timp ce delfinii ţîşnesc ca nişte torpile din spumă, nu este lipsit de măreţie Am îndurat cîte o «vreme de cîine» în toate oceanele lumii — Atlantic, Pacific, Indian, Arctic, Antarctic —, dar furiile Mediteranei mă impresionează cu atît mai mult.

Depăşim golful Mallion, capul Sfîntul Ioan şi intrăm în golful Marabellou, în fundul căruia se află portul Sfîntul Nicolae. La est de acest golf ne aşteaptă insula Psira.

În golful propriu-zis, apele sînt mai calme decît în mijlocul mării, cu toate că hula se face serios simţită. Cel puţin vom putea lucra. Chiar pe pămîntul Psirei, arheologii greci au întreprins mai multe campanii de săpături, care le-au permis să aducă la lumina zilei zeci de obiecte din epoca minoică — olărie, veselă, lămpi etc. Cele mai frumoase descoperiri au fost făcute în morminte, probabil cele ale unor personaje bogate.

Misiunea noastră este să plonjăm în diverse zone submarine ale Psirei, «logic» legate de zăcămintele arheologice ale insulei însăşi. Oamenii de pe *Calypso* se succedau în zona de lucru de pe fundul apei. Albert Falco, Raymond Coll, Henri Garcia, Ivan Giacoletto, Bernard şi Patrick Delemotte merg din descoperire în descoperire. Colin Mounier şi Henri Alliat filmează în apă toată această lume frumoasă. Apoi Colin se caţără în elicopter alături de Bob Braunbeck, pentru a «băga în cutie» imaginile aeriene ale lui *Calypso* şi ale şantierelor de săpături de pe uscat.

Începem prin a remarca o mare cantitate de fragmente de olărie din epoci diverse. Apoi găsim o superbă cană, cu forme foarte pure, care credem că a aparţinut epocii minoice. Pentru a avea conştiinţa curată, ne fixăm o întîlnire cu dr-ul Lazaros Kolonas, care va fi noul nostru mentor. Ca şi dr-ul Kritzas, colegul său, dr-ul Kolonas afişează o erudiţie care nu exclude deloc modestia. Necazul este că nu vorbeşte decît greceşte şi rudimente de engleză — în timp ce dr-ul Kritzas se exprimă în cea mai bună franceză ... Reuşim totuşi să ne înţelegem. «Această cană, ne spune el, este, desigur, minoică; în consecinţă, merită să se exploreze în mod serios regiunea submarină de unde a fost scoasă».

6 ianuarie. Am făcut ieri seara traseul Psira — Iráklion, inversul celui de dimineaţă. Fiindcă astăzi este ziua Bobotezei. Nu dorim să-i

onorăm pe regii magi. Vrem doar să asistăm la o ciudată ceremonie de «comuniune cu marea».

În fiecare an, pe coasta septentrională a Cretei, şi mai precis la Iráklion, la 6 ianuarie se desfăşoară o procesiune solemnă. Populaţia se adună în spatele preoţilor îmbrăcaţi în odăjdii de aur şi se îndreaptă spre port în cortegiu. Mitropolitul, cu o impunătoare barbă căruntă, poartă o mitră încrustată cu pietre preţioase. Preoţii care oficiază, ajunşi în faţa primelor valuri, aruncă în mod simbolic în mare o cruce sfinţită: este semnul alianţei dintre poporul cretan şi Mediterana. După aceea bărbaţi tineri din cortegiu sar veseli «în vîltoare», împroşcînd de jur împrejur cu spumă ...

Ca adeseori în aceste rituri, doar «forma» este creştină. Tradiţia autentică, «recuperată» de Biserică, provine dintr-o perioadă cu mult anterioară lui Christos. În timp ce preotul aruncă sfînta cruce în port, nu mă pot împiedica să nu-mi plimb privirile spre ţărmul cu maiestuoasele ruine de la Cnossos.

Acolo, între secolele al XX-lea şi al XV-lea î.e.n. bătea inima unei civilizaţii prodigioase; acolo domneau suveranii minoici, stăpîni necontestaţi ai Mediteranei orientale ... Strămoşii bărbaţilor şi femeilor pe care-i privesc astăzi, adunaţi în spatele preoţilor lor, nu veneau oare în fiecare an să arunce în mare un obiect de cult, în semn de alianţă cu zeul valurilor şi al cutremurelor de pămînt?

Munca pe care am prestat-o pînă acum pe epavele din Artemision, din Pilos şi din Anticitera m-a pasionat; în plus, sper că, în ceea ce priveşte Anticitera, ea nu este terminată. Dar mă simt cuprins, dintr-o dată, de o foame nepotolită de cunoştinţe în privinţa civilizaţiei minoice. Este o pasiune care se naşte. Nu un foc de paie: un interes profund, susţinut, alimentat în acelaşi timp de inimă şi de raţiune. Această cultură minoică, atît de puţin cunoscută, mă cheamă peste secole: cel puţin aşa am impresia. Presupun că ceea ce mă atrage spre ea ca un magnet este dublul său caracter primitiv şi marin.

Acum, după ce am observat şi filmat procesiunea din 6 ianuarie de la Iráklion, nu am decît o dorinţă: să mă întorc în Psira. Noi vom fi cei care vom face fabuloasele descoperiri de antichităţi minoice!"

O FALEZĂ DE POTERII

Mari stînci semănate la întîmplare în mare, insulele greceşti par să poarte pe ele urma miturilor care ne-au încîntat copilăria. În aceasta,

Teseu triumfă asupra Minotaurului, sau Icar zboară şi îşi va arde aripile de ceară la soare. Mai departe, o nimfă transformă oamenii în porci. Lesbos aude încă murmurul poemelor lui Safo*. Plaja Itacăi are gustul sării pe care Ulise a semănat-o aici ca să nu plece la Troia ... Nici o bucată de pămînt, aici, nu este mută.

Calypso a ancorat aproape de Psira. Mă sui în elicopter alături de Bob Braunbeck pentru o recunoaştere aeriană.

Văzută de sus, insula seamănă cu un adevărat deşert. Cum să-ţi imaginezi că a fost odinioară înverzită, şi chiar acoperită cu păduri dese de pini, de stejari şi de chiparoşi. Tăierea pădurilor pentru nevoi domestice şi construcţii navale au despuiat-o. Cincizeci de secole de ocupaţie umană intensivă au transformat acest paradis ecologic mediteranean în cvasireg* saharian. Iată o bună temă de reflecţie pentru civilizaţia noastră care atacă ultimele păduri ecuatoriale din Asia, Africa şi America latină cu ajutorul unor monstruoase excavatoare ... Dacă mîine tot pămîntul ar trebui să devină Psira, specia noastră nu ar avea mai multe şanse să supravieţuiască decît regatul lui Minos. Arheologii veniţi de pe stele vecine, explorînd ruinele Parisului, New York-ului sau Tokio-ului, ar visa la palatele noastre intacte, aşa cum visez eu la splendoarea Cnossosului şi la pînzele corăbiilor minoice umflate de *meltem*.

Ici şi colo, pe Psira-cea-devastată, oamenii moderni au construit altare Dumnezeului lor – paraclisuri, sanctuare şi capele. În imediata lor apropiere abundă resturile vechilor temple. Aceste ruine, ca nişte glorioase cicatrice în peisaj, îi învaţă pe cei ce ştiu să le citească răsturnările grandioase şi teribile a căror fiică este civilizaţia noastră.

Psira, ca şi Dia, oferă navigatorilor în mod evident un refugiu contra vîntului de nord-vest. Cînd eşti marinar, simţi aceste lucruri chiar înainte de a elabora o teorie. Nu-mi trebuie mult timp, în elicopter, pentru a repera o peninsulă favorabilă ancorării, care se afundă în apă asemenea unui deget osos. Aici ne vom concentra eforturile de cercetare. De altfel săpăturile terestre întreprinse de arheologii greci sînt la doi paşi.

În timp ce scufundătorii se pregătesc, eu iau loc în farfuria submersibilă în compania dr-ului Kolonas. Pentru arheologii greci, aceste incursiuni în adîncul mării constituie o revelaţie: nu numai că sînt sensibili la minunăţiile mediului subacvatic, dar, în sinea lor, au impresia că îşi dublează dintr-o dată cîmpul de investigaţie. Desigur, ei ştiau înainte de acest voiaj că marea ascunde epave; dar nu bănuiau nici adevărata bogăţie, nici, mai cu seamă, abundenţa. Contemplat cu propriii lor ochi, fundul apei îi umple de fericire – dar şi de îngrijorare:

cîtă muncă mai este de depus! E, într-un fel, ca şi cînd, făcînd nişte astronomi să urce într-un vehicul intersideral de fabricaţie omenească, le-ai arăta dintr-o dată că există un al doilea univers, despre care ei n-aveau idee pînă atunci ...

Dr-ul Kolonas nu se aştepta la un spectacol atît de uluitor: nici eu, o mărturisesc! Fiindcă, navigînd de-a lungul micului promontoriu pe care îl alesesem ca „ţintă", dăm peste o autentică *faleză de poterii.* Pe o lungime de vreo sută de metri, şi între 8 şi 30 de metri adîncime, platforma marină seamănă cu un zid în pantă, curbat ca o vastă cochilie Saint-Jacques şi literalmente înţesat cu sute de mii de vase, de urcioare, de boluri, de cupe şi de căni.

O SIMPLĂ CANĂ DE O FRUMUSEŢE PURĂ

Nu e nevoie să descriu cît a fost de stîrnită întreaga echipă de pe *Calypso* atunci cînd dr-ul Kolonas şi cu mine am „dat raportul". O descoperire arheologică de o asemenea importanţă nu este ceva obişnuit. Să vedem cine va avea cinstea, dintre scufundători, să coboare în acest loc.

Toţi vor privi neîncrezători. Această poterie este incontestabil minoică: are, pe puţin, o vîrstă de trei mii trei sute de ani — o sută treizeci şi şase de generaţii umane. Puse în perspectivă de aceste siluete de părinţi şi de copii care se succed, secolele emoţionează şi sperie. De ce puterea minoică a diminuat brusc spre anii 1450 înaintea erei noastre? De ce regatul cretan, în care agricultura, industria (bronzului), comerţul şi artele erau înfloritoare, s-a şubrezit dintr-o dată, pînă-ntr-atît încît micenienii* l-au cotropit şi l-au colonizat? Este aici un mister care mă intrigă de cînd am zărit Dia şi Cnossos şi care mă sîcîie de cînd sîntem în Psira. Bineînţeles, pasiunea mea pentru această enigmă este recentă, în timp ce arheologii încearcă să rezolve această întrebare de ani de zile ...

Acum este rîndul meu să mă scufund, în compania lui Ivan Giacoletto şi a lui Raymond Coll. Coborîm în apa limpede, dar rece. Ajungem la „zidul de vase" minoic. Ce a putut provoca o asemenea acumulare de poterii, dintre care numeroase par practic intacte, în ciuda mării şi a timpului? De ce această simplă cană de o frumuseţe pură, lipită la o margine de un vas el însuşi prins de un altul — astfel încît ansamblul constituie o masă unică — se află pe fundul apei?

Trecînd şi retrecînd prin faţa formidabilului zăcămînt pe care îl descoperisem, bag de seamă că zecile de ondulaţii perpendiculare pe

țărm care tivesc zidul și te fac să te gîndești la o cochilie Saint-Jacques ar putea foarte bine să se datorească unui naufragiu colectiv. Să ne închipuim vase legate la promontoriu, bord la bord, înghesuite ca sardelele, și încărcate cu recipiente pline cu ulei, vin, mirodenii și diferite mărfuri. Să ne închipuim că aceste nave se scufundă, toate în același timp. Cimentate prin acțiunea apei și a organismelor marine înainte ca lemnul din care este formată coca navelor să se dezagrege, încărcăturile ar păstra aproximativ aceeași formă ca și coca ...

Ipoteza este seducătoare. Rămîne de stabilit de ce zeci de ambarcații încărcate s-ar fi scufundat una lîngă alta atunci cînd erau încă ancorate. Era vorba de un act de război? Rar se văd agresori înarmați trimițînd la fund nave de comerț pline ochi cu mărfuri bune și frumoase ... Trebuie să ne gîndim la un sabordaj? Dar nu se sabordează nave „civile" ... Se poate imagina un accident care să aibă asemenea consecințe? Cu greu ... Atunci?

Singura explicație care îmi vine în minte este cea a unui val seismic. Atunci cînd se produce un asemenea eveniment, marea începe prin a se retrage foarte departe de la linia țărmului: navele ancorate rămîn un moment pe uscat. Apoi apa revine sub forma unui val gigantic care se sparge rostogolindu-se și care înecă totul. Navele sînt scufundate una lîngă alta.

Acest gen de catastrofe se numește cu un cuvînt japonez — *tsunami*. S-a abătut asupra Psirei, adică și asupra celei mai mari părți a Cretei, un val seismic de o asemenea amploare? Este ceea ce trebuie verificat. Am avut prilejul să citesc mai multe prezentări științifice pe această temă. Dar mai întîi trebuie ca faptele să fie stabilite cu seriozitate și ca datele să concorde.

ZIDUL ENIGMATIC ȘI IEPURELE DE MARE

Raymond Coll, Ivan Giacoletto și cu mine ne continuăm un timp explorarea noastră submarină. Anumite piese de poterie se detașează cu ușurință din substrat – dar le lăsăm cu grijă în poziția pe care o aveau înainte ca noi să punem mîna pe ele. Majoritatea urcioarelor, cănilor și vaselor sînt încastrate în sediment — sudate în masă prin acțiunea acidului carbonic, sării și animalelor marine.

Cam peste tot, pe zăcămînt, descoperim și pietre de construcție. La un moment dat, găsim un rest de zid perfect conservat. Ce semnificație are prezența acestei construcții aici? Este un fragment din chei, o jetelă unde acostau navele? Devenim din ce în ce mai perplecși.

Animalele marine iubesc epavele: ele găsesc tot felul de ascunzători unde să se refugieze în caz de urgenţă; şi hrana nu lipseşte aici, sub formă de alge încrustate sau de larve din o sută de specii. Faptul că sîntem pe cale să îndeplinim o „misiune arheologică" nu ne împiedică deloc să gustăm frumuseţea faunei submarine.

Numeroase oale servesc de adăpost unor peşti. O cupă antică pe jumătate umplută cu nisip găzduieşte o frumoasă girelă. Acest peşte cu corpul fusiform, cu nuanţe de curcubeu bleu, roz şi verde, se îngroapă în fiecare seară în sediment, după un orar precis. Ritmul său biologic, care i se transmite o dată cu restul patrimoniului genetic, este în acord cu soarele.

Alţi peşti „ţîşnesc" literalmente din vase atunci cînd ne apropiem. De sub o piatră vedem ivindu-se „coarnele" unei languste. Într-un urcior adînc şi-a ales domiciliul o caracatiţă: îmi amintesc cu duioşie de congenerele sale din „Oraşul caracatiţelor" din golful Alicastre, la Porquerolles. Noi pusesem în evidenţă facultăţile „intelectuale" ale acestor moluşte* în cursul unei serii de experienţe pasionante[1]. Caracatiţele sînt animale ciudate. Cum scrie Frédéric Dumas: „Consacrîndu-mă prietenelor mele caracatiţele, mă odihnesc după exercitarea arheologiei. Dar nu participă şi ele în felul lor, la aceasta, ghemuite în gîturile sau în fundurile amforelor?"

O altă creatură vie se prezintă ochilor noştri , între ramificaţiile gorgonelor: este vorba de un iepure de mare sau aplizie*. Această mare moluscă fără cochilie, al cărei corp seamănă cu un feston de culoare ocru şi brun plutind liber în mare, nu pare să se teamă de noi. Ea dansează pentru plăcerea noastră, ondulîndu-se în apa de culoare turcoaz în care bulele aparatelor noastre de respirat par tot atîtea stele de argint efemere. Cîte generaţii de aplizii se vor fi succedat de cînd zidul de poterie este sub apă?

Cînd ne urcăm din nou la bordul lui *Calypso*, primim o veste bună: dr-ul Lazaros Kolonas ne-a obţinut de la autorităţiile greceşti dreptul de a scoate unele poterii de la fund. Decid să începem prin recuperarea unei mari bucăţi din conglomeratul de vase şi de cupe pe care l-am observat aproape la verticala chilei vasului nostru.

O echipă de scufundători se aruncă în apă, sub conducerea lui Albert Falco. Oamenii reperează fără probleme marele bloc de olărie pe care l-am indicat: el nu se ţine de restul zidului decît printr-un „punct de sudură" îngust. Jean-Jérôme Carcopino filmează. Un alt

---

[1] A se vedea volumul *Pieuvres, la fin d'un malentendu*, colecţia „Odyssée", Editura Flammarion.

scufundător fotografiază fragmentul „la locul lui" sub toate unghiurile, pentru a ilustra viitorul său „dosar arheologic". Apoi oamenii de pe *Calypso* leagă conglomeratul de cablul macaralei, rup sudura şi dau ordin mecanicului de la suprafaţă să acţioneze elevatorul.

Masivul de poterie sparge valurile şi vine, şiroind, să aterizeze încetişor pe platforma din spate a lui *Calypso,* unde dr-ul Kolonas şi cu mine îl aşteptăm. Ai jura că e vorba de o sculptură modernă. Un fel de Cezar „comprimat" al cărui material ar fi lutul ars, iar artist milioane de mărunte animale marine ... Conglomeratul, încă umed, este pictat în culori vii: sînt cele ale organismelor animale care îl colonizează. Dar în aer liber şi în plin soare, aceste nuanţe impresionante (în care rozul şi movul îşi dispută întîietatea cu roşul viu, cu brunul şi verdele) pălesc puţin cîte puţin, înainte de a se stinge inexorabil.

Acum, în grupuri mici, oamenii de pe *Calypso* se schimbă sub suprafaţa apei, pentru a ridica tot soiul de piese arheologice. Nu scoatem din marele zăcămînt submarin din Psira decît eşantioane reprezentative: cu toate acestea, puntea vasului nostru se umple rapid. Locul este de o bogăţie uluitoare. Nu avem nici permisiunea, nici timpul, nici mijloacele să îl explorăm raţional în totalitate. Este treaba mai multor generaţii de arheologi ... Ar trebui să fie folosite trei sau patru nave *Calypso* şi, pentru a primi obiectele descoperite, să fie construit din temelie un nou muzeu! Nu se prevede nimic din toate acestea. Arheologia rămîne o rudă săracă a cercetării – chiar în Grecia, unde statul consimte totuşi să facă un efort mai substanţial decît în alte părţi. Zăcămîntul din Psira va rămîne „în rezerva" ştiinţei, în aşteptarea unor credite şi a unor echipe formate din suficienţi exploratori. În afară de aceasta, oalele, urcioarele şi cănile care îl compun au dormit treizeci şi cinci de secole sub valurile mării Egee: zece, douăzeci sau chiar cincizeci de ani în plus nu mai contează.

CU TOARTA PE DINĂUNTRU

Nu-i nevoie să descriu entuziasmul care ne animă în timpul acestei vînători de comori antice. Cel mai febril dintre noi toţi este, evident, dr-ul Kolonas. Poteria cea mai diversă – urcioare, amfore cu două toarte, boluri, căni etc. – se îngrămădesc la picioarele sale pe podeaua de lemn a lui *Calypso.*

El recunoaşte fără dificultate că ansamblul aparţine stilului minoic. Importanţa descoperirii noastre îi produce o satisfacţie extraordinară.

Cu toate acestea, dr-ul Kolonas este descumpănit de dimensiunile depozitului. Prima sa ipoteză cu privire la acest subiect a fost că e vorba de un loc unde populaţia a aruncat olărie, zilnic, timp de secole. Dar această ipoteză nu rezistă la analiză. Pe de o parte, piesele au aproape toate aceeaşi vîrstă. Pe de altă parte, nu prea vedem de ce locuitorii peninsulei s-ar fi debarasat de recipiente în perfectă stare: nu se dau la gunoi decît vase sparte şi nu există nici un ritual minoic cunoscut care să consiste în a oferi tone de vase zeului mării ...

În realitate, dr-ul Kolonas ştie bine că ipoteza cea mai verosimilă rămîne cea a unui naufragiu colectiv a zece sau douăsprezece nave comerciale ancorate, ca urmare a unui val seismic. De altfel, oalele se găsesc la o asemenea distanţă de ţărm, că, pentru a le arunca aici, locuitorii acestui ţinut ar fi trebuit sau să dispună de o forţă herculeană, sau să vină cu o barcă special pentru a le scufunda.

Dr-ul Kolonas nu s-a scufundat decît o dată sau de două ori — ca amator — în toată viaţa lui. Dar, pentru a studia mai bine depozitul de vestigii minoice care zace sub chila lui *Calypso,* decide să coboare el însuşi sub apă, în compania oamenilor noştri . Consider că este o acţiune curajoasă — dincolo de faptul că este proba unei rare conştiinţe profesionale.

Spectacolul universului subacvatic îl încîntă pe arheolog — aşa cum îi încîntă pe toţi cei care au şansa să îl contemple. Cu toate acestea, dr-ul Kolonas se lasă mai puţin sedus de focurile de artificii ale micilor peşti care trec, sau de rîndunicile de mare roşii care „zboară" elegant deasupra fundului, cît de grămada considerabilă de poterie care se găseşte adunată aici. Cînd urcă la bordul lui *Calypso*, are panerul plin de comori arheologice. Printre acestea figurează o cană mică ciudată, a cărei toartă este plasată ... în interior! Trebuie să mărturisesc că acest recipient, desigur demn de faimosul *Catalog al obiectelor de negăsit* al lui Carelman, ne lasă perplecşi. De ce o toartă pe dinăuntru? Pentru a evita să se spargă la un şoc? Absurd ... „Avantajul este îndoielnic, observă Falco, dacă, pentru a turna sosul, trebuie să bagi degetele în el!" Atunci? Nu este interzis să ne imaginăm că minoicii gustau gluma şi că încărcătura unei corăbii putea comporta un lot destinat unei prăvălii de farse şi păcăleli ...

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„12 ianuarie. În ciuda *meltem*-ului care suflă atît de puternic încît pînă şi apele golfului sînt răscolite şi a spaimei din fiecare noapte că am putea vedea parîmele de amarare rupîndu-se şi vasul aruncîndu-se peste stînci, munca avansează rapid.

Propunem dr-ului Kolonas, care acceptă imediat, să ne ameliorăm tehnica de explorare utilizînd un sorb. Nu vom întrebuinţa aici sorbul mare de care dispunem, ci o instalaţie mai mică şi mai suplă, dotată cu un tub mai scurt, care e ideal atunci cînd vrei să procedezi la o serie de «teste oarbe» într-un zăcămînt.

Scufundătorii coboară la locul explorării — schimbîndu-se la momentul dorit — între 30 şi 35 de metri adîncime. Sorbul începe să degajeze un prim metru pătrat, apoi al doilea şi aşa mai departe. În cele mai multe din excavaţii, el scoate la iveală, îngropate sub 60 de centimetri de sediment, un mare număr de pietre şlefuite, provenind fără îndoială din construcţii antice. Nici creşterea nivelului mării, nici un improbabil naufragiu nu ar putea explica prezenţa lor atît de departe de ţărm. Un mister în plus! Larg dispersate pe o suprafaţă considerabilă, aceste pietre par să fi fost proiectate — de o forţă colosală — dinspre oraşul care se ridica pe ţărm".

„CEL CE ZGUDUIE PĂMÎNTUL"

„13 ianuarie. Mă duc pe ţărm, în compania dr-ului Kolonas şi a tînărului Yallouris, care ne serveşte drept interpret. Arheologul, căruia echipa de pe *Calypso* i-a permis să descopere minunăţii submarine, vrea să-mi facă onorurile săpăturilor de pe uscat pe care le conduce el.

În peninsula Psira, din care noi cunoaştem doar partea inundată, se ridica odinioară un important port minoic. O cetate harnică îi era anexată: nu au mai rămas din ea decît ruine. Casele minoice erau mici şi fiecare din camerele lor mi se pare cu adevărat minusculă. Dr-ul Kolonas îmi explică, vorbind despre locuitorii Cretei şi ai insulelor înconjurătoare, că nu erau necugetaţi: ei construiau astfel pentru ca locuinţele lor să nu ofere o priză prea bună pentru cutremure. «Fiindcă, dacă vouă, galilor, spune el, vă e teamă să nu vă cadă cerul în cap, nouă, grecilor, ne este mereu frică să nu ne fugă pămîntul de sub picioare. Ne temem de seisme mai mult decît de orice pe lume. De altfel, pentru strămoşii noştri, Poseidon încarna mai mult pe teribilul — şi susceptibilul — zeu «ce zguduie pămîntul» decît pe zeul mării.»

Cu cît avansăm mai mult în ancheta noastră, cu atît această idee a unei mari catastrofe — cutremur de pămînt şi tsunami — devine mai obsedantă. Există aici o pistă de urmărit: eu ştiu că anumiţi arheologi au şi urmat-o parţial. Însă înainte să o parcurg la rîndul meu, mi-ar plăcea «să închei» o serie de lucrări anexe.

Timpul este detestabil atunci cînd *Calypso* părăseşte locul său de ancorare din Psira pentru a ieşi în plină mare şi a ocoli Creta pe la est. Asta nu ne influenţează deloc. Dar, contemplînd orizontul posomorît unde se învolburează ameninţătoare valuri întunecate cu creasta înspumată, nu mă pot împiedica să nu mă gîndesc cu admiraţie la vechii marinari greci, la acei Ulise celebri sau anonimi care îndrăzneau să înfrunte furiile Mediteranei iarna.

Ne urmăm ruta spre est pînă în dreptul capului Sideron, acest lung promontoriu şerpuitor cu care se sfîrşeşte Creta la nord-est. Navigăm de-a lungul ţărmului făcînd să funcţioneze sondorul lateral al lui «Papa Flash». Aici, fiecare stîncă submarină, sau aproape, a dus la pieire o navă. Înregistrăm mai multe ecouri pozitive şi le notăm minuţios pe harta noastră. Plonjăm în apropierea insulei Spitfire, unde reperăm vase din sticlă şi cuie enorme din bronz (mai mult de 50 cm lungime). Dar alţii vor exploata aceste descoperiri: furtuna ne obligă să ne întoarcem făcînd escală în timpul nopţii în portul Sitia.

La 16 ianuarie, dublăm din nou capul Sideron; lăsăm în spatele nostru insula Elasa; şi venim să explorăm cu sondorul lateral regiunea ţărmurilor insulei Koufonisi. Şi aici obţinem ecouri favorabile. Albert Falco şi Raymond Coll coboară sub suprafaţa apei în farfuria submersibilă; dar observaţiile lor nu permit să se tragă concluzii certe. Poate au localizat epave noi, poate nu. Trebuie, pentru a fi cu conştiinţa împăcată, să trimitem oameni cu un sorb sub apă. Dar se stîrneşte deodată o furtună atît de violentă încît ne descurajează cele mai bune intenţii. Ne izbim mereu de acelaşi mănunchi de probleme: timpul (în cele două sensuri ale termenului), banii şi dificultatea de a obţine o autorizaţie oficială pentru explorări.

În timp ce navigăm în sudul Cretei, profităm pentru a ne «repezi» pînă la ruinele antice de la Tsou-Tsouros, situat pe coastă, nu departe de mica cetate interioară Pirgos. Mi s-a povestit că o epavă antică importantă ar putea să ne aştepte în apele care înconjoară acest ţărm astăzi pustiu, unde, chiar în toiul sezonului estival, nu se zăreşte nici un turist (dar sst!). Condiţiile meteorologice s-au ameliorat puţin. Elicopterul, pe care-l pilotează Bob Braunbeck, decolează pentru a încerca să localizeze de sus ceea ce nu se poate observa de la nivelul valurilor; dar în zadar. Sondorul lateral rămîne mut. Farfuria submersibilă nu ne permite să ghicim nimic. La 19 ianuarie ridicăm ancora în direcţia capului Sideron. A doua zi facem escală în Psira. Peste două zile sîntem la Iráklion.

Vom mai avea timp, în această săptămînă, să facem două incursiuni spre vest. Una ne va duce în fundul golfului Alimirou, iar alta pe

ţărmul lungului promontoriu Spatha, care constituie partea cea mai septentrională a Cretei. În amîndouă cazurile vom găsi poterie minoică, dar nimic care să semene cu formidabilul zid submarin de vase, căni, amfore şi boluri pe care l-am descoperit în Psira.

Vom trece din nou pe la Dia. În fine, vom pune capul spre Zea-Pireu ... De la 6 februarie la 3 martie, *Calypso* va face aici popas. O parte din echipaj va pleca să se odihnească în Franţa, în timp ce nava noastră va primi îngrijirile necesare după numeroasele „urgii" pe care le-a suportat în ultima vreme. Apoi, căpitanul Yves Gourlaouen va prelua comanda, înlocuindu-l pe căpitanul Mahé. O nouă fază decisivă a misiunii noastre va începe: explorarea insulei Dia, apoi a Thirei – vechiul Santorin. Nu am uitat epava din Anticitera: cererea noastră de autorizaţie pentru explorare, redactată cu respectarea tuturor formelor legale, zace pe undeva pe un birou din Atena; sper că n-a dispărut sub grosimea sedimentară a hîrtiilor de tot felul ca o epavă antică în nisipul şi calcarul Mării Egee.

4

Botezul lui „ULISE“

LIBERTATEA FEMEILOR – ÎN CARE SE RUPE ÎN FIECARE NOAPTE UN CABLU DE AMARARE – ARHEOLOGUL NOSTRU ESTE UN IDOL MINOIC! – UN IBRIC STRĂLUCEŞTE ÎN ÎNTUNERIC – CU ŞAMPANIE ŞI CU PIPI DE CÎINE – O SUTĂ DE METRI PĂTRAŢI CARE TREBUIE SORBIŢI – *ULISE* ÎNLĂNŢUIT

Civilizaţia minoică exercită o ciudată fascinaţie asupra tuturor celor care vin în legătură cu ea – fie şi numai ca amatori, aşa cum am păţit eu însumi. Ea constituie una din acele culturi din zorii istoriei asupra căreia nu avem decît puţine certitudini, căreia îi ignorăm pînă şi sensul scrierii şi care, pe deasupra, pare să fi fost lovită de fatalitate. Este întotdeauna un mister atunci cînd o putere la apogeu sfîrşeşte printr-o distrugere aproape instantanee. Ne găsim în faţa acestor imperii dispărute subit ca păsările în faţa unui şarpe: resimţim un amestec de atracţie şi de oroare. Enigma ne fascinează, dar ne temem (inconştient?) ca o parte din blestem să nu se întoarcă împotriva noastră. Ca şi egiptologii la intrarea în mormîntul lui Tutankhamon, ne minunăm de aurul care sclipeşte în penumbră, dar ne e teamă să trecem pragul.

Civilizaţia minoică propriu-zisă începe în jurul anului 2000 înaintea erei noastre. În acea epocă, Creta este încă acoperită de păduri luxuriante de stejari, de chiparoşi şi de pini. Dar bogăţia cîmpiilor agricole din centru permit ridicarea unor mari oraşe de negustori şi de meşteşugari. Relativa izolare a insulei o apără de invazii şi tulburări care, în toată epoca de bronz, agită bazinul Mediteranei orientale.

Oraşele nu întîrzie să se împodobească cu „palate“ – la nord, cele de la Cnossos şi de la Mallia; la sud, cel de la Faistos; în centru, cel de la Monastiraki. Sînt edificii din materiale diverse (cărămizi nearse,

moloane, piatră şlefuită, lemn) organizate într-o formă tipică. La vestul monumentului se întinde o mare esplanadă. „Palatul" înconjoară o curte interioară alungită pe axa nord-sud. Este compus dintr-un mare număr de camere cu un etaj şi cu o faţadă ornată cu portice şi coloane de lemn (care se lărgesc spre partea superioară). Sînt aici nu numai camere de locuit, ci şi locaşuri de cult, magazine, ateliere de artizanat, săli de arhivă etc. În magazine se îngrămădesc urcioare cu grîu, ulei sau vin. În „birouri" arheologii găsesc tăbliţe de argilă comportînd două feluri de scrieri: una primitivă, zisă „hieroglifică", în care se ghicesc destul de uşor obiectele pe care le figurează semnele; şi alta, mai tîrzie, abstractă, numită „lineară A", care nu a fost descifrată niciodată. (Aceasta din urmă a lăsat locul unei „lineare B", la fel de misterioasă, care va caracteriza secolele al XV-lea şi al XIV-lea înaintea erei noastre.)

După cunoştinţele noastre, oraşele minoice trăiau sub un regim teocratic şi nu este imposibil ca o autoritate religioasă supremă să fi fost în fruntea tagmei preoţilor. Treburile exclusiv profane erau girate de o aristocraţie de negustori, care deliberau într-o sală apropiată de piaţa publică şi raportau uneori poporului reunit în acest gen de agoră.

LIBERTATEA FEMEILOR

Minoicii aveau, se pare, ca divinitate principală o zeiţă — a Naturii. La ei femeile (remarcabil de libere şi influente în viaţa publică) aveau rolul principal în timpul ceremoniilor. Cultul se practica nu numai în anumite săli ale „palatului" (la „Templu"), ci şi în oratorii din interiorul caselor, pe vîrfurile munţilor sau în grote.

Arta cretană, bogată şi subtilă totodată, se inspira atît din surse religioase, cît şi din cele profane. Subiectele animale şi vegetale (şerpi, porumbei, rîndunici, caracatiţe, albine, arbori, crini ...) predominau alături de securi duble, coloane stilizate, „coarne de consacrare", labirinturi etc.

Minoicii făceau comerţ cu aproape întreaga Mediterană orientală. Navele lor transportau produse agricole (grîu, ulei, vin), lingouri de cupru, ţesături, obiecte domestice (veselă ...), obiecte de gală (arme de paradă, veşminte de ceremonie ...), bijuterii (în special pandantive de aur, cum sînt cele din celebrul osuar de la Chrysolakko, la Mallia) etc.

Între timp, Creta este lovită periodic de violente cutremure de pămînt. „Palatul" de la Faistos se prăbuşeşte prin 1800, apoi din nou prin 1750 înaintea erei noastre. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea,

toate marile edificii ale insulei sînt dărîmate de un seism. Insularii reconstruiesc — mai frumos; aceasta nu împiedică noi distrugeri prin 1575, apoi prin 1500 î.e.n.

Reconstruit, „palatul" de la Cnossos devine extraordinar. Măsoară 100 de metri pe 150. Faţada sa orientală se mîndreşte cu patru etaje. Peste tot colonadele înlocuiesc zidurile pline. Mici curţi interioare, numite „puţuri de lumină", luminează casele, care sînt dotate cu săli de baie şi cu W.C.-uri, alimentate prin circuitele de colectare ale apei de ploaie.

Alte ansambluri arhitectonice, care merită titlul de „palat", răsar ca din pămînt la Gournia, la Kato Zakro (în estul insulei), la Vathypetro (la sud de Cnossos). Superbe reşedinţe sînt construite la Haghia Triada (aproape de Faistos), la Amnisos şi la Tylissos (aproape de Cnossos).

Din punct de vedere artistic, a doua jumătate a erei minoice este mai cu seamă marcată de avîntul prodigios al picturii murale şi al reliefului colorat. Fresce minunate, reprezentînd de preferinţă animale şi plante stilizate, decorează zidurile „palatelor". Artiştii rivalizează în fineţe la aplicarea culorilor şi în fantezie la conceperea temelor. Peste tot, imaginaţia şi gustul pentru mişcare sînt atotputernice. Nu ştim ce să admirăm mai mult, curbele elegante ale florilor, arabescurile aripilor de păsări, unduirea peştilor sau impetuozitatea taurilor care atacă ...

Religia se transformă încetul cu încetul. Zeiţa Natură, mai puţin misterioasă ca la origine, apare acum supuşilor ei în cursul unor ritualuri care se termină cu dansuri extatice şi care sînt însoţite de pugilaturi, curse de tauri şi sacrificări ale acestor animale.

Navigatorii minoici domină mai mult ca oricînd Mediterana orientală. Ei fac un comerţ activ în agenţiile din Thira, Milos, Milet, Trianta (pe insula Rodos) sau din Micene (în fundul golfului cu acelaşi nume din Pelopones).

Şi această civilizaţie strălucitoare, în cîteva decenii va dispărea! ...

Este ca un blestem de necrezut. Bineînţeles, s-au furnizat o mulţime de explicaţii pentru această decadenţă accelerată. S-a presupus că a fost provocată de cauze esenţialmente economice, în special de noul avînt al Egiptului, după triumful celei de a XVIII-a dinastii. S-a subliniat că minoicii — cel mai puţin războinic dintre toate popoarele antice — nu au rezistat la expediţiile militaro-comerciale ale micenienilor pe care îi iniţiaseră chiar ei în arte şi în negoţ. S-a mai evocat şi trista stare ecologică a Cretei, după secole de despăduriri şi de culturi intensive ...

Toţi aceşti factori au avut un rol. Dar au fost suficienţi pentru a reduce la neant glorioasa civilizaţie întemeiată de legendarul Minos? În această privinţă, după alţii, îmi permit să am îndoieli.

ÎN CARE SE RUPE ÎN FIECARE NOAPTE UN CABLU DE AMARARE

Tot echipajul de pe *Calypso* este din nou pe picior de război, atunci cînd căpitanul Yves Gourlaouen comandă manevra de ieşire din portul Zea. În ceea ce mă priveşte, eu trebuie, încă vreo cîteva zile, şi în proporţie de un sfert din persoana mea pentru fiecare oraş, să mă împart între Monaco, Paris, New York şi Los Angeles.

Calypso se îndreaptă spre Iráklion, unde o voi ajunge şi eu cît mai curînd posibil. Vom încerca să rezolvăm cîteva mistere ale insulei Dia. Dr-ul Kritzas, care ne-a însoţit în cursul primei părţi a misiunii noastre, este din nou printre noi. De acum înainte el face parte din marea noastră familie.

Vremea nu s-a îndreptat în timpul escalei noastre. „Jurnalul de bord" al navei indică chiar contrariul. Jo Ségui, botmanul, care a vegheat asupra lui *Calypso* în tot acest timp, a avut privilegiul rar de a contempla Atena sub zăpadă ... După toate aparenţele, la sfîrşitul lunii mai, în apele greceşti, ultimele furtuni de iarnă se confundă cu primele mari averse de ploaie ale primăverii!

„Portul Iráklion, povesteşte căpitanul Gourlaouen, devine o pacoste de îndată ce se porneşte *meltem*-ul: or, acest vînt de nord-vest suflă mai des ca de obicei! Chiar din prima seară a sosirii noastre sîntem siliţi să organizăm carturi în timpul ancorării. Ne schimbăm fără întrerupere, noapte după noapte, pentru a supraveghea cablurile de amarare care o ţin pe *Calypso*. Este singurul mod să evităm ca nava, rupîndu-şi cablurile, să nu se ducă să se zdrobească de ţărm. Or, noi rupem cam un cablu pe noapte! Asta spune totul despre atmosfera care domneşte la bord ...

— În timpul zilei, spune Colin Mounier, vom ancora în Dia în golfuleţul Sfîntul Gheorghe, pentru ca scufundătorii să-şi poată continua aici munca începută cu două luni înainte. De cum intrăm în golf, avem sentimentul că am trecut pragul paradisului. Vîntul, înfrînt de relieful insulei, se transformă într-o briză suportabilă, dacă nu chiar prietenoasa. Marea se domoleşte ca un cîine cuminte. Ancorăm pe un fund aflat la 35 de metri şi sîntem gata de lucru".

În marea Egee, mai mult decît oriunde în altă parte, vîntul hotărăşte asupra muncii. Este adevărat pentru noi, cei care putem conta

pe motoare zdravene. Şi trebuie să fi fost cu atît mai adevărat pentru marinarii antici. Cînd ai suportat furiile lui Eol pe aceste meleaguri, ai mai multă indulgenţă pentru acheeni, care au sacrificat-o pe Ifigenia zeului furtunilor înainte să plece spre Troia!

Mă alipesc echipei lui *Calypso*, acum în formaţie completă. În zilele în care Eol este cuprins de mînie, ne refugiem în golfuleţul Sfîntul Gheorghe. Atunci cînd ne vrea binele, plutim pînă la locul epavei din Anticitera. Nu am pierdut din vedere această misiune. În aşteptarea autorizaţiilor de explorare oficiale, cer scufundătorilor să balizeze cu grijă locul. În felul acesta, vom putea lucra acolo rapid şi eficace imediat ce vom primi licenţa să o facem.

Misiunea noastră este, pentru moment, destul de incoerentă — în parte din cauza condiţiilor meteorologice şi în parte din cauza încetinelii administrative. Nu aşa se poate face o treabă bună. Trebuie să iau nişte măsuri pentru a schimba această stare de lucruri. Chiar [illegible] în apele greceşti, nu este niciodată nevoie de mai mult de o noapte de navigaţie pentru a atinge un obiectiv, eu aş prefera să ne concentrăm forţele în spaţiu şi timp, pentru a rezolva dificultăţile una cîte una.

ARHEOLOGUL NOSTRU ESTE UN IDOL MINOIC!

Portul Iráklion îmi pune o dublă problemă — practică şi teoretică. Pe de o parte, sînt sătul să tot rupem cabluri de amarare şi să oblig echipajul lui *Calypso* să suporte oboselile suplimentare ale cartului în timpul ancorării. Pe de alta, sînt convins că, în toată această istorie, ceva nu merge. Să vedem: cretanii, stăpîni ai Mediteranei orientale timp de cinci secole, mari navigatori şi negustori activi, să nu fi avut alt port decît cel de la Amnisos (în apropiere de Cnossos), adică la cîţiva zeci de metri depărtare de cel de la Iráklion? Asta nu stă în picioare. Rada capitalei cretane este oferită ca victimă fără apărare loviturilor *meltem*-ului. Niciodată un marinar experimentat n-ar avea naivitatea să se refugieze aici pentru o escală lungă: or, eu sînt sigur că minoicii cunoşteau marea.

Există, într-un capăt al portului Iráklion, vestigiile unor „garaje" pentru nave; dar ele nu datează decît din epoca veneţiană. Sînt nişte spaţii mici de tot, care se închid cu o poartă, dar care nu ar fi putut primi nave comerciale. Vasele de linie ale minoicilor şi ale grecilor erau, desigur, mai voluminoase; pentru a da un ordin de mărime, voi aminti că epava de la Grand Congloué avea capacitatea de 300 de

tone, adică ceva mai mică decît a lui *Calypso*. Nu, categoric, regatul lui Minos trebuie să fi avut un alt port. Şi totul sugerează că acesta era Dia ...

Dacă aş fi comandat o navă de comerţ minoică, în această insulă aş fi acostat – chiar dacă încărcătura trebuia transbordată pînă la Cnossos cu vase mici, pe vreme bună.

Dacă aş fi vrut, pornind din Creta, să mă lansez la cucerirea Cicladelor şi a Peloponesului, din Dia aş fi plecat. Invers, dacă, devenit micenian, aş fi vrut să pun mîna pe regatul minoic muribund, în Dia aş fi stabilit un cap de pod. Logic, insula a servit ca bază tuturor expediţiilor cretane şi drept loc de pornire a ofensivei tuturor cuceritorilor Cretei. Aş pune mîna în foc că există, sub sedimentele golfului Sfîntul Gheorghe şi ale golfurilor vecine, vestigii nu numai minoice, dar şi miceniene, ale vechii Grecii, romane, bizantine, turceşti, veneţiene ... şi moderne.

Este curios, dar primul mare arheolog care a venit în Dia a găsit aici cantităţi considerabile de cioburi, olărie şi vestigii minoice de toate felurile; era nici mai mult nici mai puţin decît englezul Arthur-John Evans (1851 – 1941), care a condus, începînd din 1900, săpăturile de la Cnossos! S-ar putea crede că, după el, cineva se va arăta pasionat pentru insulă; nimeni. Acest pămînt cu cinci gheare, care face de strajă la 12 km de ţărmul cretan, a fost dispreţuit.

Îi împărtăşesc aceste reflecţii dr-ului Kritzas, el însuşi născut la Iráklion. Îmi spune că-şi aduce limpede aminte că bunica sa îi povestea cum, pe vremea ei, navele acostau în Dia; şi cum negustorii şi pasagerii erau apoi transportaţi pînă în capitala cretană cu flotilă de şalupe care făcea o mulţime de curse. Această tradiţie nu s-ar fi pierdut deci decît cu vreo două generaţii în urmă ...

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„*30 martie*. Pornim spre Dia, din nou. Insula, aborda de rari pescari, şi o dată pe an de un preot care celebrează aici o slujbă religioasă, mi se pare încă mai pustie ca de obicei. În timp ce vizităm unul după altul golfurile adînci de pe coasta sa sudică, atît de bine apărate de vînt, convingerea mea interioară se transformă în certitudine. Da, aici este locul unde minoicii, micenienii, grecii şi toţi ceilalţi făceau popas ...

Cobor pe pămînt în compania lui Albert Falco, a lui Bernard Delemotte, a lui Colin Mounier şi a dr-ului Kritzas. O luăm pe o urmă de cărare care se caţără pe flancul unei coline, în fundul golfuleţului Sfîntul Gheorghe. Aici, pur şi simplu, nu trebuie decît să te apleci

pentru a recolta vechi obiecte cretane. Cioburile de olărie, ba chiar şi oale întregi, bucăţi de obsidian şi căni de ceramică abundă pe drumul nostru. În faţa atîtor minunăţii dr-ul Kritzas nu mai poate de bucurie: îl vedem cum începe deodată să danseze pe loc. Din cauza ascendenţei sale cretane? Din cauza ambianţei de pe Dia? Nu ştiu. Dar pot afirma că în acest moment domnul nostru arheolog se aseamănă cu un idol minoic.

UN IBRIC STRĂLUCEŞTE ÎN ÎNTUNERIC

31 martie. Scufundătorii noştri sînt în apă, sub conducerea lui Albert Falco, care n-a renunţat să regăsească galera, farfuria de cupru şi cele două «picioare de bronz» pe care le zărise aici, cu aproape douăzeci de ani în urmă, în 1957.

De îndată ce ajung la fund, la aproximativ 30 de metri de la suprafaţă, oamenii de pe *Calypso* îşi îndreaptă proiectoarele spre cîmpia inegală care se întinde în faţa lor. Ei scot din umbră o lume uitată de poterii, rămăşiţe de veselă, amfore, resturi ale unor secole şi secole de comerţ, de războaie, de acte piraterești şi de naufragii. Peste tot, vestigii din diverse epoci zac, pe jumătate încastrate în sedimente. Elegant şi solitar, un ibric (sau, în orice caz, un recipient care îi seamănă) străluceşte în întuneric.

După întoarcerea la suprafaţă, echipa de scufundători se grăbeşte spre *Calypso*. Chiar văzuţi de departe, oamenii noştri nu par deloc să aducă veşti proaste ... Imediat ce şalupa în care s-au suit acostează la navă, Albert Falco confirmă exactitatea tuturor ipotezelor noastre recente: Dia a fost, desigur, un port important al Cretei antice. Cu toate că nu a regăsit galera amintirilor sale, Bébert nu este mai puţin entuziast în descrierea comorilor care dorm la fund: amfore de toate dimensiunile, de toate stilurile, din toate epocile şi oale fără număr, din care multe sînt intacte.

Vreau să particip şi eu la aceste cercetări. Mă caţăr în farfuria submersibilă în compania lui Albert Falco. Mecanicii de pe *Calypso* larghează submersibilul. La drum pentru un periplu de mai multe mile în fundul golfurilor Diei ...

La 35 de metri, aproape de verticala lui *Calypso*, apare de pe fund, în fasciculul farurilor noastre, încărcătura solidificată a unei epave romane din secolul I e.n. Nu departe descoperim o relicvă mai recentă: o ancoră mare, ruginită, probabil pierdută aici cu ocazia asedierii Cretei de veneţieni. Din golf în golf, stabilim poziţiile unor

autentice recife de poterie, mari tumuli naturali care ne semnalează tot atîtea epave. În mod evident, Dia s-a aflat, timp de cel puţin trei milenii, la răscrucea tuturor marilor căi de navigaţie ale Mediteranei orientale.

1 aprilie. Fotografia aeriană relevă uneori, într-un mod surprinzător, urme de drumuri, de construcţii sau de porturi vechi invizibile de la sol. Dia ni se pare atît de bogată în posibilităţi arheologice, încît ar fi o greşeală de neiertat să ne lipsim de această tehnică de cercetare verificată în prezent.

Fixăm o cameră cu acţionare electrică la şasiul elicopterului. Bob Braunbeck se îmbarcă în aparat în compania lui Colin Mounier. Vor realiza o secvenţă completă de fotografii ale insulei, luate în aşa fel încît fiecare din ele să se suprapună puţin cu următoarea, şi, în final, odată operaţiunea terminată, să se poată decupa şi îmbina bucăţile, cu exactitate, cap la cap. Astfel vom dispune de o hartă fotografică unică a insulei Dia, pe care vor apărea (sper) detalii noi şi insolite.

«Văzuta de sus, povesteşte Colin Mounier, cu colinele sale pietroase, falezele sale abrupte spre marea Egee şi labirintul lipsit de viaţă al ruinelor sale, Dia constituie o enigmă. Pe acest deşert de pietre albe se dezvoltă o vegetaţie de tufişuri degradate – de crînguri sărace de spini şi de graminee* rare, abia cît să asigure nutreţul micilor turme de capre sălbatice supranumite în locurile astea *cri-cri*[1]. Atunci cînd survolăm golfuleţul Sfîntul Gheorghe, mi se pare că ghicesc în apă silueta vagă, de culoare lăptoasă, a unei platforme scufundate, perpendiculară pe ţărm. Asta fără îndoială o să-l intrige pe Paşa, mi-am zis, fotografiind eu însumi interesanta formaţie, pe care camera cu acţionare electrică o fixează de asemenea pe peliculă».

Jean-Jérôme Carcopino îi dă zor, în camera neagră a lui *Calypso*. În tovărăşia lui, şi în plus a lui Albert Falco şi a comandantului Alinat (venit de la Monaco pentru a ne ajuta timp de cîteva zile), mă lansez în reconstituirea acestui puzzle. Am în faţa ochilor un mozaic confuz de dreptunghiuri negre şi albe pe care se disting cele mai mici reliefuri de pe Dia şi pe care trebuie să le îmbin cu o precizie de jumătate de milimetru pentru a obţine o imagine coerentă a insulei. În timp ce noi asamblăm cu răbdare fragmentele răzleţe, ni se impune ceva evident: multe din «bizareriile» care apar pe aceste fotografii aeriene au probabil drept cauză un accident de teren sau o schimbare a compoziţiei solului datorate unei activităţi din vechime; dar dintre

---

[1] Echipa de pe *Calypso* va avea curînd ocazia să se apropie şi să studieze aceste rumegătoare sălbatice.

toate «revelaţiile» vederilor luate din elicopter, cea mai senzaţională rămîne, incontestabil, acest enigmatic promontoriu submarin din golfuleţul Sfîntul Gheorghe.

Este vorba de o formaţie naturală? N-ar apărea într-un mod atît de «agresiv» pe fotografia aeriană ... De altfel contururile sale ni se par mult prea regulate. Atunci este o lucrare făcută de oameni şi, în acelaşi timp, o descoperire arheologică majoră!

Nu ştiu de ce, chiar în acest moment încep să mă gîndesc la Atlantida. Poate fiindcă promontoriul este *scufundat* şi fiindcă marele continent pierdut, a cărui legendă este relatată de Platon, a fost *înghiţit* de mare ...

Este altceva aici. De cînd am descoperit «zidul de poterii submarine» din Psira, ideea unui *tsunami* devastator, care ar fi distrus civilizaţia minoică, mi s-a fixat în minte ca o obsesie. Şi dacă, aşa cum au presupus-o mai mulţi arheologi, Atlantida n-a dispărut niciodată în oceanul Atlantic, ci tocmai în Mediterana orientală? Este o idee care merită a fi luată în consideraţie la fel de bine ca altele. Ea prezintă pentru mine un avantaj asupra concurentelor sale: cel că *noi sîntem* în Mediterana orientală. Putem încerca să verificăm noi înşine ceea ce este verificabil în argumentarea tezei. Nu mă gîndesc să clarificăm complet problema: cine ar putea fi atît de orgolios pentru a-şi imagina, o singură clipă, aşa ceva? Dar, cel puţin, sper să o facem să avanseze, în indiferent ce direcţie."

CU ŞAMPANIE ŞI CU PIPI DE CÎINE

(Extras din „Jurnalul" lui Colin Mounier)

„*Pireul,* dimineaţa devreme. *Calypso* este la chei. Henri Alliet şi Albert Falco dirijează un camion care manevrează spre flancul său. Caroseria şi remorca vehiculului sînt pline cu bidoane de metal goale, coşuri, bucăţi de fierărie de toate dimensiunile. Un lanţ de muncitori se organizează pentru a înghesui acest material la bord, în timp ce macaraua ridică piesele prea grele. Bucata cea mai masivă a încărcăturii este o plută din scînduri groase, care măsoară cam 5 metri pe 6. Bernard Delemotte o inspectează de-a fir a păr de îndată ce pluta a atins platforma din spate a lui *Calypso.*

Ideea lui Paşa este următoarea. Cum nava trebuie să rămînă disponibilă pentru alte misiuni în apele greceşti (şi în special pentru o eventuală recuperare a ultimelor comori din Anticitera) şi cum, pe de altă parte, nu putem explora golfuleţul Sfîntul Gheorghe decît

plecînd de la o bază sigură, vom ancora o plută, pe care vom instala un sorb. O parte din scufundători vor ridica tabăra chiar pe insula Dia şi vor explora fundurile. Restul vor rămîne pe *Calypso*, gata să răspundă la solicitările autorităţilor arheologice greceşti.

Calypso ajunge la Iráklion în cursul zilei. A doua zi în zori larghează cablurile de amarare şi vine să ancoreze în mijlocul golfuleţului Sfîntul Gheorghe. Albert Falco se urcă într-un zodiac, pentru a conduce manevra de pe mare. Noi trebuie să ancorăm pluta noastră chiar deasupra digului submarin pe care ni l-au revelat fotografiile aeriene.

Multă lume se agită pe platforma din spate a lui *Calypso*. Paul Zuéna şi Bernard Delemotte fac încercări de ridicare. În sfîrşit, pluta este gata. Macaraua o depune cu delicateţe pe valuri. D-na Simone Cousteau sparge sticla de şampanie prevăzută în ceremonial: spuma ţîşneşte, noua noastră unitate navală e lansată. Exact în acest moment Ulise, căţeluşul yorkshire al d-nei Cousteau, sare pe platformă şi botează a doua oară pluta ... în felul său! Toată lumea pufneşte în rîs; şi numele platformei se impune: *Ulise,* bineînţeles!

Pontonul nostru de scufundare are avantajul că este mobil, chiar dacă nu poate trece drept un model de hidrodinamism. Bernard Delemotte îi adaptează un motor şi procedează la încercări de manevrabilitate. Merge de minune. Vremea este splendidă. Echipa se bucură din plin.

Jean-Jérôme Carcopino, în apă, filmează această lume radioasă la lucru, în timp ce eu mă ocup să iau vederi aeriene. Transbordarea materialului, de la *Calypso* pînă la ţărm, ne ia toată ziua şi se desfăşoară într-o beţie de culori şi într-o bună dispoziţie nemaipomenită. Seara este rîndul compresorului: toate braţele au fost rechiziţionate; greaua maşinărie, trasă, împinsă, ridicată, înjurată chiar, sfîrşeşte prin a ateriza pe plută şi, de aici, ajunge la ţărm. O facem să escaladeze stîncile pînă la o mică suprafaţă netedă — «cuibul» său —, pe care «Gaston» Jacques Roux i-a preparat-o în mod ştiinţific.

Răsuflăm uşuraţi, avînd în străfundul inimii satisfacţia datoriei împlinite, cînd vedem pătrunzînd în golfuleţ un mare papuc zburător plin cu scufundători. Dr-ul Kritzas e furios: aceşti oameni sînt jefuitori de epave. Ei vin să fure amfore, pe care le vor vinde foarte scump unor bogaţi amatori de antichităţi. Ne încearcă pe toţi aceeaşi senzaţie de furie şi de absurditate: pe de o parte, pentru că, atunci cînd faci o cerere oficială, observi că este foarte dificil să obţii cea mai mică autorizaţie de explorare — deşi te angajezi să predai muzeelor greceşti toate piesele descoperite; pe de altă parte, pentru că anumiţi hoţi

profesionişti reîncep zilnic munca lor murdară, fără să poţi face nimic contra lor, din lipsă de mijloace poliţieneşti ...

Lucrurile sînt mai grave pentru noi: aceşti traficanţi cunosc în linii mari misiunea noastră. N-am făcut niciodată un mister din asta: întreaga Grecie a văzut-o pe *Calypso* la televizor. Ei bănuiesc că, dacă desfăşurăm aici o importantă infrastructură tehnică, o facem pentru că noi contăm pe descoperiri de prim ordin. Nu vor îndrăzni să vină să pescuiască amfore sub nasul nostru; dar, de îndată ce vom întoarce spatele, ei vor fi la faţa locului, vor scoate din apă tot ceea ce vor vrea şi, după trei învîrtituri de elice, vor întîlni iahtul unui miliardar navigînd în plină mare, în al cărui pîntec îşi vor descărca prada. Ştim bine că jefuirea epavelor şi traficul de piese antice a existat întotdeauna: asta nu ne consolează însă deloc".

O SUTĂ DE METRI PĂTRAŢI CARE TREBUIE SORBIŢI

În timp ce echipa lui *Calypso* se agită între *Ulise* şi tabăra viitorilor noştri Robinsoni de pe Dia, îi antrenez pe Albert Falco, Bernard Delemotte şi Ivan Giacoletto într-o lungă scufundare de explorare, pe deasupra curiosului promontoriu submarin din micul golf Sfîntul Gheorghe. Avem, în fine, pentru acest loc – dar numai pentru acesta – autorizaţia de explorare. Ea se referă la un pătrat de 10 m x 10 m, pe care trebuie să-l delimităm chiar noi. Ne băgăm în apă tocmai pentru a-l alege mai bine.

Odată mai mult pătrund în acest univers subacvatic care îmi este atît de familiar, dar care mi se pare totuşi, de fiecare dată, atît de ciudat ... Mai mult ca oricînd, gust incursiunile în această lume de subtile distorsiuni ale simţurilor, unde greutatea se uşurează, unde distanţele se contractă, unde sunetele se amplifică şi unde lumina (refractată, apoi absorbită) creează fără încetare noi fantasme.

În timp ce survolăm încet promontoriul submarin din golfuleţul Sfîntul Gheorghe, evidenţa se impune. Nu este vorba aici de o formaţiune naturală. Dar atunci, ce funcţiune poate să fi avut acest vast rambleu artificial, a cărui extremitate, acoperită de numai 5 metri de apă, domină fundul golfului cu o înălţime de aproape 20 de metri? Într-o epocă a istoriei, atunci cînd nivelul Mediteranei (şi al celorlalte mări) era cu circa 5 metri inferior celui al oceanelor actuale, această lucrare ieşea din apă. Explicaţia rolului său nu stă aici?

Cu toate că rambleul este constituit în principal din pietre obişnuite, ici şi colo zac blocuri mari, tăiate în unghiuri drepte, a căror

prezență, la o asemenea distanță de țărm, este inexplicabilă. Bernard Delemotte și cu mine examinăm îndelung peretele construcției înainte de a ne opri cîteva momente lîngă o brazdă lată, săpată pe coama sa. Albert Falco și Ivan Giacoletto ni se alătură și ne răspîndim cu toții pe vasta platformă care leagă ansamblul structurii de țărm. Dintr-o dată, totul se clarifică.

Ne găsim pe creasta vastului mol rotunjit al unui mare port. În jurul acestui dig, portul mișună de nave comerciale cu coca largă aparținînd unei duzini de naționalități — cretane, egiptene, feniciene, miceniene, ioniene, troiene ... Distingem chiar nave de război cu forme mai zvelte și cu etrava întărită cu aramă. Pe dalele ude se înghesuie echipajele, pasagerii și docherii. Macedoneni, sirieni, sicilieni, egipteni, cartaginezi, cretani, atenieni negociază, speculează, flecăresc, fiecare grup în limba sa proprie sau toți împreună într-un păsăresc limbaj elenic, cu cîteva zeci de cuvinte pe care le înțeleg toți ... Aceste antrepozite, ale căror ziduri, sau cel puțin ceea ce a mai rămas din ele, le ocolim, sînt de fapt încărcate cu baloturi de iarbă de mare, saci de lînă, suluri de țesături, cutii cu scule, grămezi de arme și șiruri de amfore umplute cu ulei, vin, grîu, carne sărată, grîne, mirodenii, parfumuri ... Ne plimbăm pe rămășițele unei foarte mari răspîntii comerciale a lumii antice!

La dreapta noastră, unei nave scoase din apă i se ridică arborada, în timp ce dulgherii se străduiesc să astupe breșa pe care o are în coca. Da, bineînțeles, ea a fost trasă în lungul acestei brazde în V care constituie de fapt rampa de carenare a unui șantier naval ...

La stînga noastră, un vas își ridică pînzele și se pregătește să iasă din port: va pune capul spre Alexandria, spre Tir sau spre Focea (Marsilia)? În jurul molului se înalță construcțiile unei cetăți bogate și puternice, cu fortificații impozante care o apără de pirați.

Întrerup acest vis cu ochii deschiși ... Tot ceea ce gîndul m-a făcut să văd a putut să existe într-adevăr sau mi-am plăsmuit doar o imagine fantezistă, fără nici o legătură cu realitatea istorică? Ca s-o aflu nu există alt mijloc decît să săpăm sedimentul, pentru a aduce la lumina zilei ceea ce se ascunde acolo.

Suta de metri pătrați pe care sorbul plutei *Ulise* îi va primi ca hrană, adică îi va înghiți și îi va scuipa cu multă distincție naturală, vor fi aleși din ceea ce presupun că ar fi o parte din docurile portului antic. Dacă este ceva de găsit într-un port, unde ar fi mai probabil să se facă descoperirea decît în antrepozitele sale? Sper numai ca ceea ce indic pe harta insulei Dia pentru comandantul Alinat și dr-ul Kritzas, atunci cînd revin pe puntea lui *Calypso*, să fie într-adevăr amplasamentul magaziilor!

Tabăra de pe insula Dia, unde vor trăi Bernard Delemotte (şef al scufundătorilor), Ivan Giacoletto şi Henri Garcia (scufundători), Colin Mounier (cineast), Jean Hamon (sunetist) şi mai mulţi oameni de ştiinţă greci de la Institutul de oceanografie,se ridică încetul cu încetul. Oamenii din echipă îşi vor alege domiciliul în vecinătatea capelei de pe insulă, care se înalţă la intrarea în golfuleţul Sfîntul Gheorghe. În acest edificiu religios, la cincizeci de zile după Paşte, un preot din Iráklion celebrează singura slujbă a anului, cu ocazia unui pelerinaj pe care credincioşii din oraş îl fac pe acest petec de pămînt acum părăsit.

Corturile au fost ridicate. O veche bojdeucă de păstori, proptită cu grijă şi cu toate crăpăturile astupate, serveşte drept adăpost pentru materialul delicat. Jean Hamon, care se gîndeşte la toate şi care este însărcinat să se ocupe cu bucătăria, a săpat în apropiere de acest loc cîţiva metri pătraţi de teren arabil, unde a plantat salată şi ridichi. E foarte mîndru de „grădina sa de zarzavat". Sîntem la începutul lunii aprilie. Munca pe *Ulise* va dura mai mult de două luni. În primăvara grecească, legumele cresc repede: vor avea poate timp să germineze, să se coacă şi să cadă în stomacurile robinsonilor de pe Dia, înainte ca misiunea să se termine.

În careul lui *Calypso,* comandantul Alinat, căpitanul Gourlaouen, dr-ul Kritzas şi eu ne aplecăm o ultimă dată peste hărţile şi fotografiile noastre aeriene. Perimetrul şantierului de explorare este definitiv fixat. Scufundătorii, conduşi de Bernard Delemotte, îl vor materializa chiar pe fundul mării, cu ajutorul unor pari groşi pe care-i înfig în patru colţuri şi îi leagă cu cabluri. Suprafaţa de lucru este apoi „poziţionată" la suprafaţă cu ajutorul geamandurilor.

Ulise, în ceea ce-l priveşte, are acum greementul complet; sorbul este montat; viitoarele manevre de ancorare ale pontonului sînt asigurate. Ziua încercărilor soseşte. Albert Falco şi Raymod Coll îi dau o mînă de ajutor lui Bernard Delemotte pentru acest prim test de funcţionare, care va avea loc în afara careului de explorare. Compresorul funcţionează; aerul filtrat ajunge la fund; oamenii îi măsoară debitul maxim. Bernard şi Patrick Delemotte duc capul sorbului sub apă: tubul îi urmează ca un şarpe de mare gros şi blînd. Henri Alliet, cu camera submarină, fixează pe peliculă primele isprăvi ale celor doi fraţi. Albert Falco dă semnalul de pornire. Nu se întîmplă nimic ...

Este o chestiune de densitate relativă a diferitelor elemente ale sorbului. Materialul este adus la suprafaţă pentru a fi îngreuiat. În

timpul încercării următoare, totul funcţionează de minune: mîlul negricios de la fund ajunge din plin prin tub pe ponton; aici cade într-un coş mare care îl filtrează şi care nu reţine decît obiectele solide.

Acum putem să-l ancorăm pe *Ulise* deasupra cadrilaterului definitiv de lucru. Scufundătorii se grăbesc s-o facă. Cînd pluta este la locul său, ei scufundă în şantierul submarin un mare cadru de lemn lestat, înzestrat cu doi suporţi triunghiulari. Traversele acestei instalaţii sînt echipate cu camere mobile, care vor lua fotografii stereoscopice pentru fiecare din stadiile explorării.

După ce *Ulise* este înlănţuit, scufundătorii se pregătesc pentru prima lor misiune arheologică veritabilă pe fundul micului golf Sfîntul Gheorghe. În locul obişnuiţilor scafandri autonomi, ei respiră cu ajutorul unor narghilele, adică sînt aprovizionaţi cu aer direct de la suprafaţă datorită unor tuburi lungi. Compresorul le furnizează automat gazul vital la presiunea care corespunde adîncimii şantierului. Înainte să dispară sub suprafaţă, Bernard Delemotte şi tovarăşii săi testează o ultimă dată buna funcţionare a filtrelor care purifică aerul primit prin narghilele. „Este extra! spune Bernard: un adevărat aer de munte ...". Ei apucă vitejeşte capul sorbului („vitejeşte" este termenul potrivit: se întîmplă ca şarpele de mare să se împotrivească efectiv; atunci trebuie să ai curajul unui ... Sfînt Gheorghe pentru a stăpîni acest balaur). Şi se scufundă în apa limpede a mării Egee.

Cînd ajung la fund, pe un pat de nisip, alge şi roci albe din care ies cioburi de amfore, îşi schimbă labele lungi de înot cu nişte propulsoare mai scurte, adică mai puţin stînjenitoare, care le vor permite să „meargă" pe şantier. Pentru a evita să salte la fiecare pas, la fel ca astronauţii pe Lună, se îngreuiază fixîndu-şi la centură greutăţi de cîte 10 kg.

Bernard Delemotte lansează un semnal spre suprafaţă, trăgînd de o funie. Şi sorbul intră în acţiune ... Sedimentele se îngrămădesc în gîtlejul său avid. Apa, de obicei atît de limpede în golfuleţul Sfîntul Gheorghe, se tulbură în jurul scufundătorilor. Adevăratul travaliu arheologic, lung, plictisitor, monoton, începe.

Pe plută, Jean Hamon supraveghează torentul de apă noroioasă care iese din tubul sorbului şi care cade pe sita fină a coşului, în care sînt reţinute pînă şi cele mai mici obiecte. Curăţarea unui strat cu o grosime de 30 cm pe o suprafaţă de 2 m^2 produce 8 m^3 de rămăşiţe diverse şi de nisip. Dacă vrem să degajăm sedimente cu o grosime de 3 m pe o suprafaţă de 100 m^2, 4000 m^3 de detritus trebuie să fie înghiţiţi şi apoi vomitaţi de sorb. Mă tem ca această sarcină să nu depăşească puterile maşinii, nici pe ale oamenilor.

5
Enigma micului golf Sfîntul Gheorghe

TIMPUL TĂIAT ÎN FELII – MAŞINA CARE DĂ ÎNAPOI SECOLELE – VIRTUŢILE MIRACULOASE ALE BEZOARULUI – ŞOIMUL PRINŢESEI – UN BARAJ DE GHEARE ŞI DE CIOCURI ÎNCOVOIATE – NUMEROTAŢI-VĂ EPAVELE! – CEA MAI MICĂ EROARE NE POATE COSTA O SPĂRTURĂ – CASCADE DE AMFORE – O CIVILIZAŢIE ÎNGHIŢITĂ DE APE

„Nu cunosc nimic mai chinuitor decît munca arheologică «la normă», spune Bernard Delemotte, mai ales atunci cînd trebuie efectuată sub 10-12 metri de apă. Probabil că nici pe pămînt ferm nu te entuziasmează în fiecare zi: dar, cel puţin,în aer liber poţi să glumeşti cu colegii, să reflectezi în comun asupra unei probleme sau să discuţi despre programele de televiziune din ajun, în timp ce cerni nisipul şi aştepţi DESCOPERIREA care te va obliga să reiei totul de la zero ... Încearcă să glumeşti neutilizînd decît limbajul gesturilor folosit de scufundători, cu marea Egee pe cap, cu o mască de sticlă pe nas şi în gură cu muştiucul unui tub care îţi aduce indispensabilul oxigen ... Ei bine, aşa ne chinuim noi, timp de trei pînă la cinci ore pe zi!

În fundul apei, micile noastre pătrate numerotate (după «normele arheologice») încep să ne iasă pe nas cu tot respectul pe care îl datorăm ştiinţei.

Sorbul suge bine: asta nu-i putem nega. Dar ne cufundă într-o ceaţă de particule în suspensie care nu contribuie cu nimic la confortul nostru. În rest, ar fi greşit să se creadă că în această primăvară a Greciei apele în care trebuie să evoluăm sînt calde: din contra, cel mai profund strat este mai mult decît rece – sub 14^0C.

Dintre toate fiinţele vii ale golfuleţului Sfîntul Gheorghe, cele mai fericite sînt, pe de o parte, arheologii greci (pentru că noi acumulăm lucruri nou descoperite) şi, pe de altă parte, rîndunica de mare roşie. Aceşti peşti, la început intimidaţi, se înghesuie acum în număr mare pe şantier. Sorbul, ridicînd sedimentele, eliberează o mulţime de organisme bentonice* cu care se ospătează regeşte. Aceste animale de culoarea flăcării, ale căror capete colţuroase parcă ar fi cioplite cu toporul, dau repede dovadă de o mare familiaritate. Festinul providenţial pe care instalaţia noastră li-l oferă le face foarte vioaie. Se amuză, de exemplu, să provoace prăbuşirea pereţilor prost asiguraţi ai forajelor noastre şi ne obligă să luăm lucrul de la capăt, timp de mai multe ceasuri, provocînd surpări în şantier, atunci cînd sîntem în pauză".

TIMPUL TĂIAT ÎN FELII

Colecţia de obiecte care se ivesc totodată din sedimente şi din secole se îmbogăţeşte rapid. Cele mai mici dintre ele sînt recuperate pe plută, în coşul sorbului, şi sînt imediat studiate, trecute în repertoriu şi clasate de dr-ul Kritzas şi asistentul său. Piesele mari rămîn la fund, pînă ce vor fi fotografiate, desenate şi etichetate la rîndul lor.

Primii treizeci de centimetri de sedimente sînt acum curăţaţi.

Un nou strat încărcat cu obiecte de toate felurile îşi face apariţia. Aici istoria vorbeşte limbajul mut al argilei, pe care mîini anonime au fasonat-o cu multe secole în urmă. Oamenii care au modelat aceste vase, aceste căni şi aceste amfore ar fi putut oare bănui că, la mai bine de două milenii după ei, alţi oameni le vor aduna operele, le vor pipăi, se vor minuna de formele lor şi le vor acorda o deosebită importanţă?

Pe şantierul submarin din golfuleţul Sfîntul Gheorghe, camerele stereoscopice fixează pe film jurnalul de bord scrupulos al operaţiunilor de explorare. Fiecare pătrat al grilei, fotografiat sub toate unghiurile, la fiecare etapă a debleierii sale, oferă privirilor veritabile felii de istorie. Aici, trecutul se taie în bucăţi ...

Evident, celor mai frumoase piese li se dă o atenţie deosebită din partea scufundătorilor. Dar în arheologie nu există „cea mai frumoasă piesă". Un modest fragment de oală, dacă poartă o inscripţie, poate fi mai preţios decît o amforă intactă, dar mută. Din această cauză, fiecare obiect descoperit, sfărîmat sau întreg, este depus cu grijă în coşul care face naveta între fund şi suprafaţă. Odată ajunsă pe plută, piesa, măsurată, redesenată şi refotografiată, îşi schimbă definitiv statutul. Era un recipient pierdut; acum este un document istoric ...

Numeroase oale sînt împodobite cu inscripţii curioase gravate în argilă, pe care dr-ul Kritzas le reproduce cu grijă pentru a le studia ulterior el însuşi sau a le încredinţa altor arheologi. Fiecare semn în lut ars, fiecare motiv decorativ, fiecare desen este, de asemenea, relevat pe un caiet cu cea mai mare minuţiozitate de către asistentul profesorului.

Printr-un curios paradox, pe care toţi cercetătorii îl cunosc, fiecare descoperire aduce ... o nouă enigmă. Etalînd pe plută piesele scoase din excavaţie, dr-ul Kritzas îl ascultă atent pe Bernard Delemotte, care îi explică cum au fost culese de deasupra unui strat de pietriş misterios, care părea să constituie o frontieră între două epoci. „Cu foarte rare excepţii, conchide arheologul, aceste oale aparţin perioadei bizantine. Obiectele mai vechi se găsesc înfundate mai adînc în sedimente".

Săpăturile continuă, monotone şi entuziasmante totodată. Din cînd în cînd, pentru a-şi „dezmorţi picioarele", scufundătorii schimbă labele scurte cu cele lungi şi narghileaua cu bunul şi bătrînul scafandru autonom. Ei explorează golfuleţul Sfîntul Gheorghe metru cu metru. Peste tot, ca şi în Psira, sînt frapaţi de numărul pietrelor de construcţie răspîndite pe fund. Ce cataclism uriaş le-au antrenat atît de departe de ţărm?

Bernard Delemotte, Ivan Giacoletto şi Henri Garcia zăresc de asemenea, într-o zi, sub apă, pe latura occidentală a golfului, urmele unui zid ciclopic. Cum a putut fi înghiţită de ape această lucrare cu dimensiuni impozante?

MAŞINA CARE DĂ ÎNAPOI SECOLELE

Săptămînă după săptămînă, ceas după ceas, nori de mîl după nori de mîl, sorbul îşi adînceşte tranşeele în sedimentele insulei Dia.

Oamenii, uneori pierduţi în stratul gros de mîl lichid, se ridică pentru a şti unde sînt şi au impresia că vin „să tragă o gură de aer curat" în stratul de apă limpede ... Atunci cînd sorbul se înfundă, ei trebuie să îl cureţe cu o perie ca de hornar.

La fiecare nivel, scufundătorii încep aceeaşi procedură monotonă — releveul poziţiei, etichetarea, fotografierea, crochiul ... Numai după aceea vine pentru ei plăcerea fizică de a atinge piesele arheologice descoperite, de a le desprinde cu mii de precauţii din ganga de sedimente, apoi de a le plasa în coş — destinaţia: la suprafaţă.

Pe ponton, amforele, bolurile, urcioarele, oalele, cănile, cioburile,

piesele sparte formează o garnitură de bucătărie barocă, pe care dr-ul Kritzas o ordonează încetul cu încetul, pe epoci şi pe stiluri.

„Cu cît cîştigăm în adîncime,explică profesorul, cu atît revenim înapoi în istorie. Sorbul nostru constituie o excelentă maşină de întoarcere în timp. La început, aproape toate oalele erau bizantine. Acum ele sînt romane sau egiptene şi începem să extragem din cele care datează din epoca grecească clasică, adică din secolul al V-lea î.e.n. Dacă continuăm în felul acesta, vom ajunge poate în epoca de bronz, în care caz stratul va fi cel corespunzător civilizaţiei minoice".

Cînd nu se scufundă, oamenii de pe *Ulise* explorează interiorul uscatului. Ei bat cu piciorul vechile drumuri pe care guvernul grec le-a construit în 1950, atunci cînd a făcut din Dia un centru de deportare pentru comunişti. Cel mai adesea iau urma potecilor de catîri, care şerpuiesc pe pantele stîncoase. Insula, altădată acoperită de păduri bogate, este acum pietroasă şi cheală ca multe din semenele sale din Mediterana. Cu toate acestea — o ştiu dintr-un celebru film al lui Walt Disney — nimic nu este mai viu decît deşertul ...

Dacă nu mai există nici un copac demn de acest nume pe Dia (în tabără mîncarea se găteşte pe un reşou cu gaz şi, atunci cînd se face foc, se folosesc lemne care plutesc pe apă), în schimb flora erbacee locală este cu adevărat minunată. Bernard Delemotte şi tovarăşii săi umblă prin peluzele cu brahiopode* în care primăvara grecească face să înflorească brînduşele şi anemonele şi o întreagă populaţie de orhidee cu forme şi culori uluitoare. Orhideea-bondar care seamănă cu o mare insectă himenopteră brună cu dungi galbene, se învecinează cu orhideea de Creta violet închis cu desene bleu şi orhideea-oglinda lui Venus, ale cărei petale de azur reflectă parcă întreg cerul şi marea ...

Micile animale se agită pe stînci şi pe plante. Diverse specii de muşte, viespi şi bondari culeg nectarul din flori. Scarabeii caută bălegarul rumegătoarelor, pe care îl modelează în cocoloaşe mici pe care le rostogolesc pînă la cuiburile lor, pentru a-şi depune ouăle pe ele. Şopîrle cenuşii şi şopîrle verzi vînează insectele în tovărăşia rudelor lor gecko cu degete-ventuze. Din cînd în cînd o năpîrcă îşi strecoară prin iarbă biciul negru şi galben al corpului său.

Totuşi trei specii de animale îi încîntă literalmente pe coechipierii de pe *Ulise*: mă refer la şoimii Eleonorei, la caprele „cri-cri" şi la gazele.

VIRTUŢILE MIRACULOASE ALE BEZOARULUI

Într-o zi israelienii au oferit grecilor un cuplu de gazele din Negev — *dorcas (Gazella dorcas)*, care supravieţuiesc încă, în ciuda vînării lor

abuzive, din Orientul Mijlociu pînă în Arabia şi Sahara. Autorităţile elene le-au lăsat în libertate pe insula Dia. Ele fac acum fericirea oamenilor din tabăra noastră avansată.

Sînt rumegătoare iuţi, de culoare brun deschis, cu dungi palide pe fălci şi pe flancuri, care etalează coarne frumos inelate, negricioase, lungi de peste 35 centimetri şi armonios curbate în formă de liră. Femela cuplului, în special, manifestă multă familiaritate. Ea se apropie fără teamă de tabără, se ospătează cu plăcere din vlăstarele de salată tinere ale „grădinii" de zarzavat şi caută cu o aviditate inexplicabilă mucuri de ţigări cu filtru. Manifestă o lipsă de jenă şocantă în ceea ce-l priveşte pe Bernard Delemotte, fiindcă într-o zi ... îi urinează în pat! Dar este îndrăgostită de barba neagră a lui Jean Hamon, sunetistul nostru; şi reciproca ... Jean are o mare slăbiciune pentru gazelă: consimte cîteodată s-o lase să guste din ornamentul viril al maxilarului său; la sfîrşitul misiunii îi va părea foarte rău că trebuie să părăsească animalul[1].

Alte mamifere erbivore, mai numeroase decît *dorcas*, locuiesc pe Dia: sînt caprele „cri-cri". Aceste caprine* sălbatice, aproape peste tot în alte locuri pe cale de dispariţie, se înmulţesc pe insulă. Turma de aici numără vreo şase sute de capete. Pentru a nu risca un păşunat excesiv* (care ar fi fatal ultimelor formaţiuni vegetale de pe această mică bucată de uscat), numărul lor nu este lăsat să crească şi în fiecare toamnă sînt sacrificate mai multe zeci de exemplare.

Caprele „cri-cri" sau sălbatice, sau capre cu bezoar (denumirea ştiinţifică: *Capra ibex aegagrus*) amintesc muflonii din Alpi. În ce priveşte talia, ele sînt intermediare între aceştia din urmă şi caprele domestice: masculii pot atinge 90 cm înălţime la baza gîtului. Aceste animale au coarne mari în spirală, asemănătoare celor ale muflonilor (dar fără partea groasă a sulului); la ţapii bătrîni, aceste ornamente măsoară uneori pînă la 1,50 metri lungime. Masculi şi femele au o bărbuţă deasă şi o blană cu părul scurt, a cărei culoare variază de la gri-negru la brun deschis.

Caprele cu bezoar trăiesc în Asia (din Pakistan pînă în Turcia), în Creta, în cîteva insule din Ciclade şi pe insula italiană Montecristo. (Rasa asiatică este mai mare decît cea din insulele mediteraneene.) Le găsim în turme de treizeci-cincizeci de indivizi, care se dispersează toamna. Femelele fată în primăvară şi au, în general, doi (uneori trei) iezi.

---

[1] Cîteva luni mai tîrziu, voi reveni pe Dia, împreună cu Colin Mounier şi Jean Hamon. Gazela, părînd că-l recunoaşte de departe pe acesta din urmă, va alerga să-l salute ...

Oamenii de pe *Ulise* nu se mai satură privind manejul făcut de „cri-cri". La fel de sigure ca şi muflonii pe stînci, aceste rumegătoare sălbatice escaladează pante uluitoare şi se încumetă să facă salturile cele mai îndrăzneţe cu o incredibilă uşurinţă.

Populaţiile de capre sălbatice s-au mai împuţinat totuşi din cauza vînării intensive la care au fost supuse. Într-adevăr, se găseşte în stomacul femelelor din această specie faimosul bezoar, sau aegagropil. Este vorba de o concreţiune foarte dură din fire de păr şi fibre vegetale, căreia i se atribuie virtuţi medicinale miraculoase. Bineînţeles, nu este mai mult miracol în ea decît în cornul de rinocer: n-are importanţă. Se face în continuare trafic cu această substanţă – şi, pentru a o procura, sînt masacrate capre sălbatice. Este cu atît mai absurd cu cît se ştie că bezoarul se formează în stomacul a numeroase alte rumegătoare – în special la caprele domestice. De altfel vînătoarea de capre sălbatice rămîne rentabilă şi pentru alte motive. Carnea animalului, delicată, este asemănătoare celei de căprioară, şi anumiţi gurmanzi o solicită. În ţările Islamului, perii de „cri-cri" din timpul iernii, impregnaţi cu un miros foarte specific, servesc la ţeserea covoarelor de rugăciune.

ŞOIMUL PRINŢESEI

La începutul primăverii, insula Dia îi întîmpină pe superbii „cavaleri ai cerului", răpitoare* de o rară eleganţă: este vorba de şoimii prinţesei sau şoimii Eleonorei. Cum să nu-ţi imaginezi că Minos în persoană a venit adeseori din apropiatul Cnossos să îi admire din barca sa regală?

„Într-o zi, cînd pornisem într-o expediţie de recunoaştere arheologică în interiorul insulei, povesteşte Colin Mounier, ne căţărăm pe o colină cu pantă abruptă, veritabilă grămadă de roci calcaroase alb-crem. Ajungem la creastă, unde descoperim o mulţime de cioburi de oale din diferite epoci, şi chiar obsidiane, aceste pietre vulcanice pe care anticii le foloseau pentru fabricarea armelor şi uneltelor — şi pe care noi le studiasem deja în Milos.

In timp ce dr-ul Kritzas se bucură de aceste descoperiri,îmi ridic ochii şi văd plonjînd, în spatele colinei, o pasăre răpitoare de o iuţeală stupefiantă. Pasărea ajunge la nivelul solului, îşi redresează traiectoria şi se ridică în văzduh la o înălţime incredibilă. Puţin după aceea, o a doua pasăre o ajunge din urmă în atmosferă şi, împreună, se îndepărtează pe deasupra mării. Presupun că se duc să vîneze.

Ne întoarcem în tabără şi decidem să ne consacrăm o oră sau două pe zi, de fiecare dată cînd nu ne scufundăm, pentru a studia aceste răpitoare. Nu le mai văzusem pînă acum: presupunem că au sosit la sfîrşitul migraţiei lor de primăvară. Cu binoclul agăţat de gît, mergem să explorăm terenurile cele mai abrupte ale insulei, în căutarea «ciocurilor încovoiate». De asemenea, cerem să ni se trimită, prin elicopterul lui *Calypso*, documentaţia ştiinţifică disponibilă, referitoare la această specie".

Şoimul din Dia – pentru ornitologi *Falco eleonorae* – îi interesează pe naturalisti din mai multe motive. Este una din ultimele păsări din Europa care a fost identificata, descrisă şi clasată de oamenii de ştiinţă: într-adevăr, abia în 1839 italianul G. Gené, după ce a înregistrat toate trăsăturile lui specifice, l-a băgat în cristelniţa zoologiei. I s-a dat numele de şoimul Eleonorei pentru a onora memoria prinţesei sarde Eleonora d' Arborea (1350 – 1403), care a promulgat în timpul domniei sale un nou cod de legi în care figura în mod deosebit un decret instituind protecţia completă a tuturor şoimilor şi uliilor.

Şoimul Eleonorei, şoimul prinţesei sau şoimul reginei (în italiană: *falco della regina*) există, dacă putem să ne exprimăm aşa, în două culori. Circa două treimi dintre indivizi aparţin tipului „luminos": ei oferă privirilor o mantie brună cu reflexe de ardezie, o calotă negricioasă, „mustăţi" întunecate, obrajii şi un gît alb-crem, pieptul şi burta roşcate înspicate cu brun şi dungate fin, aripi cu partea de deasupra brun-negru şi cea de dedesubt roşiatică striată cu negru, în fine o coadă lungă cenuşie dungată cu brun. Treimea rămasă, care constituie tipul „întunecos", este în întregime brună-neagră cu reflexe de ardezie, cu rare pene mai deschise. Toţi indivizii au un cioc gri-bleu întunecat la capăt, membrana de la baza lui albicioasă, iar irisul ochiului brun. Masculii au un cerc orbital auriu şi labele galben deschis, în timp ce femelele au inelul din jurul ochilor gri-bleu şi picioarele galben deschis sau galben-verzui.

La eleganţa fizică (coadă lungă şi aripi imense în formă de seceră), şoimul Eleonorei o adaugă pe cea a zborului, care este acrobatic. Trebuie să vezi această pasăre răpitoare cum se joacă cu vîntul în lungul falezelor, cum se prăvăleşte drept spre mare şi,dînd dovadă de o „resursă" impresionantă, cum rade valurile şi urcă „lumînare", foarte sus în văzduh ...

Şoimii Eleonorei sînt animale ale paradoxului. Contrar celor mai multe răpitoare, ei sînt gregari*: se întîlnesc aproape întotdeauna în stoluri de cîţiva zeci de indivizi pe faleză. Sînt veritabile păsări de mare, cu toate că nu consumă nici un gram de hrană de origine marină.

Şi sînt singurele păsări din Europa care cuibăresc în timpul canicule... A trecut mult pînă să se înţeleagă raţiunea acestor comportamente neobişnuite. Cheia enigmei este uimitoare.

UN BARAJ DE GHEARE ŞI DE CIOCURI ÎNCOVOIATE

Şoimii Eleonorei nu trăiesc decît pe stîncile aride care domină marea. Ei se găsesc în Cipru, în Creta şi în insulele învecinate (în special în Dia şi Paximoda), pe numeroase bucăţi de pămînt ale mării Egee (mai ales în Ciclade şi în Dodecanez), în anumite insuliţe ale Sardiniei, Algeriei (insulele Habibas) şi Tunisiei, în Baleare şi, în Atlantic, în insulele Mogador (Maroc) şi Lanzarote (Canare). Specia a fost observată de asemenea pe cîteva insule ale mării Ionice şi Adriatice, ca şi în Sicilia şi în Corsica, dar ele nu par să cuibărească acolo.

De ce aceste răpitoare, aparţinînd Mediteranei şi unei mici părţi a Atlanticului, se duc să-şi petreacă iarna în Madagascar şi în insulele Mascarene, şi numai acolo? Mister. În orice caz, ele revin pe teritoriul lor de cuibărit în primăvară. Timp de multe săptămîni se hrănesc aproape exclusiv cu insecte. Anotimpul dragostei nu începe înainte de jumătatea lui iulie. În timpul paradei nupţiale, masculul prezintă femelei sale un scarabeu mare, făcîndu-i, una după alta, vreo sută bună de reverenţe. Femela pare că nu acordă nici cea mai mică atenţie acestui circ. Pretendentul trebuie să reînceapă de mai multe ori scena şi să ofere frumoasei mai multe insecte înainte ca ea să consimtă să răspundă avansurilor sale. Parada este necesară chiar dacă (ceea ce se întîmpla frecvent) cuplul s-a unit deja în anul precedent şi chiar în acelaşi cuib.

După împerechere, femela depune două sau trei (rar patru) ouă de culoare ocru, pătate cu roz sau cu brun închis. Ea se instalează în adîncitura unui cuib sumar, cel mai adesea într-o simplă scobitură a solului, la adăpostul unui tufiş, pe o faleză şi la cel puţin 30 de metri de mare. Cloceşte douăzeci de ore pe zi (masculul numai patru ore). Incubaţia durează patru săptămîni. Cînd puii ies din ou, tatăl lor îşi asumă obligaţia să-i hrănească. Ei rămîn vreo patruzeci de zile în cuib, îşi pierd tuleiele pufoase de pui, dobîndesc pene pentru zbor şi sînt atunci gata pentru primul lor voiaj hibernal spre Oceanul Indian.

Tinerii nu apar niciodată înainte de a doua jumătate a lunii august, şi aceasta este stupefiant pentru ornitologi. La alte păsări din Europa ecloziunea se produce cel mai tîrziu în iulie. Această adaptare unică

se datorește faptului că specia, pentru a-și alimenta progenitura, a „ales" să-și procure hrana din stocul milioanelor de mici păsărele care, la sfîrșitul lui august, traversează Mediterana pentru a merge să-și petreacă sezonul de iarnă în Africa. Repartizați în principalele insule ale unei benzi geografice care merge din Canare pînă în Cipru, șoimii Eleonorei s-au specializat în răpirea migratorilor ocupînd o nișă* ecologică originală. Ei întind, de-a lungul bazinului mediteranean, o plasă eficace, un baraj de gheare și de ciocuri încovoiate în care victimele lor se aruncă negreșit.

Șoimii prințesei își capturează prada în plin zbor, la altitudini care variază între 500 și 1000 de metri. Vînează în timpul întregii zile, dar și în timpul unei părți din noapte, atunci cînd luna strălucește. Puii lor, mereu flămînzi, trebuie într-adevăr să înghită porții duble pentru a recupera „întîrzierea" datei lor de naștere și a fi în stare să se descurce singuri înainte de venirea toamnei. Nu este rar ca un șoim care are pui să aducă la cuib cinci păsărele în mai puțin de o oră. Principalele specii atacate sînt privighetorile și graurii, dar mai plătesc tribut și altele, cum ar fi silviile, pitulicile, muscarii, pupezele, prepelițele și turturelele. Unii autori estimează că în timpul celor patruzeci de zile de hrănire a puilor, cei circa două mii cinci sute – trei mii de șoimi ai Eleonorei trăitori în prezent capturează aproximativ un milion de păsări, ceea ce corespunde cu 1/1000 din numărul total de păsări migratoare, care trec prin „pînza lor de păianjen".

Datorită grației și eleganței sale, datorită originalității modului său de viață și adaptărilor sale ecologice, șoimul Eleonorei merită să fie protejat: or, el nu este deloc. Anumiți ornitologi s-au făcut avocații săi, și eu, evident, îi susțin. Subscriu în special la ideea pe care au lansat-o și care consistă în a face din acest răpitor pasărea emblematică a Greciei – unde trăiește majoritatea populației sale[1].

Dar vai! Trebuie să constatăm că pînă în prezent s-a întreprins prea puțin în favoarea speciei. Cîțiva imbecili, ca peste tot unde a mai rămas un dram de frumusețe, fac să vorbească praful de pușcă. Însă mai mult decît braconajul, șoimii prințesei sînt amenințați de răspîndirea extraordinară a pesticidelor. Plasați în vîrful piramidei lor alimentare sau, dacă preferați, la capătul lanțului ecologic, ei concentrează în țesuturile lor produsele toxice pe care păsărelele le-au concentrat odată mîncînd insecte „tratate". Rata fecundității lor scade, coaja ouălor devine fragilă și starea lor generală este afectată.

---

[1] Bufnița – pasărea înțeleptei Atena – ar avea și ea, recunosc, anumite drepturi în această problemă.

Biosfera* este un tot – acest exemplu ne-o dovedeşte o dată mai mult. Supravieţuirea şoimilor Eleonorei – aceşti rari răpitori insulari ai Mediteranei şi ai unei părţi din Atlantic – depinde de modificarea metodelor aplicate astăzi în agricultură de ţăranii Europei întregi, adică de căpătarea unei conştiinţe ecologice globale a populaţiei continentului.

NUMEROTAŢI-VĂ EPAVELE!

Pe insula Dia (cînd scufundaţi la verticala lui *Ulise*, cînd în căutarea caprelor „cri-cri" sau a şoimilor), echipa condusă de Bernard Delemotte desfăşoară o activitate excelentă.

În acest timp, *Calypso* nu rămîne inactivă. Cu Albert Falco, Raymond Coll, Henri Alliet şi Patrick Delemotte, dispunem la bord de o forţă de intervenţie submarină capabilă să facă faţă oricărei situaţii. În timp ce dr-ul Kritzas rămîne pe Dia pentru a dirija explorările, îl avem din nou pe navă pe dr-ul Lazaros Kolonas, care ne asistase în Psira.

Într-o primă etapă, completăm cartografia submarină a insulei. Explorăm sistematic regiunea, golf după golf, fie cu ajutorul scafandrului autonom, fie cu farfuria submersibilă, fie prin intermediul sondorului lateral al dr-ului Edgerton, fie recurgînd la tehnicile fotografiei aeriene. Atunci cînd e posibil, punem la bătaie totalitatea acestor mijloace. În felul acesta descoperim mai multe rămăşiţe de ziduri scufundate, mormane de amfore şi epave de toate mărimile, dintre care numerotăm (I, II, III, IV, V, VI) pe cele mai importante. Poziţia fiecăreia din aceste descoperiri este determinată cu un mare lux de detalii de comandantul Alinat şi căpitanul Gourlaouen, care nu aleg niciodată mai puţin de o duzină de repere pentru a se orienta şi jonglează cît e ziua de mare cu compasul şi teodolitul* lor.

Este aici o muncă arheologică pentru o sută de ani! Şi este, desigur, dovada, dacă mai trebuia adusă, că Dia a fost un nod comercial al lumii antice.

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„30 martie. Epavele cele mai interesante de pe Dia mi se par cele pe care le-am numerotat II, III şi IV. Pentru a lucra în mod eficace pe ele, avem nevoie de o bună ancorare. Albert Falco propune să utilizăm în acest scop marile ancore pierdute pe care le-am localizat în micul golf Sfîntul Gheorghe.

Ridicarea unei ancore grele şi incomode la suprafaţă nu este o treabă simplă. Am utilizat pentru asta «paraşute», largi suprafeţe din plastic gonflabile, pe care le coborîm la fund şi pe care le umplem cu aer după ce le-am ataşat la obiectul pe care vrem să-l recuperăm. Forţa lui Arhimede face apoi toată treaba.

Prima ancoră pe care vrem s-o scoatem din mare datează din secolul al XX-lea. Este încă legată la un capăt de lanţ. Albert Falco şi Patrick Delemotte intră în apă ducînd două paraşute: una pentru lanţ şi una pentru ancoră. În scurt timp, cele două paraşute ajung la nivelul valurilor. O echipă în şalupă îi recuperează pe cei doi scufundători şi iau la remorcă paraşutele. Ancora şi lanţul său sînt ataşate cu promptitudine de cablul macaralei de pe *Calypso,* pilotată de Paul Zuéna. Puţin după aceea, totul este pe punte. Vom arunca această ancoră în apropierea epavei IV. De fiecare dată cînd vom avea de lucru în acest loc, va fi de ajuns să trimitem un scufundător să ne fixeze pe fund

31 martie. Înainte să depunem ancora noastră recuperată alături de epava IV, vrem să ridicăm la suprafaţă o alta, care îi va fi adăugată. De data aceasta este vorba de o superbă piesă veneţiană din secolul al XVIII-lea, care cîntăreşte o tonă şi care măsoară 6 metri în anvergură pe 8 metri lungime. Cînd «aterizează» pe puntea lui *Calypso*, scînteiază ca pietrele preţioase, în mii de culori, datorită organismelor submarine care o colonizează; dar aceste sclipiri de nestemate pălesc rapid la soare. În pofida dimensiunilor lor, ancorele veneţiene par foarte fine şi foarte delicate; cu tot rolul lor funcţional, sînt elegante: nici o înrudire cu «sculele» masive şi bondoace ale vapoarelor ...

Operaţiile de aruncare în apă se desfăşoară fără dificultate. Paul Zuéna pregăteşte cablul. Cele două ancore sînt instalate «atîrnînd» în partea din spate a navei. Căpitanul Gourlaouen supraveghează alinierea lor şi la semnalul: «Aruncaţi!», Paul Zuéna declanşează manevra troliului, care se «derulează» corect. Paul calcă pe cablu pentru a simţi cu talpa piciorului momentul precis în care ancorele ating fundul. Acum treaba s-a făcut. *Calypso* manevrează pentru ca cele două bucăţi de fier să se agaţe solid în sediment. Paul îl lasă să se mai desfăşoare un moment, apoi leagă o bucată de nailon la cablul pe care-l taie. Albert Falco şi Jo Ségui se duc cu zodiacul să fixeze capătul de nailon pe pămînt, de unde îl vom putea recupera de fiecare dată cînd vom veni să amarăm nava aici.

1 aprilie. Calypso intră în golfuleţul Sfîntul Gheorghe şi ancorează nu departe de *Ulise*, unde echipa lui Bernard Delemotte o aşteaptă cu nerăbdare. Pentru noii Robinsoni de pe Dia, luxul, după orele de manevrare a sorbului, este reprezentat de un duş cald pe navă ... Dr-ul Kritzas vine şi el să-şi petreacă ziua la bord.

În timp ce scufundătorii se spală, Albert Falco şi Raymond Coll coboară sub apă în farfuria submersibilă într-o regiune a golfului pe care nu am explorat-o încă. Reperează, aproape imediat, o superbă amforă intactă şi ne semnalează descoperirea prin telefon. Dr-ul Kritzas dispune să recuperăm recipientul antic. Comandantul Alinat şi căpitanul Gourlaouen pleacă în zodiac să determine poziţia noii epave, în timp ce Henri Garcia plonjează pentru a aduce la suprafaţă amfora. Pe şalupă, «Gaston» Jacques Roux recepţionează descoperirea zilei: ea are fundul spart şi dinăuntru cad bucăţi de piatră – în special de cărbune. «Gaston» pune totul la loc. Pentru a onora data de astăzi, strecoară în gîtul vasului un superb peşte din hîrtie pe care îl pregătise în secret. Amfora îi este oferită cu mare ceremonie dr-ului Kritzas ... foarte nerăbdător să examineze noua piesă. Renunţ să descriu expresia arheologului cînd scoate din recipient frumosul «poisson d'avril» ...[1]

CEA MAI MICĂ EROARE NE POATE COSTA O SPĂRTURĂ

(„Jurnalul de bord" al lui *Calypso*)

„3 aprilie. Depăşind molul portului (atît de puţin protejat) Irá-klion, *Calypso* îşi balansează prora din cauza hulei, părînd că salută Creta. Iată-ne din nou rătăcind din golf în golf în Dia, sau din insulă în insulă în marea Egee. Mai mult ca oricînd, vîntul este determinant pentru munca noastră. Dacă suflă cu furie, ne refugiem în Dia. Dacă e o briză catifelată, ne îndreptăm spre coasta Anticiterei. Apropo de epava din această insulă, lucrurile par a se rezolva la Atena. Vom obţine probabil autorizaţia de explorare.

(Vom „smulge" efectiv aceste autorizaţii de explorare, dar nu înainte de jumătatea lui iunie. Dau în vileag de pe acum rezultatele acestei campanii. Vom regăsi locul unde Frédéric Dumas a descoperit în 1953 poterii şi chiar ... lemn din coca unei nave. Voi plonja, la început în compania aceluiaşi Frédéric Dumas, a lui Albert Falco şi Yves Giraud. Apoi vom pune în funcţiune sorbul – vîrful „Bic", cum spune Bébert – pe un tumul mare de amfore sparte, adunate la baza unei stînci enorme de 8 metri înălţime. Albert Falco se va servi de asemenea de pompa farfuriei submersibile pentru a degaja noile amplasamente de explorare. Şi toată echipa de pe *Calypso* va veni să

[1] Expresie (în fr.) echivalentă cu „păcăleală de 1 aprilie" (în traducere: peşte de aprilie). – *Nota trad.*

ne dea o mînă de ajutor zdravănă. Din acest formidabil «talmeş balmeş» de obiecte — pentru a folosi expresia lui Bébert — vom extrage comori care constituie astăzi gloria mai multor sectoare ale muzeului din Atena. Iată o listă sumară, întocmită aproximativ în ordinea descoperirii, ceea ce îi dă aspect de inventar gen Prévert: două lame de bronz (Albert Falco), un morman de monede de argint ornate cu struguri (Lazaros Kolonas în coşul sorbului), o bucată de plumb din căptuşeala carcasei şi un disc de cupru (Raymond Coll), o parte dintr-un cazan (Frédéric Dumas), fragmente de statuete de bronz (eu), lemn dintr-o cocă (în coşul sorbului), un deget de marmură provenind de la un efeb (?) în mărime naturală (sorbul), o superbă cutie ovală garnisită cu boabe de aur (Raymond Coll), mai multe cuie de cupru, alte monede, un inel de bronz, o piatră de moară de bazalt, un cui de cupru de 45 centimetri lungime (Albert Falco), soclul unei statuete de bronz (Raymond Coll), un ciob de amforă marcat „Milos", boluri de sticlă, un «ceainic» rotund cu filtrul său încorporat, un nasture de fildeş, o lampă de ulei decorată cu un cap bărbos, mai multe oale rotunde, o şuviţă de păr din marmoră, un inel de aur, un braţ stîng (feminin), o statuie (Ivan Giacoletto), un fragment dintr-o copită de cal (Albert Falco), o grămadă de amfore sparte, o mînă de marmură fără degete şi un picior rupt (Albert Falco), un inel de aur, o altă bijuterie din metal preţios etc. Raymond Coll va localiza în special o magnifică statuetă de bronz intactă, reprezentînd un gladiator, pe care Falco îl va aduce la suprafaţă în timpul unei scufundări memorabile la ora 4 dimineaţa: prima licărire a zorilor pe acest bronz superb va constitui un spectacol fantastic. O altă statuetă de bronz, întruchipînd un efeb, va încununa ultimele noastre eforturi ...)

3 aprilie, urmare. Astăzi înscriem în programul nostru o vizită pe pămîntul Diei, în tovărăşia dr-ului Lazaros Kolonas, arheologul ataşat navei noastre. Debarcăm în fundul celui de-al treilea golf al insulei; vizităm grote; urcăm panta văii principale a sistemului, recoltînd în trecere toate cioburile de oale pe care le descoperim aici. Dr-ul Kolonas e entuziasmat de numărul obiectelor găsite. Colin Mounier, în elicopterul pilotat de Bob Braunbeck, filmează echipa de pe pămînt şi ia imagini aeriene cu nenumărate „cri-cri" care fug.

Pătrundem curînd într-o altă grotă pe care ne-o indică Albert Falco şi unde găsim numeroase vestigii. Sacii noştri se umplu. Recolta noastră devine grea. Ne întoarcem la bord încărcaţi de comori, nu fără să fi vizitat mai înainte o veche carieră deschisă pe o latură a colinei. Parcurgînd straturile netede de rocă, mărturii ale activităţii trecute a

oamenilor, descoperim pe pămînt mici găuri pătrate în care muncitorii plantau pene de lemn pentru a încetini coborîrea săniilor pline cu blocuri. Această carieră a rămas probabil în exploatare pînă în epoca veneţiană, dar se începuse să se lucreze aici cu destul timp înainte. Descoperim pe sol un fragment de pahar roman care dovedeşte acest lucru.

4 aprilie. Nouă expediţie în interiorul ţinutului, de data aceasta pe colinele care mărginesc al patrulea golf al insulei Dia. O cărare se caţără în zigzag pînă în vîrful crestei unde găsim vestigiile unei vechi tabere turceşti. Dr-ul Kolonas, pe care Bob Braunbeck îl ia ca să-i arate totul mai de sus, din elicopter, jubilează în faţa atîtor descoperiri. «Dia, spune el, este incontestabil LOCUL strategic care trebuie ocupat pentru a controla Creta. Ea a servit de tabără militară tuturor celor care au invadat insula mare, de la micenieni la turci, trecînd prin romani, bizantini şi veneţieni. Bogăţia sa arheologică este pe măsura rolului pe care l-a avut în istorie. Niciodată, fără *Calypso*, fără «flerul» marinarilor şi scufundătorilor săi, noi n-am fi bănuit existenţa acestei mine de comori».

5 aprilie. Dimineaţa, plonjăm în golful Mesaios. Oamenii noştri descoperă aici, în afara numeroaselor oale de tot felul, o serie de greutăţi pentru plase de pescuit, făcute din pietre. Raymond Coll dă peste o ancoră de piatră. Dr-ul Kolonas este atît de fericit, încît, cu toată răceala apei, sare în mare cu o mască şi un tub, încercînd să însoţească echipa de pe *Calypso*.

După-amiază ne îndreptăm spre golful Agrelias. Arheologul care fusese ataşat expediţiei noastre ne cere să facem aici o explorare punctuală, utilizînd sorbul de pe *Calypso* şi încercînd atingerea postamentului de stîncă. Căpitanul Gourlaouen dirijează manevra dificilă — şi periculoasă — de poziţionare a vasului deasupra sitului. Tot echipajul este mobilizat pentru fixarea cablurilor de amarare. Coca trece la mai puţin de un metru de stînci: cea mai mică eroare ne poate costa o spărtură!

În fine, *Calypso* se imobilizează. Sorbul este în apă. Începe munca. La suprafaţă dr-ul Kolonas supraveghează ceea ce cade în coş: rămăşiţe bizantine, romane, apoi un fragment elenistic ... Dar, la fund, scufundătorii întîmpină cele mai mari dificultăţi pentru continuarea forajului în condiţii normale. Sedimentul este aici foarte friabil, iar pereţii gropii se prăbuşesc pe măsură ce se sapă. Oamenii se succed la «comanda» sorbului, fără ca excavaţia să se adîncească cu adevărat. Poziţia lui *Calypso* rămîne periculoasă; aşa că, la venirea serii, abandonăm săpătura pentru a ne refugia în golfuleţul Sfîntul Gheorghe."

CASCADE DE AMFORE

Aşa cum am fixat două ancore de recuperare în apropierea epavei IV, tot aşa depunem două de o parte şi de alta a epavei II, unde trebuie să lucrăm acum. Timpul e mai puţin frumos decît în zilele precedente. Adîncimea mică a apei deasupra sitului pe care trebuie să-l explorăm şi hula care se înteţeşte fac manevra dificilă. *Calypso*, cu vînt din spate, este împroşcată cu stropi de apă şi oamenii fac un duş rece care nu le prea este pe plac. În sfîrşit, ancorele sînt la locul lor[1].

A doua zi dimineaţa, ne instalăm deasupra epavei. Ţesem o veritabilă pînză de păianjen din cabluri în jurul lui *Calypso*, pentru a-i spori soliditatea amarajului. Cineva dă drumul scării de scufundare. Primul care coboară este Raymond Coll care va depune o geamandură de semnalizare deasupra unui important grup de amfore pe care trebuie să-l recuperăm. «În realitate, ne explică Raymond cînd revine la suprafaţă, am văzut *două* autentice *şuvoaie* de amfore la 30 — 50 de metri adîncime. Sînt aici zeci şi zeci de asemenea poterii». Dr-ul Kolonas ne cere să le scoatem pe toate cele care sînt vizibile şi, pentru a-şi da mai bine seama de bogăţia locului, coboară ca să-l studieze cu propriii săi ochi, din farfuria submersibilă, împreună cu Albert Falco.

Munca de recuperare începe, în timp ce Albert Falco face un releveu fotografic complet al sitului. Fiecare amforă adusă la suprafaţă este curăţată, apoi etichetată şi depozitată în cală. Arheologul nostru le ţine o evidenţă precisă. În curînd *Calypso* debordă de poterie: trebuie să facem un drum pînă la Iráklion, unde să ne predăm încărcătura conservatorului muzeului citadelei. Aici, piesele antice vor fi tratate şi triate, înainte să fie expuse în public.

Şi munca se desfăşoară în continuare ... Coş după coş, amforele aterizează pe puntea lui *Calypso*. Dr-ul Kolonas îndepărtează fără milă algele şi bureţii multicolori care sînt lipiţi pe ele. Unele vase adăpostesc creveţi sau peştişori; dacă se ascund caracatiţe, le azvîrlim imediat în apă; dar dacă de amforă este agăţat un violet*, e înghesuială mare — cine îl înhaţă mai întîi ca să-l înghită ... Cala, puntea ... şi anumite stomacuri se umplu.

Cînd nu mai avem loc, *Calypso* se îndreaptă spre Iráklion. Vestea descoperirilor noastre a străbătut oraşul. De acum înainte, de fiecare

---

[1] La sfîrşitul misiunii noastre în Grecia, vom remite trei ancore veneţiene muzeului din fortul Iráklion; vom lăsa două în micul port al Anticiterei, pentru eventuale lucrări viitoare (la cererea dr-ului Kolonas); şi vom abandona altele în Dia, chiar în situl unde le-am găsit.

dată cînd acostăm, ne salută o mulţime ca într-o zi de sărbătoare. Patru hamali transportă la ţărm încărcătura, sub ochiul pe jumătate binevoitor, pe jumătate bănuitor al unui poliţist şi al unui vameş, special detaşaţi de la treburile lor obişnuite pentru a supraveghea transbordarea. Amforelor li se adaugă tipsii de cupru, polonice din acelaşi material, călimări veneţiene din alamă sau sticlă, farfurii, urcioare, clondire, salatiere, flacoane din sticlă opalină, pietre de moară şi mari bucăţi de marmură furate probabil din temple ...

Cînd toate obiectele uşor accesibile de pe epava II sînt aduse la suprafaţă (fotografiate, curăţite, clasate ...), arheologul nostru «închide» oficial şantierul şi remite (cu o oarecare solemnitate) catalogul obiectelor găsite în cursul explorării conservatorului muzeului de la Iráklion, care, în schimb, îi semnează un borderou de descărcare ...

Şi *Calypso* se prezintă în golfuleţul epavei IV. Ne amarăm la ancorele imersate şi o nouă pînză de păianjen din cabluri ne împiedică să derivăm spre stîncile din apropiere.

„În mod special pentru această misiune, povesteşte Colin Mounier, putem conta pe serviciile unui grec, dr-ul Manoli Burbudakis. Dr-ul Kolonas supervizează în continuare lucrările şi dr-ul Kritzas părăseşte un moment *Ulise* şi echipa lui Bernard Delemotte pentru a ne sări în ajutor.

Epava IV ne apare, după o scufundare de recunoaştere, ca un enorm morman de amfore. Imposibil să le scoatem pe toate, chiar dacă ne-am referi numai la cele vizibile. Procedăm, ca în golfuleţul Sfîntul Gheorghe, la un eşantionaj, într-un dreptunghi «materializat».

Pentru început, într-o carieră care dă direct pe mare, în fundul golfului, Albert Falco, căpitanul Gourlaouen, Claude Bogaert, Bob Braumbeck şi dr-ul Burbudakis construiesc un mare cadru din fier de 12 metri pe 14, împărţit în patruzeci şi două de pătrate de 2 metri pe 2. Această «pînză de păianjen », pusă imediat pe apă şi susţinută cu geamanduri, este apoi ataşată la şalupă şi remorcată pînă la *Calypso.* Toţi scufundătorii disponibili sînt mobilizaţi pentru operaţia de imersiune. Ivan Giacoletto încetineşte coborîrea structurii umflînd o paraşută. Cadrul, ghidat de întreaga echipă submarină, se apropie încet de fund şi se aşază. Fixăm aici patru picioare, pentru a compensa panta solului şi a evita ca structura de fier să deterioreze amforele. Fiecare dintre cele patruzeci şi două de compartimente primeşte un număr şi o etichetă. Un trepied, imersat la capătul unei paraşute, serveşte ca suport unui sistem pentru stereofotografie, care permite luarea a două imagini simultane fiecărui pătrat, la fiecare stadiu al explorării. Aceste fotografii, al căror ansamblu constituie un

mozaic impozant, vor fi decalate şi reportate pe plăci de ardezie pe care scufundătorii le vor lua cu ei pentru a lucra la fund".

O CIVILIZAŢIE ÎNGHIŢITĂ DE APE

„Scufundările, povesteşte în continuare Colin Mounier, se fac în echipe de doi oameni: fiecare pereche care coboară aşteaptă ca echipa care urcă să-şi termine palierul de decompresiune, pentru a şti locul exact de unde trebuie să continue.

Înainte să ridice amforele de pe sol pentru a le depune în coşul care le va urca la suprafaţă, scufundătorii trebuie să le eticheteze şi să le «poziţioneze» pe placa lor de ardezie. Pe punte, oalele sînt curăţite, apoi aranjate în cală. Aici, arheologul le clasează şi le descrie în jargonul lui. Am impresia, văzîndu-l pe dr-ul Kolonas lucrînd, că amforele se organizează în jurul lui ca pietrele în jurul intrării în bîrlogul unei caracatiţe ...

Dr-ul Kolonas şi dr-ul Kritzas se aventurau din timp în timp să se scufunde în tovărăşia oamenilor de pe *Calypso*. Nimic nu este mai emoţionant decît să-i vezi survolînd situl submarin: le ghicim uimirea în faţa amploarei ansamblului explorat. Din cînd în cînd se opresc pentru a mîngîia îndelung o amforă mai frumoasă decît celelalte. Mîna lor pare să nu întrerupă mîngîierea decît cu regret.

În fond, fiecare amforă scoasă din locul ei lasă un mic crater de nisip mobil. În intervalele care separă scufundările, peştii reintră în stăpînirea şantierului. Un grup de rîndunici de mare roşii, în special, vizitează cu asiduitate locul explorărilor; în fiecare zi acest banc de peşti sporeşte cu noi indivizi. Dar dacă rîndunicile de mare roşii nu se sperie, caracatiţele sînt terorizate de sorb şi de scufundători. Şi creveţii se ascund cu timiditate.

Prima serie de amfore pe care le aducem la suprafaţă nu provin probabil de pe un vas: o mică faleză domină locul de unde le-am scos; probabil că s-au rostogolit din vîrful acesteia. Alte piese, care s-au adunat mai jos, par, dimpotrivă, să fi scăpat din flancurile sparte ale unei nave. Punem în funcţiune sorbul la limita inferioară a şantierului nostru, pentru a degaja o oală foarte mare al cărei gît este singurul care depăşeşte sedimentul. Amfore mai mici apar dedesubt. Sperăm un moment să atingem ceea ce a mai rămas din lemnul din care era construită coca. Dar apar dificultăţi neprevăzute: sub nisip întîlnim o masă concreţionară cvasiinatacabilă. Cum avem autorizaţie, mai practicăm cîteva sondaje punctuale în jurul pătratului explorării

noastre: după lungi eforturi, cîteva bucăţi de lemn urcă în coşul nostru. Reuşim să degajăm complet trei capete de scîndură. Dar sînt insuficiente pentru a putea ghici orientarea epavei. De altfel, nu ştim nici măcar dacă aici s-au scufundat una sau mai multe nave.

În timpul acesta pe şantierul propriu-zis recoltarea amforelor continuă. De fiecare dată cînd calele lui *Calypso* sînt pline, facem un voiaj la Iráklion: acum, un public numeros asistă la transbordările noastre. Toate sălile prevăzute pentru «recolta» noastră se umplu pînă la refuz. Piesele arheologice sînt păzite zi şi noapte de poliţişti. În total am scos deja mai mult de cinci sute.

Cînd isprăvim explorarea, ne ridicăm cadrul şi ştergem cu grijă orice urmă de şantier. Cît timp au durat operaţiunile de recuperare, scufundătorii au avut grijă să nu ridice praful sedimentar (şi aşa sorbul face destul «fum»!) Acum ei se agită ca nişte posedaţi, pentru ca nisipul să acopere din nou excavaţia noastră. Rămîne, într-adevăr, aici un mic munte de comori arheologice şi nu vrem să le indicăm hoţilor de amfore locul ... Albert Falco, aşezat pe pămînt, dă din mîini şi din picioare ca un ţăndărică sau ca un semafor, ca să ridice un nor de praf cît mai gros posibil. Epava se acoperă lent cu un strat de nisip alb, spre marea bucurie a rîndunicilor de mare roşii care vin în grabă la faţa locului».

Acum trebuie să ne reîntîlnim cu oamenii noştri de pe *Ulise*, care ajung şi ei la sfîrşitul activităţii de explorare. Ne oprim două zile deasupra locului unde se află epava II, pe care am mai vizitat-o. Albert Falco şi Raymond Coll vor să încerce o nouă tehnică de degajare a vestigiilor arheologice submarine: ei utilizează pentru aceasta pompa farfuriei submersibile. De-abia ajunşi de cîteva minute la locul cu pricina în submersibilul lor, că, sub curentul de apă al pompei, apar grinzile unei nave scufundate, ca şi o bucată din coca. Sedimentul este însă prea instabil: un banc de rîndunici de mare roşii care vin la ospăţ este de ajuns ca să provoace o serie de avalanşe ce acoperă din nou totul. Albert Falco şi Raymond Coll descoperă o amforă cu patru toarte şi o alta în formă de butoiaş. Ei localizează, de asemenea, două tunuri de bronz din secolul al XVII-lea,dovadă că aici se amestecă numeroase vestigii din epoci foarte diferite. Aceste săcăluşe[1] veneţiene, lungi de 1,17 m, au un cifru pe culată şi poartă un blazon marcat «LC» pentru primul şi «NC» pentru cel de-al doilea.

În această zi, apa golfului este de o transparenţă extraordinară: zărim farfuria submersibilă cînd ne aplecăm peste balustrada punţii

[1] Săcăluş – Tun mic cu tragere directă – *Nota trad.*

lui *Calypso,* atunci cînd submersibilul nostru evoluează la o adîncime de 55 de metri! Acest record de vizibilitate verticală este datorat cu certitudine unei rare convergenţe de factori fizici, dintre care trebuie menţionată în primul rînd temperatura foarte coborîtă (pentru sezonul respectiv) a diferitelor straturi de lichid.

În fundul golfuleţului Sfîntul Gheorghe, săpăturile sînt pe terminate. Oamenii de pe *Ulise* au depus o muncă considerabilă. După ce au traversat o grosime de peste 2,5 metri de sedimente (succesiv: un strat de nisip, un strat de pietriş, un strat gros de mîl şi un alt pat de nisip), ei au atins suportul stîncos care nu poate fi străbătut. Au deplasat mai mult de 200 m^3 de pămînt şi pietriş. Au ridicat la suprafaţă cinci sute treizeci şi patru de piese arheologice importante şi în speţă trei sute treizeci de oale turceşti sau bizantine, mai mult de o sută de oale veneţiene, amfore romane, amfore din Rodos, opt amfore greceşti clasice superbe (purtînd încă vernisul şi decoraţiunile lor) şi treizeci de piese încărcate cu inscripţii — pe care dr-ul Kritzas şi asistentul său le-au cifrat şi recopiat cu scrupulozitate.

Dar comoara comorilor zăcea chiar deasupra suportului de stîncă. Ea este constituită din zece modeste căni şi cupe din epoca minoică: destul de puţin, se va spune; dar, în acele timpuri îndepărtate, oamenii produceau puţin. Ei erau mai puţin dispuşi să se debaraseze de bunurile lor decît au fost civilizaţiile următoare, care aveau să inventeze risipa.

Zece recipiente neînsemnate, fără nici un ornament, atestă prin ele însele că acea Cretă minoică domina în vremea sa Mediterana orientală şi că puterea sa (de altfel cu totul paşnică şi comercială) depindea în primul rînd de Dia ... În timp ce ne demontăm tabăra de pe insulă şi dezafectăm ambarcaţia *Ulise*, contemplu o ultimă oară acest pămînt steril, altădată împodobit cu păduri înverzite. Nu reuşesc să mă conving că omul a fost singurul artizan al acestui pustiu. Şi legenda brutalei distrugeri a Atlantidei îmi revine în minte. Blocurile de piatră din fundul golfului; epavele din Dhokos, din Dia, din Psira; porturile înghiţite: totul evocă un cataclism formidabil în cursul căruia civilizaţia minoică a pierit. Din ce în ce mai mult îmi spun că s-ar putea ca insula Creta să fi fost pămîntul devastat de valuri despre care vorbeşte Platon ...

Dacă această ipoteză poate fi luată în consideraţie, cheia enigmei se află în Thira — vechiul Santorin —, unde, în secolul al XV-lea î.e.n., adică chiar în momentul în care cultura cretană a epocii de bronz intră în declin, vulcanul insulei începea să erupă, depunînd straturi enorme de cenuşă pe pămînt şi pe mare, înainte să explodeze. Aceasta a fost

cea mai puternică deflagrație din cîte a cunoscut Pămîntul din preistorie pînă atunci – echivalentul mai multor sute de bombe ca cea de la Hiroshima, care a ridicat în marea Egee un *tsunami* cu înălțimea de 100 de metri.

6
Atlantida, de la Atlantic la Ural

ORICHALC STRĂLUCITOR CA VĂPAIA FOCULUI – CELE TREI CENTURI DE ZIDURI ALE PALATULUI REGAL – SCEPTICISMUL LUI ARISTOTEL – NĂSCOCIRE SAU NU? – ATLANTIDA ESTE PESTE TOT – ESTE OARE ÎN ATLANTIC? – MIGRAŢIA ANGHILELOR – ZIDURILE DE LA BIMINI

În paragrafele 20 d – 26 e din *Timeu* şi 108 d – 121 c din *Critias*, Platon povesteşte în linii mari mitul Atlantidei. Îi dă cuvîntul lui Critias.

În *Timeu*, acesta din urmă îi povesteşte lui Socrate *„o legendă, deşi foarte ciudată, însă întru totul adevărată"*, pe care o ştia de la Solon (*„cel mai înţelept dintre cei şapte înţelepţi"* şi legislatorul Atenei) prin intermediul bunicului său, care se numea şi el Critias. Solon a făcut într-o zi o călătorie în Egipt în cetatea Sais care consacră un cult zeiţei Neit – echivalentă grecoaicei Atena. Pentru a-i convinge pe iniţiaţii saitici să-i vorbească despre antichitate, el a crezut că este bine să le expună versiunea elenică a potopului. Preoţii au exclamat că *„nu există un elen bătrîn"*, căci grecii se pare că au uitat totul despre propria lor istorie.

Civilizaţiile, au continuat ei, sînt muritoare. Unele sînt nimicite de focul din cer, atunci cînd un astru îşi schimbă drumul. Altele se pomenesc acoperite cu violenţă de furia valurilor. Dar în Egipt este un loc pe care nici flăcările, nici apele nu l-au ameninţat vreodată şi unde totul este înscris din vremuri străvechi. Aceste texte depun mărturie: nu numai că aici s-au produs mai multe potopuri, ci şi că, în timpurile vechi, la Atena *„a existat un popor minunat şi desăvîrşit"* care *„a întrecut prin orice virtute pe toţi oamenii"*.

„Cît priveşte pe concetăţenii tăi, care au trăit acum nouă mii de ani – i-au spus preoţii din Sais lui Solon – *„vom arăta, pe scurt, legile lor*

şi cele mai măreţe dintre faptele săvîrşite de ei". Societatea vechii Atene era împărţită armonios în trei clase: cea a preoţilor; cea a oştenilor; şi cea a artiştilor, a păstorilor, a vînătorilor şi a agricultorilor. Această civilizaţie a făcut progrese considerabile în toate ştiinţele, de la metafizică la prezicerea viitorului şi la medicină. Şi atenienii sînt cei care, cu armele în mîini, *odinioară au înfrînat o mare putere ce se îndrepta cutezător dinspre Marea Atlantică asupra întregii Europe şi asupra Asiei deopotrivă".*[1]

Exista, în faţa strîmtorii pe care grecii o numesc Coloanele lui Hercule (Gibraltar), o insulă *„mai mare decît Libia şi Asia la un loc".* Această insulă nu era singura din Atlantic, care este înconjurat el însuşi de un pămînt atît de mare încît *„se poate numi, pe bună dreptate, un continent adevărat şi întreg".*

Regii din Atlantida îşi întinseseră stăpînirea nu numai asupra insulelor învecinate şi asupra unei părţi a continentului de peste ocean, ci şi asupra Libiei, Egiptului şi a întregii Europe *„pînă în Tyrrhenia".* Atena a luat conducerea revoltei contra invadatorului, i-a biruit pe atlanţi şi a eliberat popoarele subjugate.

După aceea însă, cînd s-au petrecut îngrozitoare cutremure de pămînt şi potopuri, într-o singură zi şi o noapte de urgie, întreaga voastră oaste a fost înghiţită de pămînt şi însăşi insula Atlantida a dispărut, scufundîndu-se în mare. De aceea şi marea de acolo este acum nenavigabilă şi nu poate fi cercetată: navigaţia este împiedicată de o mare cantitate de noroi pietrificat, pe care insula scufundată l-a lăsat în urma sa".

ORICHALC STRĂLUCITOR CA VĂPAIA FOCULUI

Astfel se sfîrşeşte în *Timeu* pasajul referitor la Atlantida. În *Critias,* Critias continuă să vorbească, adresîndu-i-se lui Hermocrate. Îi aminteşte,în primul rînd, ceea ce i-a povestit lui Socrate: existenţa insulei, dimensiunile sale, situarea sa *„dincolo de Coloanele lui Hercule",* războiul cu atenienii şi *„prăbuşirea ei în urma cutremurelor de pămînt"* pînă într-atît încît a rămas în locul ei *„un mîl de netrecut, care îi împiedică pe navigatori să pătrundă de aici în marea exterioară".*

După ce a rezumat-o, Critias îşi detaliază povestirea. Altădată, spune el, *„zeii au împărţit tot pămîntul în ţinuturi, mai mari sau mai*

[1] Textul complet al acestor două pasaje din Platon care privesc Atlantida figurează în această carte la *Anexe.*

mici". Ei îi creşteau pe oameni aşa cum cresc păstorii oile. Au luat naştere mai multe civilizaţii strălucite, dar ele au fost nimicite prin foc sau printr-un potop, în aşa fel încît *„au lăsat în viaţă numai pe cei care locuiesc în munţi înalţi şi pe cei neştiutori de carte"*, pentru care lumea antică a devenit o legendă minunată şi care nu au păstrat în amintire decît cîteva nume.

Cu nouă mii de ani în urmă, spune Critias, Grecia era infinit mai bogată şi înfloritoare decît în zilele noastre. Pămîntul hrănitor nu fusese încă spălat de potopuri, nici tîrît de valuri în mare. *„De aceea, aşa cum s-a întîmplat şi în micile insule, ceea ce a rămas acum, faţă de ceea ce exista în vremea de atunci, seamănă cu un trup descărnat de boală. Tot ce a fost aici pămînt gras şi moale s-a scurs şi n-a mai rămas decît carcasa goală a ţinutului. Dar, în acel timp, ţinutul încă neatins avea, în loc de munţi, coline înalte; cîmpiile care poartă astăzi numele lui Peleus erau acoperite cu pămînt gras; existau pe munţi păduri mari din care au rămas astăzi mărturii neîndoielnice. Dacă, într-adevăr, printre munţi sînt unii care nu hrănesc decît albine, pînă nu demult aici se tăiau arbori care puteau să acopere cele mai întinse construcţii, ale căror grinzi mai există încă. Mai erau aici de asemenea mulţi arbori fructiferi mari şi pămîntul producea la nesfîrşit hrană pentru vite. El primea de asemenea de la Zeus ploi în fiecare an şi nu pierdea, ca astăzi, apa care se scurge în mare de pe pămîntul dezgolit şi, cum pămîntul era atunci dens şi păstra apa în sînul său şi o ţinea în rezervă în lutul impermeabil, el lăsa să-i scape prin crăpături apa din înălţimi pe care o absorbise şi alimenta peste tot izvoare bogate şi ruri mari. Sanctuarele care s-au păstrat pînă astăzi aproape de izvoarele care existau odinioară aduc mărturie pentru ceea ce spun acum. Aceasta era condiţia naturală a ţinutului. El era făcut să rodească, aşa cum ne putem aştepta, de adevăraţi agricultori, preocupaţi numai de meseria lor, prieteni ai frumosului şi înzestraţi cu o fire fericită, dispunînd de un pămînt excelent şi de apă din belşug, şi ajutaţi la cultivarea cîmpului de anotimpurile cele mai blînde cu putinţă"*[1].

Oraşul Atena, continuă Critias, a fost el însuşi distrus de mai multe ori de cutremurele de pămînt şi de potopuri. Dar, în vremurile de glorie, acropola sa *„se întindea pînă la Eridan şi la Ilisos"*. Un izvor alimenta toată cetatea, înainte să fi secat în urma unui seism. Preoţii

---

[1] Am ţinut să citez *in extenso* acest superb pasaj „ecologic" care dovedeşte că un metafizician ca Platon înţelesese foarte bine, cu patru secole înainte de Christos, pericolele despăduririi şi ale proastelor metode de cultivare, care au drept consecinţă eroziunea accelerată şi deşertificarea. Realitatea istorică a Atlantidei poate fi pusă în discuţie. dar nu şi competenţa unor referiri platoniciene făcute aici.

îi slujeau pe Atena şi pe Hefaistos. Acropola era păzită de clasa oştenilor, în timp ce artiştii şi agricultorii locuiau la poalele pantelor. Atenienii *„erau renumiţi în toată Europa şi în toată Asia prin frumuseţea corpului lor şi prin virtuţile de tot felul care le împodobeau sufletele"*.

Acum, spune Critias, să ne întoarcem înapoi şi să vedem ce s-a întîmplat cu Atlantida atunci cînd zeii şi-au împărţit pămîntul. Ea i-a revenit lui Poseidon. *„De la ţărmul mării se întindea, spre mijlocul insulei, pe tot cuprinsul ei, o cîmpie, cea mai frumoasă dintre toate cîmpiile şi destul de roditoare, precum se spune. Pe cîmpie, tot spre mijlocul insulei, la o depărtare de vreo cincizeci de stadii*, se afla o colină, nu prea mare ca întindere. Pe această colină locuia unul din oameni, care se născuse acolo din pămînt chiar de la început, pe nume Evenor, împreună cu Leucip, soţia sa ... Ei au avut o singură fiică, Clito. Tînăra fată era la vîrsta de măritiş cînd i-au murit amîndoi părinţii. Poseidon s-a îndrăgostit de ea, a luat-o de soţie şi a împrejmuit de jur împrejur, cu o îngrăditură puternică, colina pe care ea locuia durînd, una după alta, centuri mari şi mici, rînd pe rînd din apa mării şi din pămînt, şi anume două din pămînt şi trei din apă, pretutindeni la o depărtare egală una de alta, ca şi cum le-ar fi croit din mijlocul insulei, aşa încît acea colină a devenit inaccesibilă pentru oameni"*.

Poseidon a făcut să ţîşnească din sol un izvor cu apă rece şi un altul cu apă caldă şi să crească tot felul de arbori fructiferi şi cereale. Avînd de la Clito cinci perechi de gemeni băieţi, a împărţit Atlantida în zece principate pe care le-a dat celor zece copii ai săi. Primul său născut a devenit rege. El se numea Atlas: de aici vine numele ţării. Urmaşii lui Atlas au păstrat puterea din generaţie în generaţie sporindu-şi fără încetare bogăţiile. *„Multe lucruri le primeau, e adevărat, din alte ţări, mulţumită puterii lor (mari), dar insula însăşi dădea şi mai multe lucruri pentru nevoile vieţii: în primul rînd, toate metalele cu duritate sau cele ce pot fi supuse cu uşurinţă la topire şi care se extrag din mine, o rocă ce acum se cunoaşte numai, exista nu numai cu numele, ci şi ca substanţă denumită oreichalcon, care se scotea din pămînt în multe locuri din insulă şi care, după aur, avea cel mai mare preţ la oamenii din acea vreme"*.

CELE TREI CENTURI DE ZIDURI ALE PALATULUI REGAL

Insula Atlantida, acoperită de păduri luxuriante, producea din belşug hrană pentru oameni şi animale, atît domestice, cît şi sălbatice. *„În*

insulă era chiar o numeroasă specie de elefanţi". Oamenii nu au încetat s-o înfrumuseţeze şi au durat un palat regal *„chiar de la început, în în acest lăcaş al zeului şi al urmaşilor". „Pornind de la mare, au săpat, pînă la ultima centură exterioară, un canal lung de cincizeci de stadii, lat de trei plethre* şi adînc de o sută de picioare şi au deschis astfel drum din mare spre această centură, ca într-un port, iar gura canalului au lărgit-o într-atît, încît cele mai mari corăbii puteau intra în ea. (...) Cea mai mare dintre centuri, în care dăduseră drumul la apa mării, avea o lăţime de trei stadii; centura de pămînt, care urma după ea, avea aceeaşi lăţime". Iar insula pe care se afla palatul regal avea un diametru de cinci stadii. „... au durat pretutindeni, lîngă capetele podurilor şi ale trecerilor spre mare, turnuri şi porţi. Piatra au scos-o de jur împrejur, şi de sub insula aşezată la mijloc, şi de sub centuri, din partea interioară a lor ... Unele din construcţii le-au făcut simple, iar altele pestriţe, amestecînd pietrele pentru desfătarea ochiului şi lăsîndu-le să-şi arate frumuseţea lor firească. Au îmbrăcat cu aramă, folosind-o drept mastic, zidul de lîngă ultima centură exterioară, pe toată circumferinţa sa, zidul interior l-au poleit cu cositor argintiu, iar zidul împrejmuitor al acropolei l-au îmbrăcat cu orichalc ce strălucea ca văpaia focului".*

În centrul palatului regal, un templu înconjurat de o îngrăditură de aur era dedicat lui Poseidon şi lui Clito. În acel loc se aduceau în fiecare an, fiecăruia din ei, din toate cele zece ţinuturi, ofrande. Templul lui Poseidon însuşi avea o lungime de un stadiu, o lăţime de trei plethre şi o înălţime proporţională; *„înfăţişarea lui însă avea ceva barbar".* Era acoperit pe dinafară cu argint, iar acroterele* erau acoperite cu aur. Interiorul era lucrat în fildeş, aur, argint şi orichalc şi era plin cu idoli de aur: Poseidon era reprezentat stînd într-un car şi avînd în jurul lui cele *„o sută de Nereide"* călare pe delfini.

Apele din cele două izvoare, caldă şi rece, după ce treceau printre arborii imenşi din pădurea sacră a lui Poseidon, irigau toată insula graţie unui sistem ingenios de apeducte. În mijlocul cîmpiei era un hipodrom, înconjurat de locuinţele străjerilor.

„Acum, urmă Critias, *voi căuta să-mi amintesc şi povestirea despre restul ţării, cum era natura ei şi cum era organizată. Întîi şi-ntîi tot acest ţinut era foarte înalt şi abrupt dinspre mare; întreaga cîmpie de lîngă cetate, care înconjura cetatea şi care, la rîndul ei, era înconjurată de jur împrejur de munţi, ale căror povîrnişuri se terminau în mare, era netedă şi întinsă şi avea în întregime o formă alungită, (întinzîndu-se) într-o direcţie pe trei mii de stadii, iar la mijloc, de la mare în sus, pe două mii de stadii (...)*

Datorită acţiunii naturii şi efortului depus de mulţi regi de-a lungul unei îndelungi perioade, acea cîmpie a suferit următoarele transformări:

acolo unde laturile se îndepărtau de la linia dreaptă s-a îndreptat această neregularitate prin săparea unui şanţ care înconjura cîmpia. Mărturiile în privinţa adîncimii, lăţimii şi lungimii lui sînt de necrezut; (este de necrezut) ca, afară de alte lucrări, să fi fost şi o asemenea lucrare făcută de mîini; dar să vă redau ce-am auzit. El era săpat în adîncime la un plethru; lăţimea lui era pretutindeni de un stadiu şi era astfel săpat de jur împrejurul întregii cîmpii, încît măsura în lungime pînă la zece mii de stadii. El primea torenţii ce coborau din munţi şi, întrucît ocolea de jur împrejur cîmpia astfel încît se apropia din ambele părţi de cetate, le dădea putinţă să se verse în acest fel în mare".

Locuitorii cîmpiei dădeau elita trupelor atlanţilor în caz de război. *„... dintre locuitorii munţilor şi ai celorlalte locuri din ţară se adunau un număr nemărginit de oameni".*

„Cît priveşte organele puterii şi răspunderea (lor), s-au stabilit chiar de la început următoarele . Fiecare din cei zece regi era stăpîn în ţinutul său, aflat pe lîngă propria lui cetate, asupra oamenilor şi a celei mai mari părţi a legilor, pedepsind şi condamnînd la moarte pe cine voia; vaza de care se bucura un rege în faţa celuilalt şi relaţiile ce se statorniceau între ei erau reglementate pe baza decretelor lui Poseidon, precum le transmiteau legea şi inscripţiile scrise încă de strămoşi pe o coloană de orichalc ce se afla în mijlocul insulei, în templul lui Poseidon. Acolo ei se adunau, pe rînd, cînd la cinci, cînd la şase ani, cinstind, deopotrivă, şi numărul cu soţ, şi cel fără soţ, şi, o dată adunaţi, se sfătuiau asupra treburilor comune sau cercetau dacă cineva n-a săvîrşit vreo greşeală şi judecau". Dar, înainte de a începe judecata, ei trebuiau să captureze singuri un taur numai cu o bîtă şi un laţ, apoi să-l jertfească lui Poseidon făcînd să curgă sîngele pe inscripţia antică din templu. Apoi făceau o libaţie deasupra focului *„... între timp se întuneca şi focul de jertfă începea să ardă mai slab, iar ei toţi se îmbrăcau pe cît era cu putinţă, în haina cea mai frumoasă de un azuriu închis (...). Iar sentinţele date le scriau, cînd se lumina, pe o tablă de aur şi o depuneau împreună cu mantiile, pentru aducere aminte (...). De asemenea, un rege nu avea dreptul să condamne la moarte pe nici una din rudele lui, dacă mai mult de jumătate din numărul de zece regi nu erau de aceeaşi părere în această privinţă".*

Atîta timp cît atlanţii au fost viguroşi, supunîndu-se legilor,şi „au avut în ei destulă natură divină" şi „s-au purtat prietenos cu zeitatea înrudită", au fost fericiţi. Dar şi-au pierdut din ce în ce calităţile, nimicite de povara corupătoare a bogăţiilor, au părăsit cumpătarea pentru lăcomie, frumosul pentru urît şi binele pentru rău. *„Însă Zeus,*

domnul zeilor, care domneşte potrivit legilor, ca o fiinţă în stare să desluşească aceasta, a luat seamă că bunul popor a ajuns într-o stare jalnică şi, hotărînd să-l pedepsească, pentru ca el, dîndu-şi seama, să devină mai modest, i-a adunat pe toţi zeii în lăcaşul lor cel mai de cinste, ce se află în mijlocul lumii întregi şi deschide o priveliştе asupra tot ce a primit soarta naşterii, şi, adunîndu-i, le-a zis...“

Aici se termină brusc manuscrisul lui Platon: cel puţin ştim, chiar din începutul dialogului şi din *Timeu*, că pedeapsa lui Zeus a constat mai întîi în învingerea armatelor atlante de către cele ale atenienilor; şi, în al doilea rînd, în înghiţirea întregii Atlantide de valuri ... Zeus juca tare atunci cînd dorea să-i facă pe oameni *„mai modeşti şi mai înţelepţi“*.

SCEPTICISMUL LUI ARISTOTEL

Istoria Atlantidei ocupă destul loc în opera platoniciană: două sau trei paragrafe în *Timeu* şi cîteva pagini în *Critias* — dar autorul n-a terminat această ultimă operă.

Or, puţine mituri au avut un răsunet comparabil cu acesta — un succes pe cît de universal pe atît de constant. Magia atlanţilor i-a subjugat pe oameni, începînd cu contemporanii lui Platon. Ea n-a slăbit nici la generaţiile actuale. Nu greşesc cei care spun, în ironie, că dacă toate teoriile în legătură cu Atlantida ar fi reunite într-o zi, aceasta ar constitui un formidabil monument al credulităţii, al imaginaţiei sau al nebuniei omeneşti ...

În secolele care i-au urmat lui Platon şi pînă în epoca noastră, legiuni întregi de gînditori şi-au dezvoltat sau îşi dezvoltă ipotezele asupra acestui subiect. Filosofi, romancieri, poeţi, artişti, mistici, membri ai unor ordine iniţiatice, metafizicieni, utopişti, oameni de ştiinţă ai tuturor disciplinelor, politologi, sociologi, autori de science-fiction — şi mai ştiu eu cine? — s-au ocupat sau se ocupă de această istorie fantastică. Scufundarea insulei şi nimicirea civilizaţiei sale compun un episod fascinant. Aici toate supoziţiile sînt permise. Înainte de orice, Atlantida reprezintă ţara lui *„dacă“* — continentul pierdut pentru totdeauna, al infinitelor posibilităţi.

Atlantida nu constituie *un* concept: ea conţine zece, o sută sau o mie, fiecare din ele la fel de încărcate de sens, la fel de bogate în multiple conotaţii. De îndată ce este evocată, imaginaţia şi raţiunea se ambalează. Este tema paradisului pierdut, a Edenului din care oamenii, deveniţi răi, sînt alungaţi de zeul zeilor — de Zeus în persoană. Este mitul epocii de aur. Este prima utopie. Este descrierea

unui ideal de organizare politică, economică şi socială. Adăugaţi la toate astea drama puternic evocatoare a civilizaţiei blestemate înghiţite de ape; tema ucenicului vrăjitor (savanţii atlanţi n-au provocat ei înşişi catastrofa care i-a pierdut?); afirmarea caracterului ciclic al potopului; ideea nimicirii periodice a oamenilor şi promisiunea supravieţuirii pentru cîţiva aleşi; revelarea unora dintre secretele fabuloase care se transmit iniţiaţilor etc. Nu veţi avea astfel decît o idee palidă despre tot ceea ce aprinde imaginaţia în textele platoniciene şi în milioanele de scrieri pe care le-a fecundat.

Atlantida este un ţinut de vis, de exaltare spirituală şi de poem. Pentru mulţi este o referinţă mistică — asigurarea că există o cunoaştere veche şi esenţială, din care noi n-am cules decît reflexe infidele sau fragmente al căror sens ne scapă şi pe care este important să o recuperăm. Pentru alţii — spirite îngust pozitive sau fericit raţionale, în funcţie de părerea pe care o au despre ştiinţă — este o prodigioasă enigmă istorică şi geologică ...

Oricare ar fi teoria aleasă, *verificarea este imposibilă:* aceasta permite imaginaţiilor să se avînte şi celor mai trăsnite ipoteze să prindă consistenţă. Fără un noroc extraordinar, nu va exista *niciodată* o sancţiune a faptelor — pentru nici una din ideile care circulă în legătură cu lumea atlanţilor. Nu vom găsi niciodată vreo cetate cu ziduri de apărare din aramă, din cositor şi din orichalc pe undeva în fundul mării. Nici cei care îi dau crezare lui Platon, nici cei care-l suspectează că ar fi născocit totul nu vor putea aduce, o dată pentru totdeauna, dovada pentru ceea ce consideră ei că este adevărat. Nu se va putea demonstra că Atlantida se întindea în preajma Azorelor, nici că era în Bermude sau în Asia Centrală. Este vorba aici, într-un fel, de o chestiune de credinţă. Numai ipotezele total incoerente sau departe de orice veridicitate istorică şi geologică pot fi îndepărtate. Celelalte, cele care păstrează, ca să spun aşa, un sîmbure raţional, vor avea partizani ireconciliabili pînă la sfîrşitul veacurilor.

Sprijiniţi doar pe textele lui Platon, care sînt departe de a atinge precizia pe care ne-am fi putut-o dori din partea unui atît de subtil matematician, ideea Atlantidei rămîne încă extrem de vagă. Ea nu este ancorată în tradiţia orală şi scrisă grecească, asemenea celei a războiului troian. Dacă evenimentele pe care le evocă Critias sînt autentice, ele s-au petrecut într-un trecut atît de îndepărtat, încît memoria colectivă nu le-a reţinut. Pe de altă parte, multitudinea interpretărilor date celor scrise de Platon, din antichitate şi pînă în zilele noastre, întăreşte incertitudinea cercetătorilor fără prejudecăţi; cum Atlantida a fost plasată cam peste tot, din Mexic în Ceylon şi din Islanda în Africa neagră, este destul de dificil pe viitor, în harababura informaţiilor care circulă, să desparţi adevărul de minciună — ceea

ce provine din sursă directă de ceea ce nu este decît o copie a unei copii a unei copii...

Faţă de înseşi textele platoniciene, sînt posibile patru atitudini. Prima consistă în a le lua ad litteram: Atlantida înghiţită de ape zace pe fundul Atlanticului *(„dincolo de Coloanele lui Hercule")*, iar Platon, moştenitor al unei învăţături ancestrale inspirate din sursele egiptene, este un mare iniţiat care oferă publicului o parte din cunoştinţele sale (părţile obscure ale textului fiind destinate să mascheze, prin simbol, revelaţii prea „explozive" în limbaj direct).

A doua posibilitate este de a admite că Atlantida a existat, dar nu neapărat în Oceanul Atlantic: vom vedea că tentativele de noi localizări sînt o mulţime.

O a treia atitudine care poate fi luată este de a considera povestirea platoniciană drept compilaţia unor legende egiptene şi a unor fapte istorice bine corelate, raportîndu-se la ţări diferite şi la epoci diverse, şi din care, evident, nu vom trage niciodată nici cea mai mică ipoteză coerentă de lucru.

Cea de-a patra manieră de a reacţiona este cea a propriului elev al lui Platon: Aristotel*. Este cea a scepticismului. Sub ochii peripateticienilor, magistrul Academiei a creat pe de-a-ntregul mitul Atlantidei pentru a servi demonstraţiei sale filosofice, politice şi morale. Din ceea ce scrie Aristotel, se înţelege că Platon a scos Atlantida din ocean pentru a o trimite mai bine înapoi după folosire... El compară realitatea continentului pierdut cu cea a zidului care, după Homer*, a fost ridicat de ahei în faţa Troiei şi pe care zeii l-au distrus... exact în momentul în care el a început să deranjeze descrierea poetului!

NĂSCOCIRE SAU NU?

Scepticismul aristotelic se hrăneşte cu argumente solide. Mulţi specialişti l-au împărtăşit sau îl împărtăşesc. De ce Platon este *singurul* scriitor antic care a ştiut despre un continent dispărut dincolo de strîmtoarea Gibraltar? Nu se găsesc nici un fel de menţiuni despre acest pămînt în nici unul din textele care preced *Timeu* şi *Critias*[1].

---

[1] Nu-i întru totul exact. *Povestea unui călător care a naufragiat*, scrisă pe un papirus egiptean provenit din Regatul mijlociu (2000 – 1750 î.e.n.) şi conservată de muzeul din Leningrad, spune că un vas a naufragiat într-o furtună teribilă; că vreo cîţiva supravieţuitori au reuşit să ajungă la o insulă populată de dragoni cu sprîncene din lapis-lazuli: era o insulă perfect fericită, dăruită cu toate fructele şi toate parfumurile pămîntului. Dar, înainte să-i lase pe naufragiaţi să plece, regele dragonilor i-a spus eroului care îi comanda: „Nu vei mai vedea niciodată această insulă, fiindcă ea va fi în curînd înghiţită de valuri".

Dialogul acesta din urmă a rămas poate neterminat pentru că Platon, apucîndu-se să redacteze *Legile* n-a mai avut nevoie de insula mitică pentru a-şi expune doctrina politică ...

În plus, dacă Platon ar fi aflat despre existenţa ţării atlanţilor în cursul propriei sale călătorii în Egipt (ceea ce, spune el, ar fi fost cazul lui Solon), ar fi dat probabil mai multe detalii. El a petrecut treisprezece ani pe malurile Nilului: cum să nu se fi lămurit mai înainte de la preoţii saitici!

Filosoful a vorbit puţin despre sursele sale. Tot ceea ce ştim, în afară de textul însuşi (în care se presupune că Critias povesteşte întîmplarea după relatarea făcută de bunicul său), ne este raportat de un elev al Academiei numit Posidoniu*. După el, Platon ar fi pronunţat într-o zi această frază sibilinică referindu-se la Atlantida: „*Este posibil* ca această poveste să nu fie născocită". Înţeleagă cine poate ...

In absenţa oricărei probe directe, totul se reduce la ipoteze. Sau optăm pentru scepticism, şi clasăm afacerea, sau ne lăsăm seduşi de bogăţia mitului, şi încercăm să-i căutăm baze obiective. În acest ultim caz, trebuie, evident, să luăm anumite precauţii. Dacă se exclude simpla fantezie (care poate fi de altfel foarte frumoasă şi poetică), problema se pune în modul următor: dat fiind caracterul fragmentar şi incert al descrierilor platoniciene, există oare o soluţie logică, sprijinită pe observaţie şi raţionament, pentru enigma continentului pierdut?

Nu se poate spune că oamenii n-au încercat să raţioneze în aceşti termeni de acum aproape douăzeci şi cinci de secole. Nu se poate afirma nici că au făcut întotdeauna dovadă de rigoarea necesară în cursul tuturor demonstraţiilor lor. Fiindcă cel mai adesea, dacă ipotezele par strălucite, fondul argumentaţiei care le susţine nu are aceleaşi calităţi.

În timpul întregii antichităţi şi pînă în timpul marilor descoperiri, nimeni nu s-a îndoit vreodată că Atlantida se ridica acolo unde fusese plasată de Platon: undeva în Atlantic. Proclos, în *Comentarii asupra lui Timeu,* declară peremptoriu: „*Iată, deci, avem dovada că a existat o insulă de acest fel şi de o asemenea mărime, datorită anumitor povestiri ale călătorilor despre cele văzute în marea exterioară*". Marcellus, într-un capitol din *Etiopicele,* adaugă: „Şi cei care locuiau *în insula lui Poseidon păstrau de la strămoşii lor amintirea despre Atlantida care era, într-adevăr, foarte mare şi care, timp îndelungat, a dominat toate insulele Oceanului Atlantic*". Geograful Strabo* insistă în aceşti termeni: „*Este foarte posibil ca cele ce spun despre insula Atlantida să nu fie neadevăruri*". Cît despre istoricul latin Ammianus

Marcellinus, acesta, expunîndu-şi ideile asupra seismelor în general, descrie *„prăpăstii prin care pămîntul se deschide atît de tare şi de brusc încît formează abisuri şi înghite regiuni întregi, precum Oceanul Atlantic o insulă mai mare decît toată Europa"*.

Bineînţeles, explorarea sistematică a oceanelor, în timpul marilor descoperiri, redeschide problema: predecesorii şi succesorii lui Cristofor Columb se întreabă, pe bună dreptate, dacă nu au navigat, într-un moment sau altul, deasupra vestigiilor marii insule înghiţite de ape.

În timpul fazei iniţiale a cuceririi Americii, a părut natural ca Atlantida să fie asimilată Lumii Noi, sau cel puţin să se presupună că aceasta era o rămăşiţă a aceleia. Francesco Lopez de Gamara apără această teză în 1553 şi Sir Francis Bacon* o reia, cîţiva ani mai tîrziu, în faimoasa lui *Noua Atlantidă*. Călătorul spaniol Oviedo identifică insula regelui Atlas cu ţinutul Amazoanelor, adică cu Brazilia. Totuşi, încă din acea epocă, se obiecta că Platon descria Atlantida ca pe o insulă printre altele, situată *dincolo* de o imensă întindere continentală – care putea indica America[1]. Îndoiala persista.

De altminteri foarte curînd savanţii au început să se preocupe de enigmă şi au încercat să o rezolve în mod raţional. În secolul al XVI-lea, marele naturalist francez Piton de Tournefort, bizuindu-se pe un text al lui Diodor* din Sicilia, a presupus că la origine Pontul Euxin (Marea Neagră) nu avea comunicaţie cu Mediterana. Primind fără încetare apele marilor fluvii ale Rusiei, acest bazin şi-a spart digurile naturale şi a format Bosforul şi Dardanelele, deversînd în Mediterana o enormă cantitate de apă; ca urmare, un val uriaş a fost împins spre strîmtoarea Gibraltar şi Atlantic, înghiţind Atlantida care era în cale ...

ATLANTIDA ESTE PESTE TOT

Se pare că în secolul al XVIII-lea suedezul Olaus Rüdbek a fost cel care a dat semnalul avansării celor mai hazardate şi mai extravagante ipoteze. După el Atlantida a fost, fără nici o îndoială, Scandinavia, aşa

[1] Cum de a presupus Platon existenţa unui ţinut întins dincolo de Atlantic? L-a imaginat, iar întîmplarea a făcut ca el să aibă dreptate? Sau mai degrabă avea cunoştinţă de aceasta din auzite? America, după cum o ştim astăzi, a fost descoperită cu destul timp înainte de Columb. S-ar putea ca ea să fi fost descoperită de egipteni? Ipoteza a fost susţinută de mai multe ori, în special de Thor Heyerdahl, care a încercat să facă el însuşi legătura între valea Nilului şi Lumea Nouă la bordul unui vas din papirus.

cum rezultă clar din *Biblie,* cartea *Ieşirea*; în consecinţă, marea peninsulă nord-europeană este un pămînt sfînt ...

Localizările boreale ale Atlantidei au făcut pe atunci furori. În acelaşi timp cu Rüdbek, scriitorul ezoteric francez Fabre d'Olivet a ajuns la concluzia că atlanţii sînt nordicii sau boreenii, şi că ei sînt opuşi sudeenilor, sau pelasgilor, sau negrilor. Mai tîrziu, cu ocazia descoperirii de urme antice în insula Helgoland, mai mulţi specialişti germani, în fruntea cărora se cuvine citat Jurgen Spanuth, au pretins că trebuie căutate în Baltica, şi nicăieri în altă parte, urmele maiestuoasei civilizaţii a regelui Atlas. După Spanuth, cauza înghiţirii insulei a fost probabil căderea cometei „Faeton", la vărsarea fluviului Oder.

În ceea ce-l priveşte pe dr-ul F. Gidon, acesta a luat conducerea partizanilor unei Atlantide irlando-americane. În epoca de bronz, după părerea lui, pămîntul care separă Bretania de Irlanda a fost înghiţit de ceea ce avea să devină marea Mînecii, iar Anglia s-a trezit separată de continent. Această submersiune a intervenit în jurul anului 2500 î.e.n., drept dovadă stînd numeroşi megaliţi scufundaţi de-a lungul coastelor Vandeei, Bretaniei, Cornwallului, Ţării Galilor şi Irlandei. De altfel, pe aceste ţărmuri, legende despre oraşe înghiţite de valuri — începînd cu Ys — sînt multe, perene şi detaliate.

Alţi autori au văzut misteriosul continent pierdut în ţinuturile Islandei sau Groenlandei. Alţii au optat pentru Germania, pentru centrul Franţei (??) sau pentru Ţările de Jos — amintind violenta revărsare a lacului Flevo, devenit Zuiderzee, într-o singură zi a anului 1282. Pentru D. Duvillé, Atlantida însemna o lungă peninsulă a continentului Hiperborean, care aproape că permitea trecerea pe uscat din America de Nord în Europa. Pentru alţi scriitori, era Danemarca ...

Nu s-au propus decît localizări europene sau nord-atlantice. După geograful francez Philippe Buache (1700—1773) , continentul fantomă zace pe fundul oceanului, undeva între capul Bunei Speranţe şi Brazilia. După Jean Sylvain Bailly (*Scrisori despre Atlantida,* 1779), anticul ţinut înghiţit de ape trebuie căutat în ... Mongolia, după cum dovedeşte, fără putinţă de tăgadă, studiul migraţiei populaţiilor mongoloide! În secolul al XIX-lea, naturalistul francez Pierre-André Latreille plasează atotputernicul regat al lui Atlas în Persia. Confratele său rus De Bear identifică poporul atlant cu cele douăsprezece triburi ale lui Israel şi asimilează cataclismul platonician cu distrugerea Sodomei şi Gomorei. Geologul scoţian John MacCulloch revine la Lumea Nouă: pentru el, continentul pierdut, sau mai degrabă ceea

ce a rămas din el, sînt Antilele. Americanul De Paw nu este de acord: Atlantida, spune el, rămîne pur şi simplu America de Nord, pe care apele au invadat-o treptat şi apoi au abandonat-o.

Dacă este să-l credem pe germanul H. Schulten (1922), toate părerile precedente sînt lipsite de sens, fiindcă metropola atlanţilor despre care povesteşte Platon nu este alta decît cetatea legendară Tartessos, la gurile Guadalquivirului, puţin mai la nord de oraşul spaniol Cadix. I s-a obiectat lui Schulten că Tartessos a fost distrus de cartaginezi, şi nu de mare. Cu toate acestea, în 1973, s-a descoperit în apropiere de Cadix, la vreo treizeci de metri adîncime sub apele estuarului fluviului, resturile unei cetăţi scufundate cu mult mai veche ...

În 1930, A. Herrmann crede că a rezolvat problema: după el, Atlantida se ridica în Tunisia, în regiunea Chott-el-Djérid, între Nefta şi golful Gabès. Singurul necaz este că această regiune, departe de a se scufunda, este mai degrabă o zonă geologică ce se ridică ...

Pentru germanul Leo Frobenius, Atlantida trebuie căutată în Africa, dar mult mai la sud, în vechiul regat Benin, împărţit în prezent între Benin şi Nigeria. La apogeul său, spune Frobenius, civilizaţia atlantă îşi întindea ramificaţiile din Mauritania pînă în Angola. Urme care indică acest lucru se găsesc în artele, legendele, simbolurile şi obiceiurile a numeroase triburi din această parte a continentului negru.

Localizările magrebiene şi sahariene ale pămîntului legendei platonice sînt, şi ele, clasice şi numeroase. Pe la sfîrşitul secolului al XIX-lea, geograful francez Etienne Berlioux (pe care Pierre Benoit l-a descris sub trăsăturile profesorului Le Mège în romanul *Atlantida*) îl localizează în Atlasul marocan. Se bazează, pentru aceasta, pe numeroase texte vechi, în special ale lui Herodot* (după care un neam de atlanţi populează Atlasul din timpuri imemoriale) şi ale lui Pliniu cel Bătrîn (pentru care atlanţii, cu o cultură multimilenară, n-au avut alţi urmaşi decît o rasă degenerată).

Săpăturile arheologice în Hoggar, în timpul anilor 1930, au permis să se scoată la lumina zilei ceea ce s-a afirmat a fi mormîntul reginei Tin Hinan, ultima suverană a atlanţilor. Lucrări mai recente, în Tassili, au arătat că în epoca de bronz, Sahara nu era deşertul care a devenit apoi: unii s-au folosit de această descoperire pentru a emite ipoteza că bazinul saharian, umplut la origine de o mare interioară, ar fi fost brusc golit de un cutremur de pămînt şi că dispariţia civilizaţiei căreia îi dădea viaţă această apă ar fi inspirat mitul Atlantidei. În 1803, T. B. Bory de Saint-Vincent formula o ipoteză asemănătoare: după

părerea lui, Atlantida, situată în ocean, între Canare şi Azore, s-ar fi înecat datorită deversării brutale a unui lac interior nord-african.

După germanul P. Borchard, în fine, Atlantida ar fi fost Sahara însăşi. Berberii, popor a cărui origine rămîne misterioasă, ar fi în realitate descendenţii celor scăpaţi de cataclism. Oare unul din triburile lor nu se numeşte Unor, nume foarte apropiat de Evenor, despre care Platon spune că este cel al primului dintre atlanţi? Oare un alt clan al lor nu se numeşte *Attala*, ceea ce înseamnă „oamenii izvorului"?

ESTE OARE ÎN ATLANTIC?

Trebuie, desigur, să recunoaştem că la marele concurs al fanteziei şi imaginaţiei premiul învingătorului nu poate fi decernat uşor. Între susţinătorii Scandinaviei, Islandei, insulei Helgoland, Bretaniei, Mongoliei, Persiei, Israelului, Beninului, munţilor marocani sau Saharei, ezităm să ne pronunţăm care este cel mai demn de premiul de visare asupra unui subiect comun. Fiindcă trebuie să recunoaştem: nici una din aceste soluţii nu rezistă examenului — fie că nu există aproape nici un punct comun între textul platonician şi evenimentul raportat, fie că geologia se opune hotărît ipotezei, fie, în sfîrşit, că cronologia este prea grosolan batjocorită de autor. De aceea nici n-am menţionat în această lucrare teoriile care se referă la perechea din Pacific a regatului lui Atlas, adică la faimosul *Pămînt al lui Mu,* şi el socotit a fi dispărut sub valurile oceanului.

Luînd în consideraţie totul, printre nenumăratele idei, cele mai coerente rămîn cele care plasează Atlantida în zona de centru-est a Atlanticului. Majoritatea comentatorilor, de la antici pînă la moderni, trecînd pe la părintele Kircher în secolul al XVII-lea şi Buffon* într-al XVIII-lea, localizează continentul pierdut într-un triunghi care merge din Azore în Canare şi la Madeira, fiind de la sine înţeles pentru ei că aceste pămînturi constituie vestigiile emergente ale continentului scufundat. Unii autori extind regatul atlanţilor pînă în apropiere de Venezuela, alţii pînă la marea Sargaselor, alţii pînă la insulele Capului Verde.

O parte din susţinătorii „Atlantidei atlantice" îşi trag certitudinea din „cunoaşterea tradiţională" iniţiatică, mistică, pe care spun că o au despre evenimente foarte vechi. Ei se declară moştenitori spirituali ai unei tradiţii ezoterice care se întinde de la atlanţi pînă la egipteni şi la ei înşişi, trecînd pe la alchimiştii din Evul mediu. Este ceea ce putem

citi în *Manualul rosicrucian* al dr-ului Spencer Lewis: *„Atlantida . — Numele continentului care ocupa odinioară o imensă parte a spațiului acoperit acum de Oceanul Atlantic. Atlantida avea, în anumite regiuni, o civilizație destul de avansată și ea constituie vechiul focar al culturii mistice. Muntele Pico, ce se înalță încă deasupra oceanului în arhipelagul Azorelor, era un munte sacru pentru inițierea mistică".*

Anumite argumente militează în favoarea acestei teze. *„Tradițiile irlandeze,* scrie Serge Hutin în *Les Civilisations inconnues, se referă la un continent (...) care pare a nu fi altul decît Atlantida platoniciană, identificată cu satisfacție de irlandezi drept „Iberia" lor primordială, drept* Mag Mor *a vechilor legende celtice, drept «marea Cîmpie», țară legendară a zeilor și a morților de cînd s-a scufundat în întregime sub valuri. Și aceste tradiții confirmă localizarea curentă a Atlantis-ului, orașul cu Porțile de aur, extraordinara capitală a atlanților, în spațiul astăzi maritim situat la nord-vestul Azorelor".*

Cînd spaniolii au descoperit insulele Canare, în 1402, ele erau ocupate de oamenii de rasă albă, guanșii, care de altfel aveau să fie în curînd exterminați. Or, acești guanși, deși săraci și primitivi, păreau să fi moștenit o civilizație anterioară evoluată, o mulțime de tehnici și de credințe originale, ca și o limbă și o organizare socială apropiate de cele din Egipt. Fie că au venit de pe malurile Nilului cu corăbiile pînă la Lanzarote și în celelalte Canare; fie, după cum afirmă unii, că civilizația atlanților a dat naștere celei egiptene, și guanșii au fost întruchiparea ultimilor supraviețuitori ai regatului lui Atlas. Această ultimă presupunere este cu atît mai verosimilă cu cît guanșii nu păreau să posede tehnici de construire a corăbiilor. În același timp, geologia ne învață că insulele Canare sînt mai mult sau mai puțin identice cu ceea ce sînt astăzi de cincisprezece milioane de ani — și aceasta contrazice ipoteza unei prăbușiri continentale cu numai cîteva mii de ani înainte.

Alte popoare riverane ale Atlanticului de Nord păstrează ritualuri ciudate sau perpetuează tradiții care pot acredita teoria Atlantidei antice. Este cazul bascilor, de origine misterioasă, și despre a căror limbă s-a spus că poate fi atlantă. În America, exemplele tulburătoare sînt nenumărate. O curioasă legendă a indienilor sioux din Dakota pretinde că strămoșii acestui trib au venit, ca și cei ai tuturor celorlalți indieni, de pe o insulă *„situată înspre soare-răsare".* La Uxmal, în Yucatan, un templu maya are inscripții care celebrează *„pămînturile orientale de unde am venit".* Aztecii au și ei o tradiție despre *„o insulă sacră din Est",* despre *„un pămînt al Soarelui"* pe care îl numesc *Aztlan.* unde domnește marele zeu Quetzalcoatl, alb și bărbos (a cărui reîn-

toarcere glorioasă o aşteptau supuşii lui Montezuma: se ştie cît de mult a uşurat acest lucru misiunea lui Hernando Cortés şi a cetei lui de conchistadori). În ceea ce-i priveşte pe nahuaşi, aceştia îşi denumesc patria de baştină *Nooatlan* – *„pămîntul dintre ape"* – şi dau asigurări că o mare ţară, la est de America, a fost cîndva distrusă *„de furia focului şi a mării"*.

Adepţii Atlantidei atlantice, focar de cultură de unde s-au răspîndit civilizaţiile europene, africane şi americane, dispun, într-adevăr, de un larg evantai de argumente, dintre care dăm la întîmplare cîteva exemple suplimentare, sub formă de întrebări.

De ce anumite mituri şi rituri mayaşe şi aztece sînt atît de asemănătoare cu cele ale egiptenilor, mesopotamienilor şi evreilor? De ce, dacă indienii din America descind din triburi mongoloide venite din Asia prin strîmtoarea Behring năpădită de gheţuri, numără printre ei atît de puţini indivizi cu grupa sanguină B, cînd acest caracter ereditar este atît de răspîndit în Asia? De ce amerindienii au,toţi, tradiţii care se referă la strămoşi-întemeietori veniţi din est? De ce cuvîntul care desemnează „zeu" în limba bască este *Inca*, ceea ce reprezintă de asemenea titlul regelui-zeu al indienilor quechua? De ce zeul-soare al egiptenilor, al peruvienilor şi al locuitorilor din insula Paştelui se numeşte peste tot Râ? De ce mayaşii şi bascii au adoptat acelaşi sistem de calcul cu baza 20? De ce toate civilizaţiile din jurul Atlanticului au pietrele ridicate, megaliţii sau piramidele lor? De ce, în jurul *Atlanticului,* există un munte *Atlas,* în Maroc, o cetate Atlan, pe coasta americană; un ţinut *Aztlan,* în America centrală, şi un străvechi popor de *atlanţi* în Africa de nord-vest – în timp ce la greci un uriaş pe nume *Atlas* duce întregul Pămînt pe umeri?

MIGRAŢIA ANGHILELOR

Pentru un spirit raţional, sau raţionalist, oricît de bogate ar fi asemănările culturale etalate, ele singure nu dovedesc nicidecum obîrşia lor comună. În privinţa conduitelor şi invenţiilor umane, cîmpul posibilităţilor este limitat. Formele limbajului nu par infinite. Miturile, care reprezintă răspunsuri date de om dificultăţii de a înfrunta marile forţe ale naturii, iau în mod necesar aspecte înrudite. Utilizarea simbolică sau religioasă a megaliţilor se impune, de îndată ce vrem să evocăm forţa sau permanenţa. Piramida este volumul cel mai economic, dacă dorim să îngrămădim pietre fără ciment şi să le înălţăm cît mai mult cu putinţă ... Omul aparţine uneia şi aceleiaşi specii: creierul indivi-

zilor de orice rasă funcţionează potrivit aceloraşi scheme fundamentale. Toţi oamenii au moştenit un patrimoniu de comportamente sociale care îi face să adopte obiceiuri asemănătoare şi explică de ce regăsim aproape peste tot pe planeta noastră anumite categorii remarcabile de civilizaţii.

Cei care încearcă să demonstreze că Atlantida zace în fundul Atlanticului trebuie să furnizeze *alte* dovezi decît „culturale", dacă vor să fie crezuţi. Şi n-au pierdut prilejul s-o facă.

Unii dintre ei atrag atenţia că *«un mîl de netrecut»,* care, după Platon, acoperă de acum înainte continentul dispărut, te face să te gîndeşti la marea Sargaselor, plină de alge plutitoare. Dar adîncimea Atlanticului, în acest loc, este în realitate considerabilă — adeseori de peste 5 000 metri.

Alţii (în special ruşii N. Zirov, V. Obrucev şi E. Khagemeister şi suedezul René Malaise) folosesc drept argument glaciaţiile*. Atlantida, spun ei, a fost exondată în timpul ultimei ere glaciare, deoarece nivelul mărilor era pe atunci mai scăzut cu mai multe zeci de metri faţă de nivelul actual. Ea a fost inundată cu prilejul topirii calotelor polare, care s-a terminat cu nouă mii cinci sute de ani înaintea erei noastre — ceea ce se potriveşte cu datarea platoniciană a catastrofei. Argumentul nu e neglijabil. Dar submersiunea, în acest caz, s-ar fi produs lent, şi nu în douăzeci şi patru de ore, cum este scris în *Timeu* şi *Critias.* În rest, această ipoteză nu furnizează nici o indicaţie în legătură cu *locul* Atlantidei. Ea este valabilă pentru întregul Atlantic — ba chiar pentru Pacific ...

Mai precisă pare teoria care ia în considerare migraţia anghilelor. Aceşti peşti, cu corp alungit serpentiform, se îndreaptă pentru a se reproduce în apele adînci ale mării Saragaselor. Acolo îşi asigură descendenţa. Larvele (zise leptocefali) născute din ouăle lor se dirijează apoi spre rîurile continentelor (Europa sau America, după locul de origine al părinţilor lor) la care ajung datorită unui simţ de orientare ce rămîne misterios şi unde se metamorfozează în adulţi. Pentru a explica această lungă călătorie, această *„lună de miere macabră",* cum o numeşte profesorul universitar Koumaris, s-a emis ipoteza că odinioară, cînd în locul mării Saragaselor exista Atlantida, anghilele se duceau acolo să se reproducă într-o mlaştină imensă. Ele şi-ar fi păstrat obiceiul, generaţie după generaţie ... În aceeaşi ordine de idei, s-a pretins (dar, după cîte ştim, n-a fost verificat ştiinţific) că păsările migratoare care pleacă din Europa în America de Sud se rotesc, mai multe zile, deasupra unei părţi din Oceanul Atlantic, ca şi cum ar căuta acolo un pămînt dispărut în valuri ...

Biologii furnizează o interpretare a acestor comportamente care nu are nevoie de ipoteza Atlantidei. Ei atribuie aceste obiceiuri curioase, aceste călătorii prodigioase derivei* continentelor. Cum America şi Europa se îndepărtează tot mereu una de alta, din pricina faptului că magma vulcanică urcă în marea ruptură *(rift)* medio-atlantică, animalele care trebuiau odinioară să efectueze o cursă scurtă pentru a se reproduce sînt constrînse acum la interminabile traversări ale oceanului dacă vor să-şi perpetueze specia.

Argumentele hotărîtoare – într-un sens sau în altul – vor fi furnizate de fapt de oceanografi şi geologi. S-a început explorarea directă a fundului oceanic, în special în regiunea Azorelor, unde multe teorii sînt de acord să localizeze principalele rămăşiţe ale continentului înghiţit de ape. Din cîte se ştie, fundul oceanic, în această regiune, corespunde destul de exact cu cel pe care-l prevede tectonica* plăcilor (noua denumire pentru ipoteza derivei continentelor). Este vorba de o zonă de extruziune magmatică, unde materia venită de sub scoarţa* terestră se acumulează şi împinge plăcile europeană şi africană spre est şi plăcile americane spre vest. În consecinţă, este exact opusul unei zone de distrugere a rocilor, a unei regiuni de prăbuşire.

Deşi geologia submarină, în actualul nostru stadiu de cunoştinţe, nu pare să favorizeze deloc pe adepţii Atlantidei în Atlantic, geologii sînt cei de la care vom lua materialul celor trei enigme tulburătoare pe care vi le vom relata aici.

În 1898, un vapor aşeza un cablu în ocean la 560 de mile nord de Azore, la 47°00' N şi 27°20' V, la o adîncime de aproximativ 3 000 de metri. Cu această ocazie a fost scoasă la suprafaţă din planşeul Atlanticului o bucată de lavă bazaltică cu o structură sticloasă, pe care vulcanologii o numesc tachilit. Această rocă, dacă s-ar fi format la o adîncime de 3 000 m sub apă, ar fi dobîndit o structură cristalină, şi nu amorfă. Profesorul universitar Pierre Termier, care a examinat-o în mai multe rînduri şi mai ales în 1913 (ea este expusă şi astăzi la Şcoala de Mine din Paris), a ajuns la concluzia că ea s-a format în mod obligatoriu în aer liber. Numai două ipoteze pot să-i explice prezenţa la o depărtare atît de mare de orice vulcan existent la suprafaţa apei: sau a fost tîrîtă pe fund de curenţi, sau s-a format atunci cînd planşeul oceanului era încă afară din valuri, înainte de prăbuşirea a ceea ce nu ne putem împiedica să numim Atlantida.

În anii 1950, o expediţie oceanografică suedeză condusă de dr-ul René Malaise, pe nava *Albatros,* a găsit pe fundul mării, între Azore şi coasta africană a Sierrei Leone, o rocă cuprinzînd schelete de

diatomee specifice *apelor dulci*. Şi aici sînt două posibilităţi: sau aceste roci provin dintr-un estuar al unui fluviu îndepărtat, rostogolite de curenţi; sau au luat naştere într-un lac cu apă dulce, săpat cîndva într-un soclu continental care ulterior a fost înghiţit de ape.

În cursul aceloraşi ani 1950, în sfîrşit, sovieticul N. Zinov a pescuit, în vîrful unui munte submarin din apropiere de Azore (şi denumit de atunci... muntele Atlantis!), o cantitate enormă de ciudate discuri calcaroase, cu un diametru de 15 centimetri şi cu grosime de 4 centimetri, pe o parte bombate, pe cealaltă scobite. S-a gîndit că aceste obiecte ar putea să aibă o origine artificială. Examenele de laborator la care le-a supus au arătat (cu condiţia ca protocolul ştiinţific clasic să fi fost respectat: n-a existat, după cîte ştim, o contra-expertiză) că discurile stătuseră în aer liber cu douăsprezece mii de ani în urmă, adică prin anul 10 000 î. e. n., pe vremea cînd, după Platon, atlanţii se aflau în culmea gloriei — şi în pragul nimicirii lor.

ZIDURILE DE LA BIMINI

Redactorul enciclopediei *Grand Larousse* al secolului al XIX-lea încheie cu aceste fraze articolul despre Atlantida: *„Diversitatea soluţiilor propuse dovedeşte cu prisosinţă că problema este încă departe de a fi rezolvată (...) Să sperăm că filologia şi etnologia, care, sprijinindu-se una pe cealaltă, posedă astăzi mijloace atît de puternice de acţiune, ne vor aduce elemente noi pentru a găsi cheia acestei enigme. Săpături conduse de arheologi şi sondaje (...) ar fi de asemenea indispensabile pentru a controla indicaţiile provenite din mărturiile scriitorilor antici şi din datele filologice, istorice, antropologice etc.“*. Un secol mai tîrziu nu s-a spus nimic în plus ... Şi, după cum scrie tot A. T'Serstevens în *Periplul insulelor atlantide: „Fără îndoială enigma Atlantidei nu va fi dezlegată niciodată, chiar dacă omul va ajunge să exploreze adîncurile atlantice, deoarece cutremurarea şi scufundarea unui continent întreg n-a putut decît să distrugă cu desăvîrşire pînă şi cea mai trainică dintre operele omeneşti. Dar îmi place să visez că în abisurile oceanice odihnesc, intacte, zidul de aur al templului lui Poseidon şi meterezul de orichalc ... “*

Fiul meu Philippe, împreună cu echipa din hidroavionul *Catalina-Calyipso II*, a încercat să verifice unele din ultimele ipoteze care circulă în legătură cu acest subiect. S-a dus să viziteze insula Coco, ce aparţine de Costa Rica şi este situată în Pacific, în apele acestei ţări.

„S-a spus de mai multe ori că aici ar putea să fi fost Atlantida, povesteşte Jean-Paul Cornu, cu toate că acest pămînt emerge din

mijlocul Marelui Ocean. Incontestabil, el a fost frecventat încă de demult. Este situat, singur, deasupra unui imens platou submarin şi nu se poate să nu fi fost remarcat de navigatori, din cea mai îndepărtată antichitate. Se găseşte aici apă dulce. A slujit drept escală tuturor marinarilor care şi-au încrucişat drumurile prin aceste locuri şi mai ales piraţilor. Se spune că sînt îngropate aici mai multe comori fabuloase; numeroşi sînt aventurierii care le-au căutat şi care mai vin cu regularitate ca să sape ...

A existat oare în Coco o veche civilizaţie, atlanteiană sau de alt fel? M-aş mira s-o poată spune cineva ... Insula e acoperită cu păduri tropicale aproape de nestrăbătut. Se găsesc aici formaţii bazaltice care seamănă cu nişte pietre şlefuite. Am încercat să punem în evidenţă urme de activitate omenească recurgînd la tehnicile fotografierii cu infraroşii: fără rezultat. Am căutat să localizăm metale îngropate în pămînt: este aproape imposibil, deoarece pămîntul este de origine vulcanică, iar fierul este prezent pretutindeni".

Cum n-au găsit nimic în insula Coco, Philippe şi tovarăşii săi s-au dus în Azore. Dar acolo dificultăţile sînt şi mai mari. Insulele coboară aproape vertical în ocean. Pentru a avea o mică şansă de a localiza „cît de cît ceva", dacă acest „cît de cît ceva" există, ar trebui utilizat un batiscaf care să fie afectat numai acestei misiuni luni în şir. Altfel spus ar trebui cheltuită o avere pentru un rezultat aleatoriu, de altfel complet *inutil* din punct de vedere economic. Fundaţia noastră nu posedă un batiscaf; iar cei care au îl păstrează pentru lucrări mai puţin „futile".

Mai rămîneau faimoasele „ziduri de la Bimini", care au făcut să curgă mulţi litri de cerneală tipografică din momentul în care au fost descoperite.

„Decolăm, povesteşte Dominique Sumian, în direcţia apelor limpezi ale Bahamas-ului în largul Floridei. Sub aripile noastre, o insulă complet rotundă îşi arată geometria prea perfectă pe suprafaţa mării. Mai departe, survolăm un sistem complex de «dune» submarine, deplasate mereu şi remodelate de curenţi şi de maree. Şi mai departe, trecem peste o linie întreruptă de recife din corali morţi.

Sub noi, deodată, se materializează o reţea geometrică de pete regulate. Unii autori pretind că sînt vestigiile unei baze de aterizare amenajate pentru farfurii zburătoare. Dar nu: în cazul acesta, se înşală. Aceste linii formate din puncte reprezintă cicatricele exploziilor seismice practicate de echipe de prospectare petrolieră.

Ne continuăm zborul. O «gaură albastră» se desenează la stînga noastră, perfect circulară. S-a pretins că este una din acele ciudate

formaţiuni geologice «insondabile». Tot un ne-adevăr. Noi le-am explorat[1]. Ele nu depăşesc 100 pînă la 150 de metri adîncime. Au fost săpate de apa de ploaie în calcar, cînd platoul era afară din apă; nu sînt nici mai mult, nici mai puţin decît nişte avene*. După glaciaţie, nivelul oceanelor a crescut şi le-a inundat.

Iată insula New Providence. Foarte aproape de Nassau, capitala arhipelagului, zărim o structură submarină rectangulară, pe care unii autori fantezişti au asimilat-o cu ruinele unui templu străvechi. Amerizăm şi plonjăm scurt asupra sitului. Dr-ul Zink, care ne însoţeşte, este categoric: nu-i vorba de nici un templu. Aceste vestigii sînt ale unui *kraal* cum existau numeroase în regiune, adică ale unui loc folosit altădată pentru stocarea bureţilor.

Decolăm din nou, cap spre vest-nord-vest, în direcţia Bimini. Este capătul călătoriei noastre. Nu departe de coasta septentrională a insulei Nord-Bimini, există o formaţiune enigmatică de blocuri imersate, care seamănă oarecum cu un J văzut într-o oglindă, şi care a fost numită «şoseaua de la Bimini». Începînd din 1968 şi în cursul următorilor ani, Dimitri Rebikoff (fondator al unui institut de tehnologie submarină cu sedii la Cannes şi la New York), Robert Marx (scufundător submarin)şi dr-ul Manson Valentine (de la Muzeul de Ştiinţe din Miami) au descoperit şi au explorat aceste aliniamente misterioase. Blocurile, toate «la nivel», la 6 metri sub suprafaţă, cîntăresc uneori mai mult de 15 tone. Cea mai mare parte a structurii rămîne probabil încă îngropată sub nisip. Dar ea se desfăşoară deja, foarte vizibil, pe o lungime de vreo 500 de metri — cît cinci terenuri de fotbal.

Virînd încet în direcţia vîntului, Philippe Cousteau se apropie de suprafaţa valurilor şi aşază hidroavionul într-o jerbă de spumă. Acum plutind, aparatul devine cartierul general al misiunii noastre de explorare submarină. Ne punem pe noi costumele de scufundători şi buteliile, ne aranjăm labele şi măştile şi ne azvîrlim în apă.

Călăuziţi de dr-ul Zink, care a vizitat deja de mai multe ori aceste ziduri, ne îndreptăm spre faimosul «drum». Trebuie oare să vedem în el o mărturie fantastică a artei arhitecturale a atlanţilor, din care să se fi inspirat civilizaţiile egipteană şi precolumbiană pentru a-şi clădi propriile monumente? În orice caz, numai nişte constructori experimentaţi au putut să taie în unghi drept şi să ajusteze perfect aceste blocuri uriaşe, care nu sînt făcute din aceeaşi rocă cu soclul lor sedimentar... Numai scorpiile de mare veninoase, de un roşu viu, care

[1] A se vedea volumul *Trois aventures de la Calypso* (aceeaşi colecţie).

populează scobiturile pietrelor, ar putea să ne dea cheia enigmei, dacă ar şti să vorbească... Ne încrucişăm cu un banc de peşti-porci de Caraibe galbeni şi albaştri şi survolăm o colonie de bureţi roşii, de gorgone brune şi de brizoare dantelate roz-albăstrui.

Ne ridicăm la suprafaţă şi, după o gustare bine meritată, ne ducem să ne întindem la soarele puternic al insulelor Bahamas, pe aripa hidroavionului. Philippe Cousteau îi cere dr-ului Zink părerea.

– După mine, răspunde profesorul, acest aliniament de pietre mari, din epoca megalitică, seamănă în unele privinţe cu cele care se cunosc în Europa, în special cu două dintre cele mai faimoase ale genului: cel de la Carnac, în Bretania, şi cel de la Stonehenge, în Anglia. Bănuiesc, şi pe bună dreptate, că poporul care l-a construit (într-o epocă în care nivelul mării era inferior faţă de cel de astăzi) a posedat serioase cunoştinţe astronomice. Aceşti oameni, capabili să execute îmbinarea maselor stîncoase de 15 tone, s-au organizat extraordinar pentru a duce la bun sfîrşit această operă de anvergură. Cum au ridicat aceste poveri? Este eterna întrebare – aceeaşi care se pune pentru piramidele din Egipt şi pentru statuile din insula Paştelui. Pozitiviştii fac apel la explicaţii pur mecanice (pietre rulate pe trunchiuri de lemn etc.). Amatorii de fantastic invocă energia magnetică sau «ionică», domesticirea forţelor gravitaţionale etc.

– Am avut probleme cu busolele noastre sub apă, observă Philippe. Este un argument care i-ar putea interesa pe adepţii magnetismului şi, în general, pe cei care atribuie constructorilor de ziduri de la Bimini cunoştinţe superioare celor pe care le avem noi!

– N-aş putea hotărî! răspunde dr-ul Zink. Lucrul de care sînt sigur este că formaţiunea respectivă *nu este* de origine naturală. În privinţa acestui punct, argumentele mele sînt întemeiate în esenţă pe studierea formei şi a ajustării blocurilor. În natură, este rarisim să vezi linii de fractură terminîndu-se brusc. Aici, aceasta e regula. În plus, se găsesc adeseori pietre mici care suportă unele mai mari; acest gen de cale servesc, evident, la aducerea blocurilor principale «la nivel»; niciodată nu s-ar fi putut produce printr-un hazard geologic o asemenea minune.

– Dacă iau în considerare prezentarea schematică pe care aţi făcut-o despre «drum», spune Philippe, afacerea mi se pare clară. Oamenii sînt cei care l-au construit. Dar cînd?

– Puţine elemente ne permit să tragem o concluzie, răspunse dr-ul Zink. Dacă vă gîndiţi la Atlantida, număraţi pietrele. Veţi vedea că în mai multe reprize un grup de cinci urmează unui aliniament de şase. Or Platon a spus în mod expres că prinţii atlanţi se întruneau

alternativ la fiecare cinci şi şase ani *„cinstind, deopotrivă, şi numărul cu soţ, şi cel fără soţ...* ". În rest, nimeni nu poate spune mai mult. Ştiu un singur lucru: recurgerea la mit este o constantă a spiritului omenesc. Dar, dacă avem să descoperim într-o zi cu adevărat dovezile existenţei Atlantidei, aceasta va fi demonstraţia că civilizaţiile cele mai evoluate sînt muritoare. A noastră nu este nici ea la adăpost de catastrofă".

7
Unde mitologia şi geologia se întîlnesc

ATLANTIDA NU ERA DEPARTE DE ATENA – CRETA, STĂPÎNA MĂRILOR – POSEIDON CONTRA ATENEI – *TITANOMAHIA* – CATACLISMUL FINAL

Cînd ai căutat Atlantida de la gheţurile hiperboreene pînă la nisipurile Saharei şi din munţii Mongoliei pînă în apele limpezi din Bahamas, simţi nevoia de puţină simplitate – şi de rigoare. Imaginaţia nu cîştigă umblînd întruna hoinară. Fantasticul îşi sporeşte seducţia cînd devine familiar. Iar raţiunea, fără să găsească ceea ce-şi doreşte, nu este totuşi nici ultragiată, nici ridiculizată.

Ipoteza care face din Atlantida o insulă, la urma urmelor, modestă din Marea Egee nu este nouă. Primul care a formulat-o, după cîte ştim noi, şi care a pus problema în termeni categoric „moderni" a fost arheologul francez Louis Figuier, în 1872. Acest savant, însoţit de o echipă de compatrioţi, făcea săpături în insula Thira, la 120 de km nord de Creta, cînd i-a încolţit în minte această idee.

Thira nu este decît o rămăşiţă, un fragment dintr-un pămînt mai vast care era denumit cîndva Santorin (contracţie de la „Sfîntul Irineu") şi cu mult mai în urmă Stronghyle, adică „Rotunda", sau Kalliste, „Prea-Frumoasa". Este un vulcan a cărui activitate a fost prodigioasă şi care în zilele noastre nu este adormit decît în aparenţă. Stratul de cenuşă* şi de piatră ponce (amestecul dintre cele două este numit *tephra*) care-i acoperă pantele este extraordinar de gros. Louis Figuier s-a gîndit imediat că dacă s-ar săpa acolo s-ar găsi oraşe şi sate îngropate, aşa cum s-a întîmplat cu Herculane şi Pompei, acoperite de lava fierbinte a Vezuviului în 79 e.n.. El şi asistenţii săi au izbutit. De altfel, cu cinci ani mai înainte, într-o rîpă din apropierea

cătunului Akrotiri, la sud-est de Thira, alți doi arheologi francezi pe nume A. Mamat și G. Gorceix exhumaseră de sub cenușă case ...

Cercetătorilor, în acea epocă, le lipsea un număr prea mare de referințe științifice pentru a-și data descoperirile și, în consecință, pentru a-și perfecționa ipoteza... Într-adevăr, abia un sfert de secol mai tîrziu, începînd din 1900, britanicul Arthur Evans (1851 – 1941) a făcut săpături la palatul din Cnossos, a studiat civilizația minoică și i-a dat numele.

Francezii, în anii 1870, nu puteau să știe – și pe bună dreptate – că ruinele de la Akrotiri erau minoice. Dar în 1913, britanicul K. T. Frost luase cunoștință de lucrările lui Sir Evans: el este cel care „a aruncat puntea" ce lipsea încă între „Atlantida" și „civilizația minoică". Da, a spus el într-un articol care a făcut atunci senzație, Atlantida a fost în Mediterana orientală; era Creta și insulele învecinate, în timpurile de glorie ale dinastiei regelui Minos ...

În 1939, pe cînd făcea săpături în situl de la Amnissos – fortul antic al Cnossosului –, arheologul grec Spyridon Marinatos a ajuns și el la concluzia că acea catastrofă care a pus capăt civilizației minoice (adică Atlantidei) a fost legată de activitatea vulcanului din Santorin. Dar cum a fost aceasta posibil, cînd Thira este separată de vreo 120 de kilometri de Creta? La această distanță, cenușa nu mai e fierbinte, și cutremurele de pămînt de natură vulcanică nu se fac simțite decît foarte slab...

Cel care a dat, în 1956, cheia enigmei este dr-ul Angelos George Galanopoulos, director al Institutului seismologic din Atena. Pasionat de istoria erupției vulcanului din Santorin, el a înțeles, studiind vasta calderă ce subzistă între insulele care constituie actuala Thira, că aici se produsese o explozie fantastică, cea mai puternică din întreaga istorie și că, în această deflagrație, s-a născut un val *tsunami*, înalt de mai multe zeci de metri, care a pustiit țărmurile Mediteranei orientale.

ATLANTIDA NU ERA DEPARTE DE ATENA

Ținînd seama de caracterul extrem de afirmativ al textului platonician în ceea ce privește localizarea Atlantidei *„dincolo de Coloanele lui Hercule"*, trebuie să ai un oarecare curaj pentru a replasa continentul pierdut în Mediterana, și mai ales în partea orientală a acestei mări. Totuși, dacă te gîndești bine, cîteva argumente vin în favoarea acestei teze.

Mai întîi, egiptenii (cu cîteva excepţii) erau navigatori destul de neîndemînatici, iar *„Coloanele lui Hercule"* din povestirea pe care i-au făcut-o lui Solon puteau să nu fi fost decît o strîmtoare din marea Egee. De asemenea poate că nu au menţionat decît o trecătoare îngustă greşit identificată, şi Solon (sau Platon ...), pentru frumuseţea poveştii, şi-a luat libertatea să arunce insula scufundată în mijlocul vastului ocean — mai „nobilă", mai susceptibilă să frapeze imaginaţiile. Dar acesta nu-i lucrul esenţial.

Dacă citeşti cu atenţie *Timeu* şi *Critias* observi că Atlantida este tratată acolo tot mereu ca un element de punere în valoare a Atenei. Preotul egiptean nu-i povesteşte lui Solon mitul atlanţilor decît pentru a scoate în relief vechimea cetăţii atice — înaltul ei grad de civilizaţie, organizarea sa socială exemplară, forţa armelor şi hotărîrea de a fi virtuoasă. Atena, pretinde chiar înţeleptul saitic, ar fi fost întemeiată *înainte* de Sais... Această aserţiune este mai mult decît îndoielnică; în schimb, este cît se poate de adevărat că numeroase caracteristici ale civilizaţiei sînt comune celor două oraşe şi le leagă pe amîndouă de Atlantida: aceeaşi teocraţie nu prea coercitivă, aceeaşi împărţire în trei clase sociale, aceleaşi legi ...

Cînd cunoşti antichitatea, este imposibil să nu te gîndeşti că Atlantida, Egiptul şi Atena nu puteau fi prea îndepărtate unele de altele. Prea multe similitudini există între ele pentru a o imagina pe prima în Atlantic şi pe celelalte două la mii de kilometri mai la est. De altfel, preotul din Sais, după ce descrie Atlantida ca o putere uriaşă, mai mare decît *„Libia şi Asia la un loc"*, face un pic de rabat. Singurele două ţări citate pe nume că ar fi fost cotropite de oştile atlante sînt — ca din întîmplare — Atena şi Egiptul. Dacă cineva ar vrea să sugereze că Atlantida era Creta — la jumătatea distanţei dintre Atica şi delta Nilului — n-ar greşi prea mult.

Unul din obstacolele esenţiale faţă de orice „interpretare raţională" a mitului Atlantidei este cel al concordanţei datelor. Textul platonician menţionează că *au trecut aproape nouă mii de ani de cînd a avut loc războiul dintre toţi locuitorii de dincolo şi de dincoace de Coloanele lui Hercule"*, cu alte cuvinte că evenimentele relatate s-ar fi petrecut cu aproape nouă mii cinci sute de ani înaintea erei noastre. Nu putem să nu găsim improbabil ca amintirea să se fi păstrat în timpul întregului sfîrşit al preistoriei. Să amintim că primele hieroglife n-au apărut decît cu patru mii de ani mai tîrziu... Unii susţin totuşi această ipoteză; ei spun chiar că ultimii descendenţi ai atlanţilor care au scăpat cu viaţă din catastrofă i-au învăţat scrierea pe egipteni şi „au fecundat" această civilizaţie excepţională dezvăluindu-i în special cum să construiască piramide.

Sînt plauzibile şi alte explicaţii. Deja Diodor din Sicilia punea la îndoială cei nouă mii de ani platonicieni şi presupunea că trebuie să se citească mai degrabă *„nouă mii de luni". „Cum acest mare număr de ani nu părea de crezut,* scrie el în „Biblioteca istorică", *unii susţin că în timpurile străvechi exista obiceiul de a înţelege printr-un an o fază lunară. În consecinţă, anul constă din treizeci de zile. (...)O explicaţie asemănătoare mai este dată în legătură cu cei care se presupune că au domnit trei sute de ani. Căci în vremurile acelea ceea ce era numit an era compus din patru luni care corespundeau anotimpurilor din fiecare an"*

După părerea dr-ului Galanopoulos, Solon (sau Platon...) s-ar fi înşelat pur şi simplu cu un multiplu de zece, nu numai în estimarea vechimii faptelor pe care le relatează, ci şi în calculul dimensiunilor pămîntului atlanţilor, ca şi în decontul corăbiilor şi al războinicilor. Această greşeală este foarte posibilă, într-adevăr. În sistemul hieroglific egiptean, numărul 9 000 se exprimă printr-un şir de 9 flori de lotus, în timp ce 9 sforicele înnodate semnifică 900. Platon a putut să aibă în mînă un papirus care povestea întrega întîmplare. Dacă a luat sforicelele drept flori de lotus, atunci dezastrul Atlantidei ar fi avut loc nu în 11 500, ci în 900 + 600 sau 650, adică aproximativ 1500 sau 1550 î. e. n. De asemenea, cîmpia insulei înghiţite de valuri ar măsura nu 10 000 de stadii lungime (1 800 km), ci 1 000 (180 km) — ceea ce reprezintă în linii mari lungimea cîmpiei cretane. Tot aşa, flota de război a atlanţilor ar fi putut să se mîndrească nu cu 1 200 de vase, ci cu 120, ceea ce corespunde mai bine cu ceea ce ştim din alte părţi despre capacităţile nautice ale popoarelor antichităţii.

Solon sau Platon, excelenţi cunoscători ai Egiptului şi ai limbii sale, să fi comis o atît de gravă greşeală? Unii susţin că nu. Dar confuzia ar fi putut să se nască tot atît de bine *înainte* de ei, din scăparea unui scrib neatent sau prea înclinat spre miraculos...

Cînd te laşi cu atenţie asupra textului platonician reuşeşti uneori să extragi din el informaţii mai puţin vagi decît din altele. Ele converg aproape toate în sensul identificării Atlantidei cu Creta. Astfel, la un moment dat, în *Critias* se face aluzie la numele eroilor din războiul împotriva atlanţilor. *„... numele lui Cecrops, Erehteu, Erihtoniu, Erisihton şi ale celor mai mulţi dintre eroii dinainte de Teseu a căror amintire s-a păstrat sînt tocmai cele de care se slujeau, în istorisirea-către Solon, preoţii egipteni atunci cînd i-au povestit războiul din acea vreme".*

Aceste indicaţii sînt preţioase. Cunoaştem, prin Apolodor *(Biblioteca)* şi Pausanias *(Călătorie în Grecia),* genealogia semilegendară

a suveranilor Atenei. Şi întîlnim acolo numele pe care le citează marele preot din Sais: după Ogyges, contemporan cu potopul, au existat într-adevăr *Aetos, Cecrops, Erisihton,* Cranaos, Amfiction, *Erihtoniu*, Pandion, *Erehteu,* Cecrops al II-lea, Pandion al II-lea, Egeu şi *Teseu* ... Astfel, eroii războiului atlanţilor nu sînt necunoscuţi... Or, împotriva cui luptau ei? Asupra acestui punct, mitul lui Teseu este categoric: împotriva Cretei – Creta regelui Minos. Acesta din urmă, în aparenţă (ca Atlantida) învinsese – fiindcă îi impusese Atenei un tribut de tineri şi de tinere pe care Minos îi aducea ca hrană Minotaurului. Teseu a ucis Minotaurul, s-a înapoiat la Atena, a înarmat în taină o flotă, s-a îndreptat din nou spre Creta, unde Deucalion îi succedase lui Minos. *„El a pus mîna pe port,* spune Plutarh*, *a debarcat, a mers asupra Cnossosului şi a dat bătălia în faţa porţilor labirintului unde l-a ucis pe Deucalion şi pe acoliţii lui. Cînd Ariadna a luat puterea, Teseu a făcut pace cu ea... şi i-a împăcat pe atenieni şi pe cretani care au jurat să nu fie niciodată primii care să înceapă războiul".* Deucalion l-a avut ca fiu pe Idomeneu, care s-a alăturat regilor de la Micene, Pylos, Itaca pentru a asedia Troia: Creta devenise greacă, după ce fusese duşmana Atenei. Între timp ea fusese pustiită de catastrofă ...

E curios că grecii nu încep să vorbească despre Creta decît o dată cu legenda lui Teseu şi Minos – adică în ultimele momente ale splendorii cretane –, în timp ce nu contenesc să vorbească despre cea mai îndepărtată antichitate a Egiptului, Siriei, Africii şi chiar a Indiei. Totuşi, această mare insulă aflată în imediata apropiere, înverzită, înţesată de bogăţii, cu un comerţ înfloritor şi cu arte minunat dezvoltate nu se poate să nu-i fi fascinat. O asemenea tăcere e bizară – şi revelatoare. Pe timpul lui Platon, nici un elen nu părea să-şi amintească de puterea regatului lui Minos. Platon însuşi, care a petrecut probabil un timp în insulă, ignora aproape cu totul trecutul ei. Să nu fim tentaţi să scriem că ar fi vorbit mai puţin de Atlantida dacă ar fi cunoscut mai bine Creta? Numai dacă *nu se preface* că nu ştie nimic despre antica splendoare minoică...

Multe alte însemnări din *Timeu* şi *Critias,* cînd sînt analizate în mod critic – de exemplu în lumina miturilor şi a istoriei Cretei înseşi –, militează în favoarea identificării Atlantidei cu civilizaţia minoică.

Unul din triburile din Creta, şi anume cel a idaenilor dactili, era ţinut la loc de cinste de antici pentru că a dat naştere *„inventatorilor fierului şi lucrării metalului"* (Diodor din Sicilia). Or, metalurgia constituie şi ea una din principalele arte ale atlanţilor, ai căror făurari foloseau *„toate metalele cu duritate sau cele ce pot fi supuse cu uşurinţă la topire şi care se extrag din mine"* (Platon).

Autorul lui *Timeu* şi *Critias* revine de mai multe ori, în cele două dialoguri ale sale, asupra împărţirii Atlantidei în zece principate. Or, în Creta, tradiţia celor zece regi era de asemenea vie. Cînd insula a devenit o simplă provincie grecească, ea a continuat să fie administrată de zece înalţi funcţionari, pe care Strabo îi numea *„arkon"*, iar Aristotel *„kosmos"* . Aceştia din urmă, precizează filosoful peripatetician în *Politica* sa, erau aleşi *„nu dintre cetăţeni, ci din anumite familii"*, ceea ce se apropie şi mai mult de obiceiul atlanţilor.

Atlantida, după Platon, a fost de asemenea prin excelenţă regatul *legilor* (se cunoaşte importanţa acestui concept pentru maestrul Academiei, care i-a consacrat unul dintre cele mai mari dialoguri ale sale). Or, Creta era renumită la antici tocmai pentru legislaţia sa. Minos, spune de exemplu Heraclide din Pont *(Despre republica cretană)*, era *„unul din cei mai mari legislatori, drept şi bun. La fiecare nouă ani proceda la o reformă a legilor"*.

Se ştie, pe de altă parte, că regele cretan a devenit în mitologia greacă alături de fratele său Radamant şi de Eac, unul dintre cei trei judecători supremi ai Infernului... Mai trebuie adăugat că între Creta lui Minos şi Atlantida platoniciană ceremonialul *acordării* de legi oferă ciudate similitudini. Cei zece principi atlanţi se întîlneau periodic pentru a revizui legislaţia, pentru a judeca şi pentru a fi judecaţi. Tot aşa, Minos, la fiecare nouă ani, *„se retrăgea într-un loc numit peştera lui Zeus, se închidea acolo un timp şi ieşea înarmat cu table de legi despre care dădea asigurări că erau poruncile lui Zeus"* (Strabo). Aceste legi erau scrise pe tăbliţe de aramă tot aşa cum cele ale atlanţilor erau gravate pe un soclu de orichalc preţios...

La greci, reputaţia lui Minos era foarte ambiguă: pe de o parte, legislator înţelept şi ascultat, pe de alta, monstru sîngeros, care-l hrănea pe Minotaur cu carne de om. Astfel Homer îl declară cînd *„nobil fiu al lui Zeus"*, cînd *„duh răufăcător"*. Ai impresia că acest dublu sentiment de admiraţie şi de repulsie, de dragoste şi de ură, îşi găseşte oglindirea exactă în raporturile „sentimentale" dintre Atena şi Atlantida. Este o realitate bine cunoscută că „duşmanii ereditari" se fascinează şi se detestă reciproc.

CRETA, STĂPÎNA MĂRILOR

Platon descrie Atlantida ca pe o formidabilă putere militară, înzestrată cu o flotă comercială numeroasă şi bogată şi cu impresionante unităţi de războinici. Trireme, nave mari şi ambarcaţiuni de tot felul se îngrămădesc la intrarea în portul principal al regatului, unde se

sfîrşeşte canalul care înconjoară ţara. *„Canalul şi portul principal*, se spune în *Critias, erau pline de corăbii şi de negustători veniţi de pretutindeni, şi din mulţimea lor, zi şi noapte se ridicau strigăte şi zgomote de toate felurile"*.

Este exact ceea ce un observator obiectiv ar fi spus despre Creta minoică. Amintirea acestei puteri transpare în literatura greacă, în ciuda „cenzurii" care domneşte în legătură cu tot ceea ce priveşte marea insulă. *Imnurile homerice* vorbesc despre cretani care *„pentru negoţul lor sau pentru a obţine bogăţii de pe urma lui, pluteau spre Pilos cea nisipoasă cu o corabie neagră"*. Tucidide, în opera sa *Istoria războiului peloponesiac*, scrie că *„atunci cînd Minos şi-a putut constitui puterea maritimă, comunicaţiile pe mare de la un popor la altul au devenit mai uşoare. El a reuşit să-i stîrpească pe piraţii insulelor"*. Platon însuşi în *Legile* precizează că *„Minos avea o putere maritimă uriaşă, în timp ce (atenienii) nu aveau încă vase de război"*.

Toate cercetările pe care le-am întreprins la bordul lui *Calypso* sau pornind de pe *Ulise*, atît în Psira, cît şi în Dhokos sau în insula Dia, confirmă această impresie. Creta domina Mediterana orientală, iar navele ei comerciale brăzdau valurile cu zecile. Nu te poţi împiedica să nu gîndeşti, atunci cînd explorezi „zidurile de amfore" submarine din Psira sau Dia, că această formidabilă putere a fost năruită dintr-o dată de *tsunami*-ul care a urmat exploziei vulcanice din Thira, şi numai *după* această ruinare economică au reuşit grecii veniţi de pe continent să cucerească Creta...

Despre imperialismul cretan din epoca minoică avem mii de dovezi directe sau indirecte. Or, acest imperialism seamănă uluitor cu cel pe care preoţii din Sais îl reproşau Atlantidei... Minos, scrie Strabo, *„a fost cel dintîi dintre greci care a devenit stăpînul mării"* şi adaugă: *„Se povesteşte despre cretani că au fost primii care au stăpînit marea şi care au cucerit oraşe insulare. După Euphorus, pe unele din ele le colonizaseră"*. Tucidide este întru totul de aceeaşi părere: *„Minos îşi întronează puterea asupra celei mai mari părţi din ceea ce numim acum marea grecească. El a supus Cicladele şi a fost primul care a întemeiat colonii în cele mai multe din aceste insule"*. S-au întemeiat *Minoa* – „cetăţi ale lui Minos" – aproape pretutindeni: la Megara, în Paros, la Siphnos, în Corfu şi chiar în Sicilia ... Appolonios din Rodos nu numea Cicladele altfel decît *„insulele minoide"*. Pe coasta palestiniană Gaza ar fi fost clădită de cretani, care au fost probabil strămoşii filistenilor de care vorbeşte Biblia[1]. Aceşti filisteni ştiau să lucreze metalele încă de pe vremea cînd evreii erau doar păstori...

[1] Însuşi simbolul crucii s-ar putea să fi fost împrumutat, în mod indirect, de la minoici prin urmaşii lui David.

Influenţa cretană s-a făcut într-adevăr simţită pretutindeni în Mediterana orientală: în Fenicia (unde se desfăşoară episodul răpirii Europei, probabil transpunerea poetică a unui raid militar minoic); în Asia Mică şi, în speţă, la Troia (pe care, potrivit unor tradiţii, au întemeiat-o cretanii), în Licia sau în Caria, unde faimosul Milet a fost clădit, de asemenea, de minoici. Regăsim influenţa Cretei în Beoţia (o cetate minoică a fost dezgropată în Teba, capitala acestei provincii), în Delos, în Lemnos, în Andros ...

Pe scurt, ca Atlantida din *Timeu* şi *Critias,* Creta, în vremurile sale de glorie, a fost un imperiu puternic, o federaţie de principate unite cu insula-metropolă prin cultură şi religie – dar cu mult mai puţin prin imperative administrative şi militare. Asemenea prinţilor atlanţi, căpeteniile coloniilor cretane se pare că nu se prea gîndeau să-şi declare război una alteia. *„Un rege*, spune Platon vorbind despre atlanţi, *nu avea dreptul să condamne la moarte pe nici una din rudele lui, dacă mai mult de jumătate din numărul de zece regi nu erau de aceeaşi părere în această privinţă".* Această frază pare să explice exact obiceiurile prinţilor Cretei – cu atît mai mult cu cît figurează acolo expresia *„nici una din rudele lui"* si cu cît, după Tucidide, Minos îşi pusese *„propriu săi copii"* drept cîrmuitori ai Cicladelor ...

S-ar putea înmulţi fără greutate dovezile de împrumuturi culturale, religioase şi „ideologice" făcute de Grecia preclasică de la Creta. În mod general, se poate scrie că textul platonician se clarifică uluitor de bine atunci cînd „Atlantida" este înlocuită cu „regatul lui Minos ..." Într-adevăr, fascinaţia grecilor pentru marea insulă nu s-a dezminţit niciodată. Toţi autorii au pomenit despre ea, ici şi colo, în legătură cu mituri sau fapte istorice importante. Nici unul n-a vrut să scrie o istorie a relaţiilor dintre Grecia şi imperiul minoic, ca şi cum un fel de blestem, care apăsa asupra Cretei, ar fi riscat să se abată asupra Aticei şi Peloponesului. Teamă de cataclism? De ce nu? Singurul, s-ar putea spune, care consimte în cele din urmă la această sinteză este însuşi Platon –, dar el „cenzurează" adevărul şi plasează departe în Atlantic ceea ce se afla la numai cîţiva zeci de kilometri de Atena ...

Aceasta nu-i decît o ipoteză. Dar cum să explicăm acest paradox potrivit căruia Creta, care n-a constituit niciodată obiectul unei scrieri cu caracter general, este prezentă peste tot în lumea greacă, pe insule şi pe continent? După Diodor din Sicilia, Hercule, eroul eroilor, a fost *„unul din idaenii dactili din Creta".* După un *Imn homeric,* sanctuarul lui Apolo de la Delfi a fost întemeiat de oameni veniţi *„din Cnossos, oraş al lui Minos din Creta".* Nu mai puţin faimosul oracol al zeiţei.

Demeter de la Eleusius a fost consacrat chiar de ea – care, în *Imn lui Demeter,* e pusă să spună: *„Vin chiar acum din Creta pe spinarea valurilor mării"*. De altfel, tot după Diodor din Sicilia, *„cei mai mulţi zei (...) îşi au obîrşia în Creta"*. Atena s-ar fi născut acolo ca şi Dionisos, Hades, Apolo, Afrodita... Cultele cretane, legendele cretane, legile cretane şi chiar formalismele administraţiei cretane (în special împărţirea în zece părţi a tuturor teritoriilor) se regăsesc din Peloponesul pînă în Asia Mică şi din Itaca pînă în Ciclade. Colonii minoice au fost dezgropate cu mult mai departe încă de arheologi pe coastele africane, în Italia, în Spania, pînă în Franţa. Totul confirmă puterea insulei Minotaurului – mai înainte de lovitura dată de cataclism ...

În Egipt – singura ţară care, după Platon ar fi păstrat amintirea Atlantidei –, cretanii erau denumiţi keftiu. Papirusurile îi menţionează pentru prima oară în secolul al XVI-lea î. e. n. şi pentru ultima prin 1400 înaintea erei noastre, ceea ce corespunde destul de bine, din punct de vedere cronologic, perioadei de măreţie şi decădere a civilizaţiei minoice. Dar un episod pînă acum destul de puţin lămurit din istoria Egiptului poate de asemenea să se explice printr-o intervenţie cretană: este cel al hicsoşilor. Între 1730 şi 1580 î. e. n., imperiul mijlociu a suferit o invazie venită din nord; suverani numiţi „regi-păstori" i-au înlocuit pe faraoni. Or, se zice că aceşti cotropitori s-au slujit, ca bază de atac, de Gaza, despre care noi ştim că era o colonie minoică. În plus, primul rege-păstor, potrivit lui Manethon (*Fragment*, citat de Eusebiu), *„a fost Saites, care a domnit nouăsprezece ani şi a dat numele său regiunii Sait"*. Iată, dar, evocat din nou oraşul Sais, unde a fost consemnată întreaga legendă atlanteană ... Cetatea Sais a fost întemeiată cu mult înainte de intervenţia hicsoşilor; dar dacă oraşul a fost rebotezat de primul rege-păstor, aceasta poate explica „greşeala" preoţilor egipteni care declară, în prezenţa lui Solon, oraşul mai nou decît Atena.

POSEIDON CONTRA ATENEI

Mai avem şi alte indicii că Atlantida a putut fi o transpunere sublimată, ideală, a civilizaţiei cretane. Astfel, Poseidon, zeul care a primit în stăpînire ţinutul atlanţilor, era deosebit de cinstit la minoici. Cel numit de Pindar* *„zeul ce zguduie pămîntul"*, iar de Hesiod* *„cel ce zguduie pămîntul cu vuiet mare"*, şi îşi manifestă mînia tocmai distrugînd oraşele asupra cărora trimite valuri seismice sau cutremure, face obiectul unui cult întru totul asemănător la atlanţii lui

Platon şi la cretanii istoriei. I se sacrifică tauri la Cnossos (Diodor precizează că Minos i-l închină în fiecare an, *„pe cel mai frumos"*), exact după acelaşi ritual descris de Platon în *Critias: „... aduceau taurul prins la coloană şi-l înjunghiau pe vîrful acesteia, deasupra inscripţiilor"*.

Potrivit anumitor etnologi, însuşi numele de Poseidon ar veni de la Potis-Ida, *„zeul muntelui Ida"*, adică al vîrfului celui mai înalt din Creta. Ceva şi mai curios încă: dacă se studiază mitologia ateniană, se observă că întreaga istorie legendară a cetăţii atice este prezentată ca o luptă între Atena şi Poseidon. Afirmarea puterii Atenei, adică a oraşului Atena, este „tradusă" în limbaj poetic printr-o succesiune de înfrîngeri ale zeului mării. Atena scutură jugul lui Poseidon, ceea ce îl umple pe acesta de o grozavă mînie. Nu este doar aceasta transpunerea unei lupte, foarte reale, între Atena şi Creta? Şi nu o transpunere poetică similară este cea care l-a inspirat pe Platon cînd a înfăţişat înfruntarea dintre Atena şi Atlantida?

Se impune să remarcăm că, potrivit lui Apolodor, Poseidon *„aruncă asupra pămîntului atenienilor valurile mării"* şi că aceasta se întîmpla sub domnia lui Cecrops – unul din eroii atenieni ai războiului împotriva Atlantidei. Cam în aceeaşi epocă dispare din Atena matriarhatul, sau cel puţin marea influenţă a femeilor în societate – altă trăsătură de organizare comună Cretei minoice şi Atlantidei. Puţin mai tîrziu, victoria Atenei asupra lui Poseidon este „instituită" de un altul dintre eroii atenieni considerat a se fi distins în războiul contra atlanţilor: Erihtoniu, întemeietorul celebrelor serbări Panatenee, spre slava zeiţei cu ochii ca peruzeaua[1].

Poseidon, de altfel, pierdea în acelaşi timp pe toate fronturile. El este bătut nu numai la Atena de Atena, ci şi, spune Plutarh *(Cuvinte rostite la masă), la Delfi de Apolo, la Aragos de Hera, la Egina de Zeus, la Naxos de Bachus"*... Dacă zeul mării simbolizează Creta, ce descriere mai reuşită decît aceasta s-ar putea da prăbuşirii generale a imperiului minoic şi ridicării cetăţilor elenice din epoca preclasică?

Se pare că pretutindeni aici mitologia furnizează repere istoriei. Unul din marii regi ai Atenei, Pandion, nu e citat de Platon ca luptînd în războiul împotriva atlanţilor. Or, el era, zice Herodot, „de origine străină". Apolodor precizează că a adus cu el cultul lui Demeter şi Dionysos – doi mari zei cretani... Heraclide din Pont adaugă că el a împărţit coroana între cei zece fii ai săi – cum făceau regii atlanţilor şi cretanii! Acest Pandion, la urma urmelor, n-a fost un învingător minoic (... atlant) din lungul război al Atenei împotriva Cretei? Sau un potentat „colaborator"?

[1] *La déesse aux yeux pers* (în fr.) – denumire dată zeiţei Atena. – *Nota trad.*

Numeroase alte povestiri mitologice sau legendare, după ce le studiezi amănunţit, constaţi că identifică Atlantida cu Creta. Aşa, de pildă, povestea lui Cronos... Acest zeu crud, adeseori identificat cu un simplu rege a cărui autoritate se întindea din Libia pînă la *„Coloanele lui Cronos"* (viitoarele Coloane ale lui Hercule), a fost asociat în toată Grecia antică cu ideea vîrstei de aur. *„Anticii,* scrie Dinarh în «Viaţa Greciei», *erau aproape de zei... Ei duceau o viaţă desăvîrşită, aşa încît această perioadă era socotită ca Vîrsta de aur... Pămîntul roditor le dădea de la sine fructe numeroase şi îmbelşugate, iar ei, împăcaţi şi liniştiţi, se bucurau de munca lor şi posedau numeroase avuţii... Mai mult, între ei războaie nu existau după cum nu existau nici zîzanii... Aşa se desfăşura viaţa pe vremea lui Cronos ... Dar mai tîrziu, începînd să caute bogăţii mari, au dat peste mari nenorociri ... Şi aceasta este epoca în care şi-a făcut apariţia războiul".* Atlantida, de asemenea, spune Platon, a trăit o perioadă de armonie desăvîrşită pe care a curmat-o lăcomia oamenilor... Or, Cronos pare să fie cu adevărat de „origine" cretană. El a fost reprezentat de mai multe ori cu un cap de taur. Locuia în *„insulele Preafericiţilor",* unde se înalţa „castelul lui Cronos" (Pindar, *Olimpicele*) şi unde *„pămîntul roditor dă de trei ori pe an o înfloritoare şi dulce recoltă"* (Hesiod, *Munci şi zile*). Această insulă, acest castel asemănător cu cel din Atlantida sau din Cnossos, aceste trei recolte pe an menţionate şi de Platon în *Critias* ne fac cu atît mai mult să ne gîndim la Creta, pe care Hesiod o citează într-un alt text: *„... în mănosul pămînt al Cretei (...) ogorul a lucrat (...) este arat de trei ori" (Teogonia).*

Zeus însuşi, fiu al lui Cronos, pare să fi fost „importat" de greci din Creta. *„Zeus, pe cît se spune, te-ai născut pe muntele Ida",* scrie Calimah* *(Imn lui Zeus).* Dar grecii în curînd n-au mai vrut să ştie nimic despre această origine: ei l-au făcut să se nască din nou pe zeul zeilor în Arcadia... Şi cînd Zeus a devenit de-al lor, l-au trimis să se războiască cu Titanii.

Aceştia din urmă, ca şi atlanţii, i-au atacat *„pe Zeus şi Osiris",* adică Grecia şi Egiptul. Ca şi atlanţii, au fost învinşi. Şi unde s-a desfăşurat bătălia hotărîtoare? Ca din întîmplare, în Creta, spune Diodor din Sicilia *(Biblioteca istorică): „Înaintea bătăliei împotriva Giganţilor în Creta, Zeus a sacrificat un taur lui Helios, lui Uranus şi Geei".* Această luptă este de altfel curios datată de Thallos (citat de Tatien[1], *Discurs către greci*): ea a avut loc în 1505 î. e. n., adică exact în epoca prăbuşirii civilizaţiei minoice... Trebuie oare să mai amintim, pe lîngă aceasta, că conducătorul Titanilor se numea Atlas? şi că o tradiţie egipteană face anume din Atlas primul rege al Cretei?

[1] Filosof creştin, născut în Asiria între 110 şi 120 şi mort în 175. În *Discurs către greci* arată motivele convertirii sale la creştinism. – *Nota trad.*

În oricare parte ne-am întoarce – spre istorie sau spre legendă, spre papirusurile de la Sais sau spre fragmentele de poeme greceşti, spre mitul lui Poseidon sau cel al lui Cronos, spre povestirile minunate despre viaţa lui Minos sau cele despre naşterea lui Zeus –, revenim mereu la aceeaşi idee puternică: Creta seamănă cu Atlantida ca umbra sa. Ea ar fi pornit la luptă împotriva Greciei şi a Egiptului. În ciuda puterii sale, ar fi pierdut războiul. Un cataclism ar fi nimicit-o. Grecii ar fi „cenzurat" apoi pînă şi amintirea acestui conflict. Nu poţi să nu te gîndeşti în legătură cu aceasta, la modul în care Freud şi psihanaliştii explică aventura spiritului uman în faţa unui traumatism. Scena insuportabilă este„refulată", „uitată", ascunsă în inconştient. Ea nu apare decît sub formă de vise, simbolizată, transcrisă într-o altă limbă, sau „sublimată" în operă de artă. Atlantida ar putea fi *sublimarea,* de inconştientul colectiv grec şi de talentul lui Platon, a puternicei civilizaţii minoice care a precedat măreţia cetăţilor elene.

Bineînţeles, această ipoteză e contestabilă şi va fi, neîndoios, contestată. Miturile, legendele şi fragmentele de istorie pe care se sprijină se încalecă, se contrazic sau se amestecă, după fantezia poeţilor. Există interpolări, pasaje apocrife, tăieturi sau adaosuri survenite prin simpla licenţă a scriitorilor. Nimic nu e sigur.

Există însă un text tulburător, care stabileşte, ca să spunem aşa, o legătură între presupunerile mitologico-literare şi ipotezele ştiinţifice, între analizele poemelor şi prelevărilor geologice: este cel al *Titanomahiei,* al „Luptei Titanilor", pe care Hesiod ni-l oferă în *Teogonia* sa.

Dacă, aşa cum lasă să se înţeleagă alte scrieri, Titanii, avîndu-l în fruntea lor pe Atlas, simbolizează cu adevărat Creta minoică în război cu Atena, atunci ei sînt înfrînţi atît de oştile greceşti, cît şi de *înspăimîntătoare cataclisme* în acelaşi fel ca atlanţii...

Hesiod, unul dintre cei mai vechi poeţi greci (a trăit, se spune, în secolul al VIII-lea î. e. n.)., şi în consecinţă foarte aproape de miturile întemeierii cetăţilor elene, începe prin a descrie un război nesfîrşit şi nehotărît:

„ . . . . . bătălia
Mai cu-nfocare rîvnind, mai aprig stîmitu-s-a lupta
În acea zi, cînd cu toţii, bărbaţi şi femei laolaltă,
Zeii Titani se izbeau în ură de fiii lui Cronos
Cei izbăviţi din Erebos, întorşi de curînd spre lumină,
Necruţători şi puternici luptau cu semeaţă vigoare

Din ai lor umeri creşteau o sută de braţe ne-nfrînte,
Cincizeci de capete-avea pe trupu-i vînjos fiecare
În sîngeroasa ciocnire Titanilor stau împotrivă
Stînci uriaşe luînd cu braţele spăimîntătoare.
Zeii Titani deopotrivă îşi strîng mereu a lor şiruri,
Cu străşnicie puterea din braţe şi neînfricarea
Îşi arătau deodată şi unii şi alţii..."[1]

Aceşti giganţi cu o sută de braţe, aliaţi ai lui Zeus împotriva Titanilor, şi care azvîrlă asupra acestora *„stînci uriaşe"*, cum să nu te facă să te gîndeşti la un vulcan care scuipă pietre şi fragmente de lavă? Dar Hesiod continuă astfel:

„ ..... *iar marea,*
Primejdioasă şi-ntinsă răsună, mugeşte pămîntul,
Cerul cel fără de margini e zguduit şi Olimpul
Pînă-n străfund se-fioară sub nemuritoarea izbire,
Tartarul negru l-atinge adînca zguduitură.
Tropot de paşi repeziţi în iureşul încăierării,
Arme-şi aruncă cu vuiet şi unii şi alţii-mpotrivă,
Răcnete de-mbărbătare spre Ceru-nstelat se înalţă
Şi înfruntîndu-se strigă şi unii şi alţii izbînda"[2].

Ciocniri, mugete, zguduituri, izbiri ale Olimpului, zornăit de arme, răcnete, vuiete, înfruntări: ce substantive zugrăvesc mai bine erupţia vulcanică şi seismele care o însoţesc? Aceasta nu e însă totul. Textul *Teogoniei* continuă astfel (probabil, de altminteri, că acest pasaj este interpolat):

„Zeus nici el nu-şi mai ţine strunită în sine mînia
Forţa întregă-şi arată din plin şi-vrerea cea dîrză,
Şi deodată din Ceruri şi din Olimp se aruncă,
Fulgeru-avîndu-l tovăraş de aproape, grabnic se-avîntă
Trăsnete, fulgere dese cu tunetul zboară deodată
Din viguroasele-i braţe, rostogolindu-şi dogoarea,
Geea, pămîntul cel rodnic, mugeşte cuprins de văpaie,
Nemărginita pădure pîrîie-ncinsă de flăcări,
Fierbe întregul pămînt, Oceanul şi Marea cea stearpă
Se-nvălmăşesc, iar un abur fierbinte cu-aprinsă dogoare
Prinde pe zeii Titani, pămînteni, iar cînd flacăra suie
Zveltă spre sfinte văzduhuri, strălucitoare lumină

---

[1] Hesiod, *Opere*, trad., studiu introductiv şi note de Dumitru T. Burtea, Editura Univers, Bucureşti, 1973, p. 44 – 45 – *Nota trad.*

[2] *Op. cit.*, p. 45 – *Nota trad.*

Zboară din trăznet şi-orbeşte chiar ochii celor puternici"[1].

Fulgere, dogoare, văpaie, flăcări, pământul care fierbe: toate acestea nu descriu o uriaşă mînie vulcanică?

„Cînd, nesătui de războaie, Cottos, Gyes, Briareu[2]
Crudă bătaie stîrnit-au, luptînd în primele rînduri
Una dup-alta aruncă stînci uriaşe, trei sute,
Braţele lor viguroase, lupta se-nclină. Titanii
Aprig izbiţi se-ncovoaie, sub largul pămînt îi afundă
Zeus, ferecaţi cu zăvoare şi lanţuri ce nu se dezleagă,
Cei cu o sută de braţe-nfrîngînd a lor semeţie.
Şi-s afundaţi sub pămînt cît este sub ceruri pămîntul
Nouă zile şi nopţi de cade din cer vreodată
O nicovală de-aramă, într-una din rotocoale
S-ar învîrti şi-ntr-a zecea abia ar atinge pămîntul
Iar de acolo căzînd, rostogolindu-se iarăşi
Nouă zile şi nopţi, ajunge-ntr-a zecea în Tartar.
Îngrăditură de-aramă-l încinge şi gura-i adîncă
Noaptea cu zid întreit de bezne-o cuprinde, pămîntul,
Marea cea stearpă acolo şi-au izvodit rădăcina.
Pîcla de neguri ascuns-a pe zeii Titani, după voia
Marelui Zeus, stăpînul ce norii-n văzduhuri adună
[Umede hrube avînd, departe, la marginea lumii.]
Locul acela ieşire nu are. Poseidon o poartă
Grea de aramă i-a pus, cu zid împrejur îl încinse ." [3]

Nicovala de aramă ce cade din cer ce altceva este oare dacă nu lava în fuziune revărsîndu-se dintr-un vulcan? Îngrăditura de aramă care rezultă din ea, *„gura adîncă"* şi poarta de aramă pe care le-a închis Poseidon: nu este oare descrierea fidelă, dar în limbaj poetic,a unei erupţii în apropierea mării?

CATACLISMUL FINAL

Textul lui Hesiod nu se încheie cu înfrîngerea Titanilor. O altă interpolare sfîrşeşte prin a face acest episod legendar şi monstruos întru totul asemănător unei autentice catastrofe vulcanice. Nu lipseşte nimic, pînă la valul seismic final, care să nu fie descris:

---

[1] *Idem*, p. 45 – *Nota trad.*

[2] Cei trei fraţi giganţi centimani din mitologia greacă, fii ai lui Uranus şi ai Geei. – *Nota trad.*

[3] *Idem*, p. 45 – 46 – *Nota trad.*

„După ce Zeus pe Zeii Titani din cer alungat-a,
Geea cea nemărginită pe Thyphoeu zămislit-a,
Fiul din urmă, iubită de Tartar, căci vru Afrodita
Braţ iscusit pentru muncă şi neobosite picioare
Zeul cel plin de vigoare avea, iar pe umerii vajnici
Capete crunte o sută, părînd un barbar de groază
Limbi de venin înnegrite din capete nemaivăzute
Se răsuceau, iar din ochii-i, sub gene, zvîrlea în văpaie
[Flăcări şi flăcări ţîşneau din capete spăimîntătoare]
Strigăte neauzite toate scoteau dintr-odată,
Fie leit cu zeiescul grai, ori c-un muget de taur
Care se-avîntă sălbatic, fie cu-al leului răcnet
Care cu inimă crudă să sfîşie se năpusteşte,
Ori c-un lătrat de căţel, ori cu un tunet de munte
Care cu zgomote surde se stinge-n abisuri sub stîncă.
Lucru de neînţeles, cumplit, în ziua aceea.
S-ar fi împlinit şi acesta, domn peste zei, peste oameni,
Ar fi ajuns, dacă grabnic n-ar fi-nţeles cu-a sa minte
Al muritorilor oameni părinte şi-al zeilor, Zeus.
El bubui cu putere şi forţă, răsună-mprejuru-i,
Înfricoşate, pămîntul şi largile bolţi de deasupra,
Marea, Oceanul şi talpa Tartarului subpămînteană.
Paşii zeieşti zguduit-au Olimpul, cînd Domnul cel mare
S-a ridicat şi pămîntul gemea, în ungherele toate
Se-mprăştiară văpaie şi tunet şi fulger şi trăsnet
Deopotrivă cu focul zvîrlit cu-ndîrjire de monstru.
O vijelie de vînturi cu fulgere şi trăsnet urzită.
Fierbe în flăcări pămîntul întreg şi marea şi cerul,
Valuri înalte se umflă sub izbitura zeiască
Pînă departe spre ţărmuri şi zgomot fără măsură.
Tremură Hades, stăpînul umbrelor subpămîntene,
Strînşi împrejurul lui Cronos, freamătă însuşi Titanii
[Zeii sub Tartar închişi cînd simt al luptelor zdruncin.]
Zeus puterea-şi adună, armele toate încinge
Tunetul, fulgerul alb şi trăsnetul scînteietorul
Şi din Olimpu-i sărind, izbeşte pe Typhoeus:
Flăcări cuprind ale monstrului crîncen capete sfinte,
Zeus apoi biciuindu-l cu trăsnetul său îl supune.
Se prăbuşeşte sub răni monstrul, gemut-a pămîntul,
Fulgerul, fulgeră încă în trupul învinsului Rege,
Ce-i prăvălit în adîncuri sub Etna cea prăpăstioasă
Arde în flăcări pămîntul nemărginit, în divinul

Abur topindu-se curge ca un pîrîu de văpaie,
Cum, cînd în forjă fieraru-ncălzeşte cu mînă dibace
Plumb şi argint laolaltă, cum fierul metalul cel tare
Curge în peşteri de munte, de foc îmblînzit şi-l supune
Mîna lui Hefaistos zeul, pe sfîntul pămînt şi-l mlădie,
Astfel pămîntul curgea topit de fierbinte vîlvoare;
Zeus apoi clocotind de mînie în Tartar-l aruncă.
Vînturi cu umed răsuflet ieşit-au din Typhoeus,
Fără de Notos, Boreas şi fără zeflrul cel sprinten
Care purced de la zei şi sînt de folos pentru oameni
Ci potrivnice vînturi ce-nvolbură în vijelie
Undele cînd se aruncă pe mările înnegurate
Cruda năpastă pe oameni, valuri umflînd în vîrtejuri,
Ele scufundă corăbii şi duc marinarii-n pierzare.
Marea primejdie-i paşte pe oameni dacă se-ntîmplă
Să le-ntîlnească pe mare, cînd bîntuie aprig furtuna,
Iar pe pămîntul statornic şi înflorit sub suflarea
Lor se întinde pustiul şi roadele sînt nimicite,
Pline de praf, biciuite de zgomotul surd şi de vifor"[1].

---

[1] *Idem*, p. 49 – 50 – *Nota trad.*

8
Cea mai formidabilă explozie din istorie

FALEZELE TRICOLORE DIN THIRA – INFERNUL LUI DANTE – VULCANUL NU DOARME DECÎT CU UN OCHI – EXPLICAŢIILE LUI HAROUN TAZIEFF – CELE ZECE PLĂGI ALE EGIPTULUI – PLOI DE CENUŞĂ ŞI DE PIETRE PONCE – PĂSĂRILE ŞI MAIMUŢELE – PENTRU TOTDEAUNA ÎN MEMORIA OAMENILOR

A fost odată, pe pămîntul Cretei, o civilizaţie simplă şi superbă. Niciodată nu se văzuse vreuna mai strălucită şi mai puţin războinică. Ea atinsese culmile artei, fără a pierde nimic din spontaneitatea începuturilor sale. Dispreţuind templele, ea a edificat palate superbe. Şi-a dat legi pentru a-şi apăra unitatea. Regii-preoţi se întruneau din cînd în cînd pentru a discuta în comun treburile imperiului. Ei se bizuiau pe comerţ mai mult decît pe expediţiile războinice pentru a se apăra. Marea, pe care o brăzdau în toate sensurile, rămînea cea mai bună aliată a lor. În felul acesta, au dobîndit o bogăţie prodigioasă, care i-a făcut să treacă drept legendari pentru alte popoare, contemporane lor. Societatea lor, împărţită în clase, deşi sclavagistă, era în aparenţă armonioasă şi, contrar majorităţii celor pe care le-a cunoscut lumea, ea rezerva cea mai bună parte femeilor.

Acest imperiu născut din mare – odraslă a lui Poseidon – a cucerit întreaga Mediterană orientală. A înfiinţat puncte comerciale în Grecia peninsulară, în Asia Mică, în Egipt, şi chiar mai departe. Atena a dat semnalul revoltei: Atena l-a sfidat pe Poseidon şi a sfîrşit prin a-l învinge. Atunci s-a produs un gigantic cataclism geologic care a desăvîrşit ruina Cretei. Vulcanul din Santorin a intrat în erupţie şi a explodat, dînd naştere unui val seismic uriaş, un val de mai mulţi zeci de metri înălţime şi care s-a propagat în întreaga Mediterană orientală

şi a pustiit toate porturile. Cenuşa care a recăzut pe pămînt într-un strat gros a sterilizat culturile. Astfel s-a terminat cu civilizaţia minoică.

Însăşi amintirea puterii cretane s-a ascuns, ca să spunem aşa, în inconştientul colectiv grec. Singure cîteva legende s-au mai referit la ea implicit, şi cîteva mituri au făcut aluzie — dar în felul în care visele ne fac să ne dăm seama despre real: simbolic, în mod ocolit, într-un fel de limbaj cifrat. Grecia *a cenzurat* civilizaţia minoică, în sensul psihanalitic al cuvîntului. Ea a uitat-o. Dar acţiunea inconştientului l-a făcut pe Minos şi insula sa să reînvie, transpunînd această istorie, sublimînd-o — în legendele Vîrstei de aur, în mitul lui Teseu, în numeroase episoade homerice, în *Teogonia* lui Hesiod, în anumite texte ale lui Herodot, în poemele lui Pindar sau în anecdotele mitologice ale lui Diodor din Sicilia.

Egiptenii în schimb, slabi geografi, dar excelenţi scribi ai evenimentelor curente, au conservat amintirea precisă a măreţiei şi decadenţei cretane. Ei au rebotezat *Atlantida* insula lui Minos (care, pentru ei, se găseşte într-adevăr la vest). Solon sau Platon, făcînd călătoria la Sais, au cules povestirea. Au adaptat-o pentru a servi cauzei lor politice, poetice şi filosofice. Şi, cum grecii erau mai buni geografi decît copiii Nilului, s-au apucat să împingă bornele imperiului atlanţilor dincolo de Coloanele lui Hercule pentru a nu fi nevoiţi să recunoască că aveau o altă putere la porţile lor.

FALEZELE TRICOLORE DIN THIRA

Aceasta este, în linii generale, ipoteza pe care o susţin şi o învîrtesc în toate felurile în mintea mea în timp ce *Calypso* navighează în direcţia albei Thira — această rămăşiţă a anticei explozii a vulcanului din Santorin.

Alte argumente în sprijinul ei îmi vin de altfel în minte. Platon menţionează clar că acea catastrofă care a înghiţit Atlantida şi-a făcut simţite efectele pînă în Atena: dacă s-ar fi produs în Atlantic, ea ar fi lăsat urme în Africa de Nord, în Spania, în Franţa şi în Italia, mai înainte de a atinge Atica. De asemenea, textul din *Critias* subliniază că la Atena, *„pe locul actualei acropole, exista un izvor care a fost gîtuit de cutremurele de pămînt"* provocate de marele cataclism; or, geologii ştiu că nu s-au observat niciodată secări de izvoare la mai mult de 200 de kilometri de epicentrul unui seism sau al unei explozii vulcanice. Aceasta este, pe cît se pare, raza din jurul capitalei greceşti în care trebuie căutată Atlantida.

În rest, ipoteza exploziei dezastruoase din Santorin este confirmată de alte legende proprii pămînturilor scufundate din Mediterana orientală. Diodor din Sicilia povesteşte, de exemplu, că insula Rodos a fost populată de telşini şi că aceştia, în cea mai mare parte, şi-au părăsit patria şi s-au împrăştiat la apropierea unui cataclism. *„Şi cînd au venit valurile*, conchide autorul antic, *restul locuitorilor au pierit ..."* Nimic mai bine decît acest text nu evocă un vulcan în erupţie, care împroaşcă cenuşă, înspăimîntă lumea, explodează şi-i îneacă sub un *tsunami* pe cei care n-au fugit la timp ...

Strabo, în *Geografia* sa, evocă limpede *„unele mari seisme (...) spre Lidia şi Ionia pînă în Troade*[1]*": „Prin acţiunea lor,* continuă el, *au fost înghiţite nu numai sate, dar şi muntele Sipyle a fost zgîlţîit (...) şi din bălţi au apărut lacuri şi un uriaş val a înecat Troade"*. Mai limpede nici că se putea spune.

Pindar, preaslăvind destinul lui Euxantios, eroul insulei Kos, scrie în ale sale *Imnuri* că *„el a refuzat să domnească asupra cretanilor care îl chemau (...) El a citat miracolul căruia îi datora viaţa: — Mă tem de vrăjmăşia lui Zeus, mă tem (de Poseidon) de bubuitul surd care zguduie pămîntul (...) Ei au lovit într-o zi această ţară cu trăsnetul şi cu tridentul şi au trimis tot poporul ei în fundul Tartarului"*.

Apolodor, în *Biblioteca* sa, relatează că, după cum istorisesc locuitorii micuţei insule Nysiros, *„Nysiros este o bucată din Kos". „Şi ei adaugă că Poseidon, cînd îl urmărea pe unul din Giganţi, Polibote, a rupt o bucată din Kos cu tridentul şi a aruncat-o asupra lui, şi că această frîntură a devenit o insulă"*. Cît îl priveşte pe Thrasylle din Meridies, el plasează în anul 1460 î.e.n. *„incendiul Idei"*, şi această dată corespunde aproximativ celei a marii catastrofe vulcanice din Santorin.

Analizînd aceste pasaje, mă gîndesc la munţii de poterii pe care i-am descoperit în Psira, în Dia, în Dhokos şi pe care, sînt convins acum, am putea să-i descoperim de asemenea în porturile celor mai multe dintre vechile colonii minoice din Ciclade. Cum să nu împărtăşeşti, cel puţin cu imaginaţia, teroarea locuitorilor neliniştiţi, pe care erupţia vulcanului, ploaia de cenuşă şi cutremurele de pămînt i-au umplut de spaimă, care s-au încărcat în corăbii ca să poată ridica în grabă ancora, dar pe care explozia din Santorin şi valul seismic îi surprind şi îi înghit?

Santorin-Thira: iată-ne ajunşi. Este cea mai frumoasă şi cea mai stranie porţiune din marea Egee. *Calypso* trece prin intrarea îngustă din sud-vest care dă acces la imensa calderă inundată a vechiului

[1] Vechi ţinut în nord-vestul Asiei Mici avînd ca oraş principal Troia. — *Nota trad.*

vulcan şi ancorează la piciorul falezelor insulei principale. 300 de metri de ziduri se înalţă vertical, dominînd apa de un albastru intens. Admir maiestatea acestor perdele de roci vulcanice, cu contururi fantastice şi cu un colorit de vis, unde griurile de toate nuanţele se amestecă cu brunurile striate cu roşu, cu negru şi cu alb. Cenuşile în culori vii care alcătuiesc însăşi insula Thira fac un contrast uimitor cu lava neagră a insulelor centrale Kameni, unde vulcanul nu doarme decît cu un ochi.

De-a lungul crestelor se desprinde linia albă a satelor, ale căror biserici sînt împodobite cu cupole albastre. O scară cu o mie patru sute cincizeci de trepte, avînd o denivelare de 240 m şi o lungime de mai mult de un kilometru, urcă în zigzag de la nivelul mării pînă la oraşul Phira, ale cărui case albe scînteiază sub soarele Cicladelor, sus de tot, ţinîndu-se în echilibru pe muchia calderei. Locuitorii insulei îi conduc acolo pe turişti cu catîri care se opintesc încă de la piciorul falezei.

INFERNUL LUI DANTE

O dată mai mult, elicopterul de pe *Calypso* decolează pentru o misiune de recunoaştere aeriană. Văzută de sus, Thira seamănă cu o imensă cupă spartă cu un diametru de vreo 16 km. Acest cerc neregulat este tot ceea ce rămîne din marea insulă vulcanică ce a explodat prin 1450 î.e.n. Cea mai vastă bucată de pămînt este constituită de Thira însăşi — care alcătuieşte un semicerc cu convexitatea întoarsă spre est. La nord-vest se înalţă Therasia. Chiar în mijlocul calderei, se disting două insuliţe gemene, Paleia Kameni (Vechea Kameni) şi Nea Kameni (Noua Kameni). În sfîşit, la sud-vest, simplă stîncă aşezată pe apă, se zăreşte minuscula Aspronisi.

De jur împrejurul calderei inundate, în locul căreia se înălţa odinioară un gigantic con vulcanic, falezele tăiate drept te fac să admiri coloritul uluitor al acestui amestec de cenuşi şi piatră ponce din care sînt constituite şi care se numeşte *tephra*. „Mi-a plăcut întotdeauna această insulă, spune Frédéric Dumas. Variaţiile de tonalităţi, jocul de umbre şi lumini la răsăritul soarelui sau la căderea serii mi se pare că iau o amploare mai mare decît în altă parte — poate pentru că variaţiile de lumină pun în valoare stratele de cenuşă suprapuse ale acestei monstruoase surpături".

Fără nici un izvor, contînd numai pe apa de ploaie pe care o strîng în cisterne, locuitorii din Thira cultivă ce pot. Vara, apa potabilă le vine din Paros, cu vaporul ... Viţa creşte de minune pe acest sol

vulcanic: vinul de Santorin este dulce şi tare. Legumele cresc mai anevoie, din cauza secetei; dar roşiile se coc bine. În afară de turism (principalul hotel din oraş se numeşte *Atlantis* ...), Thira trăieşte din exportul de materiale depuse de erupţiile vulcanului său. De aici, între 1859 şi 1869, convoaie de şlepuri încărcate cu pietre ponce şi cenuşă au plecat spre Egipt, unde Ferdinand de Lesseps le utiliza pentru a construi pereţii canalului de Suez. Şi astăzi mai sînt exploatate aceste roci. Zi de zi, navele le încarcă la capătul unor tobogane impresionante, pentru a alimenta toate fabricile de ciment ale Greciei. Arhipelagul este sărac. El numără mai puţin de şapte mii de locuitori. Pe Therasia, cea mai mică din cele două mari insule, nu sînt nici drumuri, nici electricitate, nici medic. Totuşi, acolo trăiesc trei sute de persoane. Satele sînt rare, chiar şi pe Thira, şi nu au decît ţărani săraci (Ia, Akrotiri). Emorion i-a inspirat, pare-se, lui Jean-Paul Sartre decorul pentru piesa sa *Muştele.*

Vulcanismul a început, în marea Egee, la mijlocul erei terţiare, acum treizeci de milioane de ani. El a luat naştere din jocul plăcilor tectonice ale Mediteranei orientale: Grecia, legată la origine de Turcia, se desprinde de ea treptat; în plus, ea înaintează spre sud, în timp ce placa africană urcă spre nord. Creta şi insulele învecinate, trase în sensul est-vest şi comprimate în direcţia nord-sud, sînt supuse unor presiuni formidabile. Din cînd în cînd, unele părţi ale plăcilor, devenite instabile din pricina suprapunerii, alunecă unele peste altele: şi-atunci se produce un seism. Alteori, fracturarea scoarţei terestre permite magmei din astenosferă* să urce la suprafaţă: şi se declanşează o erupţie vulcanică.

Activitatea craterelor din marea Egee s-a încetinit în decursul vremurilor. În pliocen (acum vreo zece milioane de ani), mai exista un vast arc de cerc de vulcani în activitate învecinat cu Creta: Sousaki, Egina, Methana, Ananes, Antimilos, Milos, Kimolos, Poliaigos, Despoticos, Antiparos, Paros, Santorin, Kos, Nyssiros ... Ultimele trei puncte eruptive au fost Methana (adormit din anul 282 î. e.n.) Nyssiros (adormit din anul 1422) şi Santorin.

În Santorin, activitatea vulcanică se desfăşoară încă. După gigantica explozie „atlanteană" din secolul al XV-lea înaintea erei noastre, extruziunea de materiale magmatice n-a încetat: Paleia Kameni a răsărit din valuri în secolul al II-lea î.e.n.,iar Nea Kameni acum mai puţin de patru sute de ani. În 1866 s-a produs din nou o impresionantă erupţie. S-a mai înfuriat o dată în 1925. Mai multe manifestări de proastă dispoziţie, mai puţin puternice, s-au succedat, din deceniu în deceniu, pînă în 1956. La 9 iunie a aceluiaşi an, un violent cutremur

de pămînt, însoţit de simptome eruptive, a culcat la pămînt două mii de case din Thira sau le-a azvîrlit în mare. De atunci, vulcanul a adormit, dar este aproape sigur că un alt ciclu se pregăteşte: peste zece mii de ani, poate, un con gigantic îşi va înălţa silueta ameninţătoare deasupra mării Egee, acolo unde este amplasată Thira. Sub acest uimitor capac de magmă prea repede solidificat se vor acumula gaze; şi presiunea îl va face „să sară în aer", antrenînd un alt cataclism care va lovi oraşele Iráklion în Creta, Alexandria în Egipt şi Atena în Grecia continentală ...

Văzută de pe *Calypso*, grămada de lavă negricioasă a insulelor Kameni pare sinistră şi respingătoare ... „Ai impresia că te afli în faţa a două mormane de cărbuni care s-ar fi înroşit, povesteşte Frédéric Dumas. Pantele conurilor, în dezordine, făcute din blocuri colţuroase prăvălite sau din sfărîmături de piatră ascuţită, lasă să se vadă pe alocuri mase de lavă omogenă care completează impresia de haos". Totuşi de aici avem să pornim, pentru o serie de recunoaşteri submarine, în farfuria submersibilă. Discut cu Albert Falco şi Frédéric Dumas itinerarul nostru. Vom începe prin a trimite scufundători cu echipament de scafandru care să recunoască coasta de nord a calderei, la o adîncime de 20 pînă la 40 de metri; apoi, la bordul submersibilului nostru, vom coborî în primul cerc al infernului ...

VULCANUL NU DOARME DECÎT CU UN OCHI

„Prima noastră incursiune cu echipament de scafandru, povesteşte Henri Alliet, ne transportă într-o lume submarină stranie. Lîngă malul rîpos, o apă verde stagnează în permanenţă,încărcată cu sulfură şi sulfat de fier. Mai departe, cu toate că stratul lichid este de o limpezime fantastică, nu zărim fundul. Mergem de-a lungul peretelui calderei: acesta plonjează abrupt în mare şi dispare în adîncimi tenebroase.

Pe acest perete prăpăstios nu descoperim, evident, nici cel mai mic vestigiu arheologic al Atlantidei, nici al oricărei alte civilizaţii. Explozia vulcanului a răşluit roca. Sub valuri a rămas un peisaj auster şi grandios, care nu face nici o concesie dorinţelor sau nevoilor oamenilor. Această lume minerală capătă nuanţe schimbătoare, neobişnuite, de nedefinit. N-aş putea să spun mai bine decît a făcut-o Frédéric Dumas: «Pe alocuri, stîncile par ruginite».

Ici-colo, şiraguri de bule urcă din fisuri şi demonstrează că, îngropate adînc în scoarţa pămîntului, forţe geologice monstruoase pregătesc poate pentru Thira un nou cataclism ...

Viaţa este rară. În anumite puncte ale calderei, pescuitorii de bureţi îşi mai desfăşoară activitatea. Zărim alge de un galben de sulf strălucitor —, dar puţini peşti. Oare pH-ul* apei este prea acid? În timp ce însoţitorii mei efectuează o serie de prelevări biologice şi mineralogice menite să fie analizate în laboratoarele Muzeului oceanografic din Monaco, mă îndrept spre o grămadă instabilă de pietre ponce. De-abia i-am dat un bobîrnac, că întreaga grămadă se şi prăvăleşte în adîncuri, într-o avalanşă impresionantă. Hotărît lucru, dacă — printr-un miracol — ar fi rămas vestigii ale Atlantidei în fundul craterului, n-am fi avut nici o şansă să le regăsim; prăbuşirile le-ar fi îngropat sub ele, în decurs de treizeci şi cinci de secole.

De altfel, de la explozia din secolul al XV-lea î.e.n. vulcanul de pe Thira a intrat de mai multe ori în erupţie. El a acumulat cenuşi şi depuneri noi, atît în calderă, cît şi în afara ei. Ca să poţi spera să descoperi o urmă omenească aici ar însemna să deplasezi sute de metri cubi de sedimente. Dar unde să sapi? Acest sistem vulcanic este imens".

În crater, adîncimea apei — chiar în apropiere de ţărm — variază între 200 şi 400 de metri, după cum ne arată sondorul de pe *Calypso*. Cea mai mare parte a calderei nu se găseşte deci în sfera de acces a scufundătorilor noştri. Dacă vrem să explorăm acest domeniu pînă acum interzis, trebuie să recurgem la farfurie. Vom efectua trei scufundări: prima şi a treia mă vor vedea coborînd în compania lui Albert Falco; în timpul celei de a doua, Henri Alliet şi Raymond Coll vor fi cei care vor lua loc în îngustul habitaclu.

Cu proiectoarele, camera de luat vederi, aparatele sale de regenerare a aerului şi cu cleştele său telecomandat pentru prelevări exterioare (fără a mai socoti alte cîteva „gadgeturi", care de care mai utile), farfuria submersibilă este o maşinărie minunată. Ea coboară la 300 de metri ca şi cum ai lua metroul. Această bucăţică de atmosferă pilotabilă, această bulă de supravieţuire uimitoare, este mai puţin fragilă decît pare.

Pătrundem, Albert Falco şi cu mine, în compartimentul strîmt al acestui submersibil, unde trebuie să stăm pe trei sferturi lungiţi. Macaraua ne depune binişor pe suprafaţa valurilor, apoi îşi desprinde cîrligul: iată-ne liberi. Începem coborîrea în această masă acvatică stranie, care a fost cîndva inima unui vulcan, înecat de lavă clocotitoare. Aici, exact unde sîntem, gazele eruptive, împiedicate să iasă de capacul prea repede solidificat al craterului, s-au acumulat exercitînd o presiune fantastică ce a pulverizat muntele, l-a împrăştiat pe 500 000 de kilometri pătraţi, a făcut să dispară civilizaţia minoică şi, într-un anume fel, a schimbat istoria oamenilor.

Curioasă impresie ... În timp ce ne lăsăm să lunecăm în această lume aproape abiotică* – minerală –, întunericul pune stăpînire pe noi. Desigur, fasciculele proiectoarelor nu sînt împiedicate de nici un banc de plancton: ele bat la mai mult de 40 m. Dar nu descopăr nimic altceva decît apa neagră. Un lung moment, am impresia că realmente cobor în infern.

Totuşi, viaţa, pretutindeni unde poate, se agaţă, se fixează şi persistă. Pe blocurile de bazalt întunecate care mărginesc caldera, observăm gorgone aurii cu polipi albi, briozoare, cîteva crengi de coral roşu, alge şi cîţiva bureţi. Străbătînd un fel de vale largă plină cu pietre ponce prăvălite spre fundul calderei, întîlnim un banc de vreo treizeci de regaleci. Aceşti peşti rarisimi ai fundurilor adînci, pe care autorii antici îi numeau „regii heringilor", sînt, într-adevăr, bizari: lungul lor corp serpentiform, turtit pe laturi şi acoperit cu mici puncte brune, se termină cu o ciudată înotătoare codală care seamănă cu un evantai japonez. Au pe cap două feluri de „panaşe" făcute din înotătoare radiale şi sub corp două lungi înotătoare ventrale filiforme. Înotătoarea lor dorsală, foarte lungă, se întinde de la ceafă pînă la coadă. Sînt animale puţin sociabile, care nu te lasă să te apropii, nici măcar cu farfuria submersibilă ...

Coborîm mereu. Pe la 60 m zărim o mică ceată de castaniole roz cu ochii bleu. Înotătoarele lor mari te duc cu gîndul la nişte pînze. Mai încolo nu există practic decît deşertul – un deşert mineral. Atingem fundul la –220 metri: este o întindere mohorîtă, acoperită cu sedimente şi unde în mod vizibil acumularea de rămăşiţe se continuă activ zi de zi. Cenuşile şi pietrele ponce din Thira, şlefuite de vînt şi de ploaie, cad neîncetat la fundul calderei.

Ne îndreptăm spre partea de nord-est a insulei Nea Kameni. Abia cînd urcăm spre suprafaţă, pe la 150 m adîncime, facem prima noastră descoperire. Aici, pe contraforturile submarine ale insulei, între blocurile vulcanice şi pereţii de roci calcinate, se înşiră o bandă de materiale negricioase, vizibil „noi". Sînt lave poroase. E vorba de o fisură eruptivă recentă, pe care sedimentele n-au avut timpul să o acopere. Iată dovada că gigantul, în aparenţă paşnic, nu doarme decît cu un ochi. Într-o zi sau alta, într-o lună, într-un an, într-o sută de ani (dar ce este un secol, sau chiar un mileniu, pe scară geologică?) se va înfuria din nou ...

În adîncul apei, totul este calm şi tăcut. Noi nu facem decît să ne imaginăm violenţa cataclismului care a distrus Santorin – şi furia exploziei care va preface poate din nou insula în cenuşă.

Cînd farfuria iese la suprafaţă, ne pomenim în plină furtună. Vîntul mătură cu sălbăticie caldera. Submersibilul nostru, balansat ca un

dop, amenință în fiecare clipă să se zdrobească de coca lui *Calypso*. Din fericire, oamenii echipei au reflexe prompte: ne așteptau în șalupă. Ne ancorează de un odgon de nailon, pe care îl întind tare pînă cînd cîrligul macaralei manevrate de Pierre Bourakoff se angajează în inelul farfuriei și, conduși prompt peste talazurile spumegînde, sîntem depuși în siguranță pe platforma din spate a navei noastre. Noi oamenii, pentru că avem mașinării de explorare, presupunem că putem cuceri natura. Dar o furtună zdravănă e de ajuns ca să ne umilească trufia. Ca să nu mai vorbim de capriciul marilor forțe tectonice ...

EXPLICAȚIILE LUI HAROUN TAZIEFF

Nu puteam găsi nici o persoană mai competentă decît prietenul meu Haroun Tazieff – tovarășul meu de aproape treizeci de ani, „Garouk" pentru intimi – pentru a le explica scufundătorilor și arheologilor mecanismul exploziei vulcanului din Santorin și al *tsunami*-ului care i-a urmat. Pentru ca lucrurile să fie cît mai clare, am pus să se facă o machetă a insulei, așa cum se poate presupune că era în momentul dramei.

„Studiind vulcanul din Crater Lake, la hotarul dintre Oregon și California, spune Haroun Tazieff, Howell Williams a formulat prin 1940 teoria cea mai general admisă astăzi a genezei calderelor. După părerea lui, acestea rezultă din prăbușirea unor vaste pungi de gaze ale munților care se găsesc brusc golite în cursul unor explozii ignimbritice. Să mă explic.

Ignimbritele (termen creat de geologul neozeelandez Marshall în 1935, pornind de la cuvintele latine care înseamnă «foc» și «ploaie») sînt materiale eruptive cu o structură foarte specială. Procesul lor de constituire nu este explicat clar, ba este departe de așa ceva: aș spune chiar că face obiectul unor dispute homerice între vulcanologi. Ignimbritele nu se formează, după părerea mea, în urma unei simple explozii care le-ar propulsa în atmosferă. Ele rezultă din fuziunea scoarței granitice continentale într-o magmă foarte acidă și foarte vîscoasă (deci favorabilă exploziilor). Dar expulzarea lor afară din crater se efectuează potrivit unor modalități originale. Am încercat să le explic în modul care urmează în *Vulcanii și deriva continentelor*[1]: «După ce am studiat ignimbritele ani în șir și cam peste tot în lume

[1] Haroun Tazieff, *Vulcanii și deriva continentelor*, trad. de Sanda Mihăescu-Cîrsteanu, Editura științifică, București, 1991. – *Nota trad.*

(...), Giorgio Marinelli şi cu mine am ajuns la concluzia că ele ar proveni dintr-o magmă acidă în care proporţia şi tensiunea de vapori a gazelor ar fi astfel încît ar echilibra presiunea hidrostatică. Rezultatul ar fi o dilatare a bulelor pînă la o rupere neexplozivă a pereţilor. Pînă în acest moment aceştia din urmă formau un mediu continuu de lavă vîscoasă şi gazele, în vezicule separate, formau un discontinuu. Extensia membranelor pînă la rupere transformă acest continuu lichid într-un discontinuu de porţiuni vîscoase şi discontinuul gazos în continuu. Este de altfel ceea ce se întîmpla şi în cazul erupţiilor explozive normale, numai că atunci presiunea gazelor, mult mai puternică, aruncă violent în atmosferă toată această materie care din acel moment este răcită imediat. Aici, în afara unui anumit procent de lavă ejectată în acest fel şi transformată în «cenuşi», jeturile de sticlă în fuziune, fragmentele de piatră ponce neexplodate, cristalele care abundă uneori în magmă, purtate de gaze, debordă în mod paşnic (păstrînd proporţiile), şi această suspensie se scurge aşa cum se scurg pe flancul atîtor vulcani adevărate rîuri de gaz carbonic. Această emulsie de gaze grele şi de particule în fuziune este prea densă pentru a se ridica în atmosferă, ceea ce o face, asemenea unei avalanşe de zăpadă, să se rostogolească pe pante, trecînd peste obstacole, coborînd repede şi ajungînd departe (...)[1]. Să mai spunem, ca să încheiem aici cu ignimbritele, că viteza cu care se răspîndesc şi enormitatea suprafeţelor pe care le acoperă constituie o ameninţare gravă»[2].

Expulzarea ignimbritelor conţinute în «camera» unui vulcan se face deci foarte rapid, mult mai repede decît emisia de curgeri lichide ... Astfel, în scoarţa superficială a globului, la adîncimi care nu depăşesc fără îndoială cîţiva kilometri, se creează o imensă cavernă putînd atinge zeci de kilometri cubi. Magma, prea vîscoasă, nu poate colmata acest gol mai înainte ca acoperişul care e deasupra lui, eterogen, făcut din strate suprapuse, insuficient de rigid pentru a rezista fără a fi susţinut, să se prăbuşească. Prăbuşiri colosale ca acestea, care desfundă suprafaţa terestră, creează depresiuni circulare, ovale, sau oarecum dreptunghiulare ... Sînt numite caldere[3]. Se observă specimene frumoase la Katmai (Alaska), la Crater Lake (Statele Unite) şi în alte cîteva locuri de pe Pămînt.

Explozii, căderi de lapili, cutremure de pămînt şi «ploi de foc» – de ignimbrite – constituie tot atîtea primejdii mortale pentru

---

[1] *Op. cit.*, p. 104 – 105. – *Nota trad.*

[2] *Idem*, p. 109. – *Nota trad.*.

[3] *Idem*, p. 110. – *Nota trad.*

civilizaţiile care trăiesc la piciorul vulcanilor caracterizaţi printr-o magmă vîscoasă. Primejdia e cu atît mai mare cînd procesul de prăbuşire al conului vulcanic afectează o insulă; căci atunci dă naştere unui val seismic, unui *maremoto* (cum spun italienii şi spaniolii), unui *tsunami* (ca să folosim termenul japonez acum consacrat) capabil să ucidă zeci de mii de persoane.

Faimoasa erupţie care a sfărîmat, în 1833, în strîmtoarea insulelor Sonde, insula vulcanică Krakatoa s-a soldat cu un *tsunami* îngrozitor, care s-a propagat pînă în Japonia şi mai departe şi a pricinuit moartea a treizeci şi şase de mii de persoane.

Inelul insulei Thira, care încercuieşte caldera marină din Santorin, în marea Egee, este ceea ce a mai rămas dintr-o mare insulă vulcanică, al cărei con se ridica, fără îndoială, la mai mult de 2000 m altitudine şi care a fost sfărîmat cu ocazia unei erupţii colosale, în secolul al XV-lea î.e.n.[1] Procesul eruptiv a fost fantastic de puternic. «Cazanul» din Thira (83 km^2) este, într-adevăr, aproape de patru ori mai mare decît cel de la Krakatoa (23 km^2). Grosimea cenuşilor, pe conurile rămase ale acestui ultim vulcan,atinge 6 sau 7 metri pe cînd la Santonin este de 150 de metri. Dacă erupţia lui Krakatoa echivalează cu explozia a mai multe bombe atomice, cea din Santorin trebuie să fi avut puterea a mai multe bombe termonucleare ...“

„De fapt, nu prea se ştie încă cum se formează *tsunami*-urile. Dar putem concepe că este vorba de un mecanism care, în linii mari, ar fi cam în felul acesta: prăbuşirea brutală a unei părţi a fundului mării lipseşte deodată de suport tot volumul de lichid care se găseşte deasupra; în aceeaşi clipă, această apă se abate pe suprafaţa ei şi se formează o depresiune mai mult sau mai puţin profundă, întinsă cît e denivelarea de mare. Imediat, se îngrămădesc, şi dintr-o parte, şi dintr-alta, mase lichide, depresiunea superficială se întinde repede, perpendiculară pe axa sa, iar marea este pusă în stare de vibraţie şi valuri extrem de lungi şi de o mare perioadă se avîntă pe ocean.

Această perioadă de oscilaţie ţine de la douăzeci de minute pînă la o oră, iar lungimea undelor e imensă, scriam în *Cînd pămîntul se cutremură*[2]: ea depinde, într-adevăr, de perioadă şi de viteză, ea însăşi fiind în funcţie de înălţimea apei libere; în Pacific, a cărui adîncime medie este de 5000 m, viteza este de ordinul a 700 km/oră ceea ce înseamnă aproximativ 200 m/sec; pentru o perioadă medie de pa-

---

[1] *Idem*, p. 113. — *Nota trad.*

[2] Haroun Tazieff, *Cînd pămîntul se cutremură*, trad. de Paul Marian, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 40 — 41. — *Nota trad.*

truzeci de minute, lungimea undei va fi egală cu 480 de kilometri. Aceasta explică de ce nici o navă nu poate să observe în larg trecerea unui *tsunami:* «panta» valului, abia de cîţiva metri înălţime, pentru o lungime de 4000 — 5000 m, este neînsemnată şi vaporul se ridică şi coboară în mod imperceptibil. Dar, în apropierea coastei, viteza valului se micşorează pe măsură ce se înalţă fundul, astfel că înălţimea lui creşte pînă la zece, douăzeci ba chiar treizeci de metri, şi valul, pe care adîncimea prea mică îl face pînă la urmă să se spargă cu zgomot, se aruncă asupra ţărmului cu toată masa lui de apă şi cu toată viteza lui înspăimîntătoare. Înălţimea zidului de apă e şi mai mare atunci cînd lipseşte spaţiul nu numai spre fund, dar şi pe coaste; de aceea efectele cele mai catastrofale se observă, în general, în golfuri, golfuleţe şi estuare".

CELE ZECE PLĂGI ALE EGIPTULUI

A fost odată, în pliocen, în inima mării Egee, un pămînt în formă de trifoi de vreo cincisprezece kilometri pătraţi. La aproximativ jumătate de milă nord-est de această insulă, un con vulcanic s-a ivit şi s-a înălţat. Apoi cinci sau şase alte centre vulcanice şi-au amestecat magma cu cel dintîi şi au construit un pămînt circular, numit Stronghyle („Rotunda") şi avînd înălţimea maximă la mai mult de 2000 de metri.

Activitatea vulcanică s-a potolit. Sedimentarea şi-a împlinit menirea. O civilizaţie venită din Creta învecinată a creat acolo o colonie strălucită. Pămîntul era fertil. Comerţul devenise înfloritor. Viaţa ar fi fost ideală dacă cutremurele de pămînt n-ar fi ruinat, din cînd în cînd, construcţiile.

Într-o zi, activitatea plutoniană a reînceput. Conul vulcanic a fost văzut fumegînd. Au urmat seismele provocate de erupţii. Craterul a scuipat bombe, lapili, nori de cenuşă şi de pietre ponce. Locuitorii, înspăimîntaţi, şi-au strîns bunurile şi şi-au îngrămădit bogăţiile în corăbii, gata să ridice ancora. Era oare o falsă alarmă? Vulcanul, după cîteva zile, a fumegat mai puţin şi a lansat mai puţine proiectile în atmosferă.

În realitate, se pregătea drama. În măruntaiele insulei, milioane de metri cubi de gaz rămîneau prizoniere ale capacului de roci răcite. Deodată, s-a dezlănţuit iadul. Căldarea a explodat, eliberînd un aerosol incandescent de pietre ponce şi de particule aprinse, care a nimicit într-o secundă orice viaţă în calea sa. Acumularea de materiale a fost atît de mare încît Santorinul a fost acoperit cu un strat de cenuşi şi

pietre ponce gros de 150 de metri, iar particulele cele mai uşoare au fost trimise pînă în stratosferă.

Cu toate acestea, ceea ce era mai rău abia urma să vină. Acoperişul vulcanului golit de ignimbritele sale s-a prăbuşit în marea Egee. Apa s-a năpustit cu furie în crater: 200 de kilometri cubi de materiale trebuiau să fie înlocuite prin lichid ... În depărtare, în Creta, în Psira, în Dhokos, în Ciclade, locuitorii din porturi au văzut cu uimire cum marea se retrăgea foarte departe înapoi, pe sute de metri ... Vasele s-au aşezat pe fund. Cretanii, încremeniţi de uimire şi de teamă, i-au implorat oare pe zei? Au înţeles ei oare că moartea se abătuse asupra lor?

Cîteva minute mai tîrziu, a venit prăpădul. Lansat cu mai multe sute de kilometri pe oră, zidul lichid al *tsunami*-ului s-a abătut asupra tuturor coastelor insulare şi continentale ale mării Egee. Vasele aşezate pe fund „au explodat" sub violenţa valului, iar încărcătura lor n-a mai fost decît un morman de amfore. Porturile au fost pustiite, locuitorii lor zdrobiţi de unda lichidă sau înecaţi în casele lor. Partea esenţială a imperiului minoic era constituită din oraşe la malul apei — şi se sprjinea pe comerţul maritim. Chiar dacă cetăţile şi palatele din interiorul ţării au fost cruţate, chiar dacă n-au murit toţi cretanii (nici toţi coloniştii din marea insulă stabiliţi în Grecia, în Ciclade sau în Asia Mică), chiar dacă nu toate recoltele au fost distruse de cenuşă, acesta a fost sfîrşitul strălucitei civilizaţii a regelui Minos. Micenienii au invadat ceea ce mai rămăsese din oraşele cretane. Şi n-a mai trecut mult pînă cînd atenienii şi-au impus legea lor.

Însăşi amintirea Cretei a început curînd să pălească. Minoicii fuseseră puternici: au fost „negaţi", au fost transformaţi într-un popor cvasilegendar. Au fost trecuţi din realitate în mit. Au fost izgoniţi din istorie. Au intrat în poezia epică, în teogonii, în reconstituiri fantastice sau fanteziste despre facerea lumii. Soarta lor a fost identificată cu cea a lui Poseidon, a Titanilor şi a altor eroi sau giganţi faimoşi ai epocilor barbare. În Egipt, ei au devenit atlanţi: Solon sau Platon au uitat splendoarea cretană cînd au cules, din gura preoţilor saitici, povestirea triumfurilor apoi a nimicirii Atlantidei ...

Iată ipoteza ... Ipoteza pe care încerc s-o precizez după Spyridon Marinatos, Angelos Galanopoulos şi alţi cercetători. Bineînţeles, ea are lacune. Nu va convinge pe toată lumea: vor rămîne, cred, după această carte, tot atîţia adepţi ca mai înainte care să apere teza Atlantidei atlantice — în Azore, în Bahamas etc. —, ba chiar a Atlantidei sahariene sau hiperboreene ... N-are importanţă. Noi ne vom fi exersat mintea şi vom fi visat: două activităţi la fel de nobile pentru a-ţi consacra cea mai bună parte din timpul pe care-l trăieşti.

Totuşi, mai sînt şi alte argumente care militează în favoarea identificării Cretei cu Atlantida. Pentru a demonstra definitiv realitatea cataclismului care a nimicit civilizaţia minoică în secolul al XV-lea î.e.n., anumiţi cercetători analizează de exemplu tradiţia biblică a „Celor zece plăgi ale Egiptului", aşa cum sînt ele descrise în cartea *Ieşirea* din Biblie.

Prima plagă (preschimbarea apelor Egiptului în sînge) este astfel istorisită: *„Şi Domnul a poruncit lui Moise: «Zi lui Aaron: Ia toiagul tău şi întinde mîna ta peste apele Egiptului, peste rîurile lor, peste fluviile lor, peste heleşteele lor şi peste toate ochiurile lor de apă, ca să se prefacă în sînge.» Şi va fi sînge în tot Egiptul, pînă şi în vasele lor de lemn şi în chiupurile lor de piatră.» (...) Şi toată apa Nilului s-a prefăcut în sînge. Şi peştii care erau în fluvii au murit şi Nilul s-a împuţit, aşa încît egiptenii nu mai putură să bea apa din fluviu şi sînge fu în tot Egiptul "*[1].

Dacă ieşirea — plecarea din Egipt a poporului lui Israel — datează într-adevăr şi ea din secolul al XV-lea, după cum o afirmă specialiştii, s-ar putea ca prima plagă inexplicabilă care a lovit regatul lui Faraon să fi avut o legătură cu erupţia istorică din Santorin ... Bazinul Nilului se afla situat în sud-estul insulei vulcanice, adică în raport cu ea, sub influenţa vînturilor dominante ale Mediteranei orientale, care suflă din nord-vest. Dacă toate apele Egiptului s-au colorat atunci în roşu, acest lucru s-ar fi putut datora căderilor din norul de cenuşi vulcanice. Aceste cenuşi sînt, într-adevăr, de nuanţă brun-roşie sau roşcată — dacă nu chiar roşu aprins.

A doua plagă — ploaia de broaşte — se explică mai puţin bine prin paroxismul eruptiv din Santorin, doar că exploziile vulcanice sînt însoţite de furtuni şi de tornade excepţional de violente, iar „aversele" de batracieni, în aceste condiţii meteorologice, nu ţin de legendă.

A treia şi a patra plagă (ţînţari şi tăuni) nu au aproape nimic de-a face, pînă la proba contrară, cu vulcanismul, după cum n-are nici a şaptea (grindina), a opta (invazia de lăcuste) şi a zecea (moartea întîilor născuţi).

În schimb, a cincea ar putea să fie legată de aceasta: *„Iată mîna Domnului va fi peste vitele tale, care sînt pe cîmp: peste cai, peste asini, peste cămile, peste cirezi şi peste turme, şi va fi o ciumă cumplită"*[2]. „Ciuma" în chestiune poate să fi fost cenuşa vulcanică, foarte toxică pentru plante şi pentru animale.

---

[1] *Biblia*, trad. de Vasile Radu şi Gala Galaction, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1938, p. 65. — *Nota trad.*

[2] *Op. cit.*, p. 67. — *Nota trad.*

Descrierea plăgii a şasea pune în mod explicit în cauză o *pulbere* corozivă – şi aici ne aflăm din plin în subiectul nostru: *„Şi iarăşi a zis Domnul către Moise şi către Aaron: «Luaţi din cuptor un pumn de funingine şi Moise s-o zvîrle spre cer, înaintea lui Faraon. Şi se va întinde ca un colb subţire, peste tot Egiptul, care va stîrni pe oameni şi pe dobitoace arsuri pricinuitoare de buboaie, în toată ţara Egiptului»"*[1].

Cenuşile vulcanului, ajungînd peste valea Nilului, au întunecat, fără-ndoială, cerul ... şi aceasta este tocmai tema celei de-a noua plăgi: *„Şi Moise a întins mîna sa spre cer şi s-a făcut întuneric beznă în toată ţara Egiptului timp de trei zile"*[2]. Cînd citeşti această ultimă frază nu poţi să nu te gîndeşti la adevărata „noapte" care a domnit peste insulele Sonde, timp de mai multe zile, după ce Krakatoa a explodat, în 1883. Norul de cenuşă vărsat de vulcan a urcat de altfel foarte sus în atmosferă. El s-a învîrtit în jurul Pămîntului şi a rămas vizibil timp de mai mulţi ani.

Se ştie că *Ieşirea* poporului evreu îşi găseşte încheierea în faimosul episod al trecerii Mării Roşii: *„Şi Moise întinse mîna sa peste mare şi Domnul a împins marea înapoi printr-un vînt puternic de la răsărit, care, bătînd toată noaptea, a prefăcut marea în uscat. Atunci apele s-au despicat. Şi fiii lui Israel au intrat prin mijlocul mării ca pe uscat, iar apele se ridicau ca un zid de-a dreapta şi de-a stînga"*[3]. Cînd oastea Faraonului, pornită în urmărirea lui Moise şi a poporului său, a intrat după ei, în culoarul de pămînt uscat pe care îl mărgineau cele două bariere lichide, Domnul a adus apele înapoi la locul lor şi toţi oştenii au pierit înecaţi.

Putem face o apropiere între acest miracol al despicării apelor şi efectele uluitoare ale *tsunami*-urilor. După explozia vulcanului, adică după „cele zece plăgi ale Egiptului", poporul lui Israel în drum spre Pămîntul Făgăduinţei ar fi putut beneficia, pentru a traversa un braţ de mare, de retragerea generală a Mediteranei care a precedat valul seismic; şi trupele Faraonului ar fi putut fi înghiţite cîteva clipe mai tîrziu de acel *maremoto* formidabil care s-a năpustit asupra acestor ţinuturi. Bineînţeles că geografia nu îngăduie ca marea Roşie să fi fost afectată de acest din urmă cataclism. Tocmai de aceea, anumiţi comentatori presupun că Moise şi poporul său n-au traversat niciodată această mare, ci un lac sărat, colonizat de alge roşii (de unde confuzia de nume) şi legat de Mediterana printr-un canal: sînt

---

[1] *Op. cit.*, p. 67. – *Nota trad.*

[2] *Op. cit.*, p. 69. – *Nota trad.*

[3] *Op. cit.*, p. 74. – *Nota trad.*

numeroase canale, în apropierea litoralului egiptean, care îndeplinesc aceste condiţii.

PLOI DE CENUŞĂ ŞI DE PIETRE PONCE

Este imposibil de imaginat ce a reprezentat erupţia catastrofală din Santorin. Referinţele lipsesc[1]. Singura care poate cu adevărat să se potrivească rămîne cea despre Krakatoa: mărturiile provenite din sursă directă nu au lipsit, în 1883, cînd acest vulcan a lăsat forţele Terrei să vorbească. Iată rezumatul.

Faza paroxistică a crizei a durat vreo sută de zile. La 20 mai au început exploziile. Ferestrele şi uşile au fost zgîlţîite pînă la o distanţă de 200 de kilometri. La 22 mai, o coloană de cenuşă a ţîşnit din crater şi a urcat pînă la o altitudine de 1 200 de metri. Cenuşile, duse de vînt, s-au împrăştiat pe o rază de 550 de kilometri. Exploziile, însoţite de cutremure de pămînt şi de emisii de materiale, au continuat pînă în august. În ziua de 26 a acelei luni, vulcanul a început să vuiască mai puternic ca oricînd, şi coloana de cenuşă a urcat la 30 000 de metri. De la apusul soarelui şi pînă la miezul nopţii, vîntul a fost aproape neîntrerupt. Au urmat cîteva ore de acalmie. Dar la 27 august între orele 5,30 şi 10,30, au răsunat patru explozii cumplite: Krakatoa se dezintegra. A treia deflagraţie a fost cea mai puternică: s-a auzit pînă la Alice Springs, în Australia, la o distanţă de mai bine de 2 200 de mile, şi în insula Rodriguez, care se găseşte la mai mult de 3 000 de mile ... Cîteva explozii de mică importanţă s-au mai succedat pînă la orele 2,30 în dimineaţa următoare, apoi s-a făcut linişte. Dar între timp valul principal de *tsunami* pornise din caldera nou formată de Krakatoa şi ucisese treizeci şi şase de mii de persoane. Mareea a fost mai înaltă decît de obicei cu mai mult de 40 de centimetri la Port Alfred, în Africa de Sud, de cealaltă parte a oceanului Indian, la 4 500 de mile de vulcan. La capul Horn, la mai bine de 7 000 de mile de locul cataclismului, apa s-a ridicat cu mai mult de 10 centimetri ... Un gigantic „curent de aer" a suflat la altitudine foarte mare cu mai mult de 1 000 de kilometri/oră şi a făcut de trei ori şi jumătate înconjurul Pămîntului. Cenuşile şi microparticulele propulsate pînă în stratosferă au întunecat în parte cerul şi au fost cauza unor fenomene stranii, care au înspăimîntat lumea: soarele a căpătat o culoare verde

[1] Recenta erupţie a muntelui Saint Helens, în Oregon (Statele Unite), ne dă totuşi o idee: sute de kilometri pătraţi devastaţi de cenuşă în cîteva ceasuri — păduri carbonizate, recolte distruse, locuinţe nimicite ...

atunci cînd a răsărit, apoi a devenit albastru ca safirul; tot aşa, luna a fost cînd verde, cînd albastră; toate astrele au avut halouri; iar aurore polare au fost zărite pînă sub tropice ...

Întuneric în plină zi timp de cincizeci şi şapte de ore; ferestre care explodează, ziduri care crapă, case care se prăbuşesc la sute de kilometri de locul exploziei; ploi de cenuşă care ucid orice viaţă pe sute de kilometri pătraţi; iar, în cele din urmă, un *tsunami* devastator ... Atîta furie, atîta vacarm şi atîţia morţi: în aceste ocazii, oamenii, zguduiţi de amploarea dezastrelor, se refugiază în mit, în legendă, în miraculos. Înţelegem de ce popoarele Mediteranei orientale, înspăimîntate de paroxismul vulcanului din Santorin, au proiectat acest episod în mitologie (înfruntarea Titanilor etc.) sau în Atlantic ... Nu-i de mirare că civilizaţia minoică, dacă a fost distrusă de această catastrofă, a putut să pară „blestemată" în ochii anticilor; şi că aceştia au vrut să-i şteargă pînă şi amintirea.

S-au găsit cenuşi din craterul din Santorin aproape pretutindeni în Mediterana orientală, dar se pare că (în afară de Thira însăşi) Creta a constituit principala victimă a cataclismului. Încă din 1947 – 1948, expediţia oceanografică suedeză întreprinsă cu vasul *Albatros* a cules eşantioane de rămăşiţe vulcanice de pe fundul mării Egee, iar alte misiuni (în special cele efectuate de *Vema*, în 1956 şi 1958) au confirmat aceste descoperiri. De fapt, s-au distins curînd *două* strate de cenuşi în sedimentele Mediteranei orientale: unul, vechi de douăzeci şi cinci de mii de ani, care pare a fi originar din craterul de la Ischia; şi celălalt, în vîrstă de aproximativ trei mii cinci sute de ani, care provine de la Santorin.

S-a încercat să se precizeze, prin mijloace geologice şi fizice, data erupţiei de pe această ultimă insulă. Părerile sînt încă divergente în privinţa acestui punct. Cele două extreme luate în considerare de specialişti sînt 1800 şi 1400 î.e.n. Mai multe teste cu carbon 14, efectuate pe eşantioane de lemn dezgropate din cenuşile de pe Thira, au furnizat date care concordă cu cele întrevăzute prin metodele istorice. Un grup de cercetători a găsit, de exemplu, 1410 î.e.n., cu o sută de ani în plus sau în minus. Specialiştii de la *Physics Department of the University of Pennsylvania*, în 1967, au afirmat: 1559, plus sau minus patruzeci şi patru de ani – cu alte cuvinte, după ei, explozia s-a produs între 1603 şi 1515 î.e.n. Totuşi aceste estimări rămîn îndoielnice, deoarece carbonul 14 dă data momentului în care vegetalul a încetat să trăiască – atunci cînd a fost tăiat –, iar nu cea a momentului cînd a fost utilizat. Un lemn de clădire poate să fie folosit foarte bine la construirea unei case după ce a slujit deja timp de un secol la o alta ...

Nu avem — nu vom avea probabil niciodată — certitudinea absolută în privinţa datelor. În schimb, realitatea fenomenului pare solid stabilită. S-au găsit vestigii de case invadate de pietre ponce cu ocazia unor săpături la Amnissos, în apropiere de Iráklion. S-au descoperit cenuşi din Santorin la Zakro (Creta), în insula Paros, şi chiar în Palestina, la nord de Jaffa ...

Dacă civilizaţia cretană a fost nimicită cu adevărat de erupţia din Santorin, acest lucru e rezultatul a trei fenomene principale: cutremurele de pământ, *tsunami*-ul şi cenuşile.

Cutremurele de pământ au afectat aproape dintotdeauna Creta. Arheologii au recenzat mai multe, în special cel din 1700 î.e.n., care a năruit din temelii palatele de la Cnossos, Faestos şi Mallia. Zguduiturile telurice care au precedat catastrofa din Santorin au contribuit fără nici o îndoială la caracterul ei ucigător. În rest, un seism, pînă la o dată recentă, putea să fie primejdios prin simplul fapt că azvîrlea la pământ lămpile, iar aceasta antrena incendii cumplite ...

Valul seismic care a urmat deschiderii calderei din Santorin a pustiit porturile şi pământurile joase.

În sfîrşit, au existat cenuşile. S-a încercat să se evalueze pe ce grosime s-au aşezat pe pământul Cretei. Pentru aceasta, s-a comparat ceea ce se ştie despre erupţii analoage, nu numai cea a vulcanului Krakatoa, ci şi cea a lui Tambora, în Java (1815), sau a lui Novarupta, în Alaska (1910). Tambora a depus aproape 1 metru de cenuşi la o distanţă de 450 de kilometri de craterul său. Novarupta a lăsat să cadă 3 metri din aceste deşeuri la 60 de kilometri de gura sa. Ştiind puterea de erupţie a vulcanului din Santorin, este probabil că grosimea stratului de cenuşă, cel puţin pentru partea orientală a Cretei, a atins mai mulţi metri. Nu este de mirare că nu se mai găseşte practic nici o urmă astăzi: ploile cară cu ele rapid aceste sedimente uşoare, care nu aderă la sol. Este de altfel o cauză suplimentară de catastrofă: după aversele furtunoase, adevărate torente de noroi coboară pantele, ducînd cu ele bruma de viaţă rămasă ...

Nu e nevoie de *metri* de cenuşă pentru a nimici o agricultură, creşterea vitelor, rezerve de apă potabilă — în consecinţă o civilizaţie. În Islanda, profesorul universitar Thorarinsson a demonstrat că o depunere vulcanică de 7 centimetri provoacă deja părăsirea temporară a sitului afectat şi că un strat de 15 centimetri determină abandonarea lui definitivă. Dacă peste Creta au căzut în medie mai mulţi zeci de centimetri de cenuşă, cîmpiile insulei (care, în afară de aceasta, au fost năpădite şi de noroaiele coborîte din munţi) au rămas probabil sterile — doar cu cîteva excepţii, mai ales în jurul Cnossosului — timp de decenii.

Dacă adăugăm această catastrofă ecologică la cutremurele de pămînt, la incendii şi la *tsunami*-uri: şi tot nu vom avea decît o palidă idee despre starea de pustietate în care se afla marea insulă a doua zi după erupţia din Santorin ... E neîndoios că micenienii, apoi grecii au învins fără nici un pericol acest regat istovit, care fusese cel al puterii şi al vieţii fără griji şi care devenise cel al ruinelor şi cenuşii.

PĂSĂRILE ŞI MAIMUŢELE

Misiunea noastră în Mediterana grecească ia sfîrşit. Am făcut o serie de descoperiri arheologice. Am regăsit amplasamentul epavelor din Artemision şi Anticitera. Am explorat golful din Pilos. Am localizat formidabile „zăcăminte" de amfore submarine în Dhokos, în Psira şi aiurea. Am demonstrat că insula Dia – uitată, în mod curios, pînă acum de arheologi – era, încă din epoca minoică pînă la o dată foarte recentă, un centru comercial uluitor de activ. Am venit, în sfîrşit, să recunoaştem caldera vulcanică din Thira, unde, potrivit celei mai bune ipoteze de care dispunem pînă azi, stă explicaţia prăbuşirii civilizaţiei minoice. Am analizat povestirile mitologice şi legendele, vechile poeme greceşti şi textele Egiptului. Între două scufundări ale farfuriei sau ale oamenilor cu echipament de scafandru autonom, am studiat mitul platonician al Atlantidei şi *Teogonia* lui Hesiod. Şi am ajuns la presupunerea că această prea faimoasă Atlantidă ar putea să reprezinte cu adevărat – simbolic – Creta minoică din epoca de bronz, unde domnea o civilizaţie strălucită, dar blestemată ...

Vreau să închei această călătorie chiar pe pămîntul Thirei, pe acest vulcan a cărui erupţie catastrofală, de acum treizeci şi cinci de secole, a nimicit cultura cretană. Vreau s-o fac în compania dr-ului Christos Doumas, director al explorărilor arheologice din Thira, care i-a succedat dr-ului Spyridon Marinatos, cînd acesta a murit într-un accident.

Primele cercetări arheologice întreprinse pe ceea ce a rămas din Santorin au fost făcute în 1866 – 1867, pe coasta meridională a Therasiei, de francezul F. Fouqué. Profitînd de faptul că un strat gros de cenuşă şi de pietre ponce fusese ridicat de acolo pentru construirea canalului Suez, Fouqué a scos la lumina zilei un ansamblu de ziduri şi de camere, în care a descoperit poterii, unelte de piatră (dar nu de metal), resturi de schelet omenesc, seminţe de orz etc. Zidurile, construite direct pe soclul de lavă, erau ele însele făcute din blocuri de lavă şi întărite cu montanţi din lemn de măslin avînd încă scoarţă. Nu erau pictate.

În 1870, alţi doi francezi, H. Mamet şi G. Gorceix, au făcut săpături în cenuşă în două puncte de pe Thira, amîndouă în peninsula meridională a insulei.

La Balos, pe malul interior al calderei, ei au dezgropat noi ruine, de altfel mai bine conservate decît cele din Therasia. Pietrele zidurilor erau cioplite, pereţii camerelor tencuiţi cu ipsos şi zugrăviţi cu galben. Odăile erau garnisite cu chiupuri pline cu mazăre, linte şi orz. Zăcea acolo un schelet întreg de capră. Una din încăperi servea drept magazie pentru orz şi paie. Într-alta s-a găsit un fierăstrău de cupru şi o bucată mare de trunchi de măslin.

Dar situl cel mai pasionant se întindea aproape de ţărmul meridional al Thirei, nu departe de sătucul Akrotiri. Acolo, în albia torentelor unde Fouqué începuse deja să sape în 1867, Mamet şi Gorceix în 1870, apoi germanul Robert Zahn în 1899, au pus mîna pe o adevărată comoară arheologică. Fouqué era convins că va găsi sub cenuşa din Thira un „nou Pompei". Nu se înşela.

Lucrările de la Akrotiri au permis să se dea la iveală o serie întregă de ziduri groase de vreo cincizeci de centimetri, construite direct pe soclul stîncos, dintre care unele se ridicau încă pînă la o înălţime de 2 metri. Pietrele, cioplite grosolan, erau aglomerate cu ajutorul unui mortar din lut.

În interiorul unor camere astfel delimitate, care, în majoritate, serveau drept depozite de alimente, s-a descoperit o mică bijuterie de aur, amprente de plase de pescuit, oase de măgari, de porci şi de cîini, bucăţi din prese de ulei şi din rîşniţe pentru grîne, orz, năut, boabe de anason şi de coriandru, un mare număr de oale, o bucată de urcior purtînd o inscripţie cretană în „lineara A" etc. În 1899, Robert Zahn a dezgropat o delicată tipsie de bronz, încrustată cu un motiv de aur care reprezenta securi de luptă.

Este evident că cenuşa şi pietrele ponce uciseseră o comunitate prosperă, alcătuită din agricultori, pădurari, ţesători, zidari, pescari, olari, negustori ... Obsidianul, cuprul, aurul veneau pe mare. Construcţiile, solide, dovedeau un stadiu avansat de civilizaţie.

Totuşi, pînă cînd Evans, începînd din 1900, n-a făcut săpături în situl de la Cnossos, în Creta, şi n-a „inventat", ca să spunem aşa, civilizaţia minoică, descoperirile din Thira ale arheologilor n-au fost bine interpretate.

Abia la un secol după primele excavaţii ale lui Fouqué oamenii s-au interesat din nou de insulă. Dr-ul Spyridon Marinatos, de la Universitatea din Atena, după mai multe campanii de săpături în pămîntul cretan, a hotărît să reia cercetările lui Mamet şi Gorceix din

apropiere de Akrotiri. El a fost marele artizan al „renaşterii" Thirei. În 1966, în compania americanului James W. Marvor, de la Woods Hole Oceanographic Institution, s-a îmbarcat pe *Chain*, cu scopul de a întocmi prima hartă submarină a calderei din Santorin. În anul următor, ajutat în special de dr-ul Emily Vermeule, profesor de arheologie la Wellesley College, a început săpături în albia unui torent situat la vreo zece minute de mers pe jos la sud de Akrotiri.

Un ţăran din sat a fost cel care, în iunie 1967, l-a condus la sit: măgarul lui, trecînd printr-o vie, făcuse să se dărîme un acoperiş ascuns pînă atunci sub cenuşă. Dr-ul Spyridon Marinatos a înţeles într-o clipă că „trăsese lozul cel mare". Ceea ce se întindea acolo, ascuns sub depunerile vulcanice, nu era altceva decît „noul Pompei" prezis de Fouqué: un oraş întreg, înghiţit acum trei mii cinci sute de ani, care trebuie să fi adăpostit vreo treizeci de mii de locuitori pe vremea măreţiei sale, şi unde artişti extraordinari (mai subtili şi mai bogaţi chiar decît cei de la Cnossos) pictaseră pe ziduri flori, păsări, gazele şi maimuţe admirabile.

PENTRU TOTDEAUNA ÎN MEMORIA OAMENILOR

Tot ceea ce se vedea atunci, în situl arheologic de la Akrotiri, era o serie de fragmente de ziduri de piatră, într-un peisaj de vie şi pulbere vulcanică, dominat de satul actual şi castelul său veneţian în ruină. În fund, marea, de un albastru intens; deasupra tuturor, măreţul soare al Greciei, strălucitorul Febus ...

Astăzi, după ce dr-ul Marinatos şi echipa sa au lucrat, şi după ce dr-ul Christos Doumas a preluat succesiunea dr-ului Marinatos, decedat, s-au executat mai mult de 600 de metri pătraţi de săpături, protejate de intemperii printr-un vast acoperiş de tablă. Situl, care măsoară 150 m lungime, a fost împărţit în patru sectoare, denumite *alfa, beta, gama* şi *delta*. Arheologii reîncep, zi de zi, lenta şi minuţioasa lor muncă. Coloneii greci, la sfîrşitul perioadei lor de dictatură, erau cît pe ce să provoace aici un dezastru: ei l-au obligat pe dr-ul Marinatos să sape din ce în ce mai repede, cu alte cuvinte din ce în ce mai prost, şi i-au sugerat chiar să degaje situl cu lopata mecanică şi cu buldozerul, ca să se permită cît mai repede turiştilor să viziteze „Atlantida." Arheologia a cîştigat şi ea atunci cînd tiranii au fost scoşi din joc ... Astăzi, savanţii lucrează din nou în ritmul lor. „Am avea poate interesul, de altfel, scrie dr-ul Emily Vermeule într-unul din articolele sale, să lăsăm aşa cum este, fără să ne atingem de el, jumătate din sit,

şi aceasta pînă în secolul al XXI-lea. Atunci vom dispune probabil de tehnici de investigare şi de conservare mai bune". „Thira? răspunde ca un ecou profesorul Doumas: va trebui să treacă un secol. N-am scos la lumină decît a zecea, a douăzecea parte din oraş: ce ştim noi? Pînă acum n-am găsit nici măcar cimitirul, care ne-ar învăţa multe!"

Ceea ce au dezgropat dr-ul Marinatos şi ajutoarele sale nu este un palat, ca cele de la Cnossos sau de la Mallia, ci mai degrabă un ansamblu de bogate reşedinţe particulare, ca la Tylissos. Cu toate acestea, oraşul care se întindea acolo cuprindea probabil şi cartiere mai sărace şi un port. Acestea rămîn şi ele de explorat. Această cetate unde se muncea, se rîdea, se plîngea, se visa, se iubea cu treizeci şi cinci de secole în urmă apare încetul cu încetul din cenuşă şi din pietrele ponce.

„Într-o după amiază, povesteşte Frédéric Dumas, *Calypso* a ancorat la adăpostul capului Akrotirion, în faţa săpăturilor lui Marinatos, pe care unii din noi s-au dus să le viziteze. Pe terenul în pantă, la vreo sută de metri de mare, un vast acoperiş de tablă ondulată, susţinut de stîlpi metalici, adăpostea un cartier de oraş din epoca minoică scos de sub cenuşă într-o stare destul de bună. Străduţele, micile pieţe, căsuţele cu colţurile din piatră cioplită, avînd un etaj, iar cîteva două, erau acoperite, toate, cu o pulbere care farda şi dădea acelaşi aspect tuturor materialelor. Am urcat să vizităm micul sat care domină săpăturile. Şi acolo am fost foarte miraţi regăsind aceleaşi căsuţe de jos, aceleaşi străduţe, aceleaşi mici pieţe. Satul ţăranilor de astăzi reproducea oraşul de acum trei mii cinci sute de ani în cele mai mici detalii ale sale şi la aceeaşi scară. Şi, dacă stai să te gîndeşti, era cît se poate de firesc".

Zidurile sînt construite cu o grijă cu totul deosebită; arhitectura aminteşte, fără nici o îndoială posibilă, minoicul tîrziu din Creta, în special prin folosirea pietrei calcaroase şi a coloanelor de lemn. Bucăţi de măslin, în „punctele strategice" ale pereţilor interiori şi exteriori ai caselor, dovedesc că în Thira, ca şi în Creta, constructorii asimilaseră tehnici de construcţie antiseismice. Akrotiri, ca numeroase alte cetăţi cretane sau egeene, trebuie să fi suferit de mai multe ori mîniile lui Poseidon *„Cel ce zguduie pămîntul"*.

Casele, uneori cu trei etaje, erau tencuite cu pămînt, împodobite cu stucaturi şi pavate cu lespezi. S-au găsit resturi de scări. Toate sălile erau încărcate cu obiecte manufacturate. Se recunosc destul de uşor camerele de locuit, băile, sanctuarele domestice, depozitele familiale, ba chiar locurile de muncă (au fost scoase la lumină în special resturile unui război de ţesut şi nenumărate scule din bronz). Totuşi, practic,

n-a fost scoasă nici o bijuterie, nici o parură prețioasă. Și, în timp ce la Pompei s-au descoperit aproape două mii de schelete omenești în cenușă, la Akrotiri nu s-a găsit nici unul. Aceste ultime două remarci dovedesc în mod evident că locuitorii din Thira, înfricoșați de amploarea erupției vulcanului, și-au părăsit insula înainte de explozia paroxistică ce a distrus complet întreaga civilizație minoică.

Este imposibil să se menționeze toate ustensilele de uz domestic care au fost recuperate, etichetate și clasate de arheologi. Cele mai curioase au fost, poate, strecurătorile decorate cu frumoase spirale; lighene împodobite cu rîndunele; căni garnisite și ele cu rîndunici în zbor (corpul negru, gîtul roșu-brun, pîntecele alb, coada foarte lungă: sînt rîndunici obișnuite); căzi de baie împodobite cu delfini care se zbenguie în valuri, căni rotunde cu ciocul foarte lung; oale decorate cu ramuri de mirt, frunze de iederă, ramuri de caper, trestii etc.

În total, mii de vase, amfore și diverse obiecte au fost scoase de sub cenușă și pietre ponce, curățate, clasate, fotografiate, desenate și trimise în muzeele grecești, îndeosebi la muzeul din Atena. Piesele care purtau inscripții erau numeroase: era vorba, în toate cazurile, de scrierea „lineară A" — ceea ce confirmă, dacă mai era nevoie, data probabilă a catastrofei din Santorin: în jurul anului 1500 î.e.n.

După ceea ce putem ști, la treizeci și cinci de secole de atunci, evacuarea pare să fi avut loc în doi timpi: locuitorii din Santorin și-ar fi părăsit insula după un cutremur de pămînt foarte puternic; s-ar fi întors după cîtva timp; și au trebuit să-și părăsească definitiv patria din cauza puterii înfricoșătoare a erupției vulcanice care o amenința. Ultima evacuare a intervenit probabil în primăvară — în orice caz înaintea recoltei, deoarece majoritatea chiupurilor cu provizii descoperite de arheologi sînt aproape goale.

Orice ar fi fost, ei au plecat în grabă, fiindcă au lăsat în urma lor o harababură nemaipomenită ... N-au uitat nici un obiect de valoare, dar în numeroase camere s-a găsit, talmeș-balmeș, ceea ce n-au putut probabil să încarce în corăbii: piulițe, pietre de moară pentru grîne, lămpi, greutăți de plumb gradate, vase de piatră și de lut, linguri, cîrlige de undiță, flacoane de parfum, poterie de tot felul ... Rînduri întregi de amfore răsar din cenușă. Vase de pămînt sau de piatră se îngrămădesc pe alocuri. Ici, cupe pentru libațiuni se învecinează cu oale decorate cu spice de orz; colo, o masă circulară, destinată probabil cultului, lasă să se vadă micile scobituri în care cei ce oficiau își depuneau ofrandele; într-o altă cameră sînt unelte de bronz, sau poterii superbe, ornamentate cu motive în spirală, sau vase împodobite cu motive „naturaliste" (rîndunele, bîtlani, pești, delfini, crini

albi, flori stilizate, ferigi, crenguţe de salvie, frunze de iederă, ramuri de palmier , pămătufuri de trestie, flori de brînduşă, rămurele de măzăriche ...).

Dintre toate splendorile pe care arheologii le-au scos sau le mai scot de sub cenuşile Santorinului,cele mai uimitoare rămîn picturile murale. În timp ce *Calypso* ridică ancora, şi lasă în urma ei Thira cea prăfoasă (unde au existat cîndva păduri dese, păşuni înverzite, păsări, flori şi izvoare proaspete şi unde mînia vulcanului a prefăcut totul într-un pămînt sterp, mineral, brun, alb şi gri), duc cu mine amintirea minunată a scenelor pe care artiştii minoici le-au fixat pe ziduri — şi pe care acum le poţi admira la muzeul din Atena, unde sînt păstrate. Culorile, protejate de cenuşa vulcanică perfect uscată şi lipsită de sare, par să fi fost puse ieri. (Vai! ele se schimbă repede în aer liber, şi încă nu s-a rezolvat bine problema fixării lor definitive.)

Aceste opere de artă sînt de o fineţe extraordinară. Toate culorile paletei figurează aici: nuanţele de roşu, negru şi alb domină totuşi. Cele de galben, verde şi bleu sînt mai rare. Gipsul pe care sînt aplicate este bogat în sfărîmături de scoici marine. Cel mai adesea, aceste panouri murale s-au prăbuşit şi s-au spart: arheologii se străduiesc să le reconstituie, şi este un puzzle uriaş la care trudesc. Fragmentele merg de la dimensiunea unei firimituri de pîine pînă la o latură de circa 1 metru. Pînă acum au fost dezgropaţi zeci de metri pătraţi. Asamblarea lor în mari panouri abia începe: dr-ul Marinatos spunea că ar trebui construit un muzeu numai pentru frescele din Thira ...

Una din primele picturi murale descoperite la Akrotiri a fost cea numită „Africana", care reprezintă un negru purtînd un enorm cercel de aur, într-un decor de plaje şi de palmieri care n-a existat niciodată nici în Thira, nici în Creta. Se presupune că încăperea în care a fost descoperită această operă era un sanctuar.

Dar cea mai frumoasă frescă reconstituită actualmente are în centrul său „maimuţa albastră". Acest animal şi mai mulţi semeni de-ai lui sînt pictaţi în momentul cînd o iau la fugă spre stîncile roşii ale unui vulcan, după ce (se presupune) au devastat o grădină; poate că sînt urmăriţi de cîini. Ultimul animal din ceată priveşte înapoi: capul său este deosebit de expresiv, albastru, conturat clar cu negru cu o linie albă pentru sprîncene; are barbă, ochiul este portocaliu, iar urechea roz. Pe jos, acoperind pămîntul, artistul oferă privirii o întreagă primăvară de flori admirabile stilizate: zambile, brînduşe, tufe de mirt, stuf ... Pe cer zboară rîndunici într-o mişcare superbă ... Această temă picturală a maimuţei, tipic minoică, se regăseşte în Creta, în special la Cnossos; dar, după părerea tuturor specialiştilor, „maimuţa albastră" din Thira este cea mai frumoasă.

O altă pictură murală încîntătoare este cea zisă a „primăverii", unde se regăsesc mai multe rîndunele cu o mişcare graţioasă (una din ele pare să fi înhăţat o insectă în plin zbor; iar alta parcă o auzi fluierînd). Această operă e valoroasă mai ales prin magnifica înflorire a plantelor primăvăratice care sînt reprezentate aici (stînjenei, brînduşe, narcise, zambile) şi mai ales prin admirabilii săi crini, probabil din soiul *Lilium candidum*, care este spontan în Liban şi care era, poate, de asemenea în Creta în epoca de bronz.

Pictura zisă „boxerii" lasă să se vadă doi copii între şase şi opt ani, bănuiţi a fi de origine aristocratică, gata să se bată cu pumnii. Sînt dezbrăcaţi, neavînd decît o fîşie îngustă de pînză în jurul coapselor şi un fel de şapcă (?) albastră. Pielea lor este colorată în ocru-roşu şi de sub ceea ce le acoperă capul ies mari bucle negre. În aceeaşi încăpere s-a găsit un alt zid împodobit, care reprezintă şase antilope oryx *(Oryx beisa)*; această specie, astăzi limitată la Africa orientală, să fi trăit odinioară în Grecia? E puţin probabil.

Un panou lung, găsit în ceea ce se numeşte „casa amiralului", prezintă în schimb cerbi urmăriţi de lei. Pe marea din apropiere, corăbii lungi (de factură egipteană) navighează în mijlocul delfinilor. Unii au vrut să vadă aici reprezentarea unei bătălii navale: este mult mai curînd imaginea paşnică a unei scene protocolare — descrierea vizitei pe care un potentat egiptean o face unui prinţ minoic ... Poate să fie şi ilustrarea unei legende foarte vechi, potrivit căreia primii ocupanţi ai Cretei au fost călăuziţi pînă la insula muntelui Ida de către delfini ...

Calypso a străbătut una din trecătorile care duc în afara calderei din Santorin. Ne încrucişăm drumul cu pescuitori de bureţi în micile lor ambarcaţiuni. Aceşti oameni reuşesc să mai smulgă mării cîte ceva din care să o ducă de azi pe mîine. Se folosesc de costume de scafandru proaste, şi fiecare echipă îşi improvizează propriile reguli de decompresiune. Pe la patruzeci de ani, dacă au scăpat de pericolele accidentelor acute provocate de scufundări, sînt aproape toţi minaţi de artrită şi pe jumătate paralizaţi. Se împacă cu ideea că este preţul pe care trebuie să-l plătească pentru a recolta bureţi.

Ce contrast cu frescele minunate pe care le-au pictat strămoşii lor! Unde a dispărut superba civilizaţie cretană a epocii de bronz, atît de sofisticată, atît de bogată, atît de frivolă, atît de plină de fantezie, atît de îndrăgostită de artă şi de frumuseţe — estetică pînă-n vîrful unghiilor? Îţi vine greu să crezi că bieţii locuitori de azi ai Thirei coboară în linie dreaptă din strămoşi atît de prestigioşi, care au fost negustori, pacifişti, sportivi, „libertini" şi care le acordau femeilor un

statut cum nu le-a mai acordat vreodată nici o altă cultură antică (şi modernă!) ...

Lovită de blestem, uitată pînă în aceşti din urmă ani, splendoarea minoică nu s-a făcut cunoscută decît prin mitologia, poemele şi legenda Atlantidei. De acum înainte, ea rămîne pentru totdeauna în memoria oamenilor.

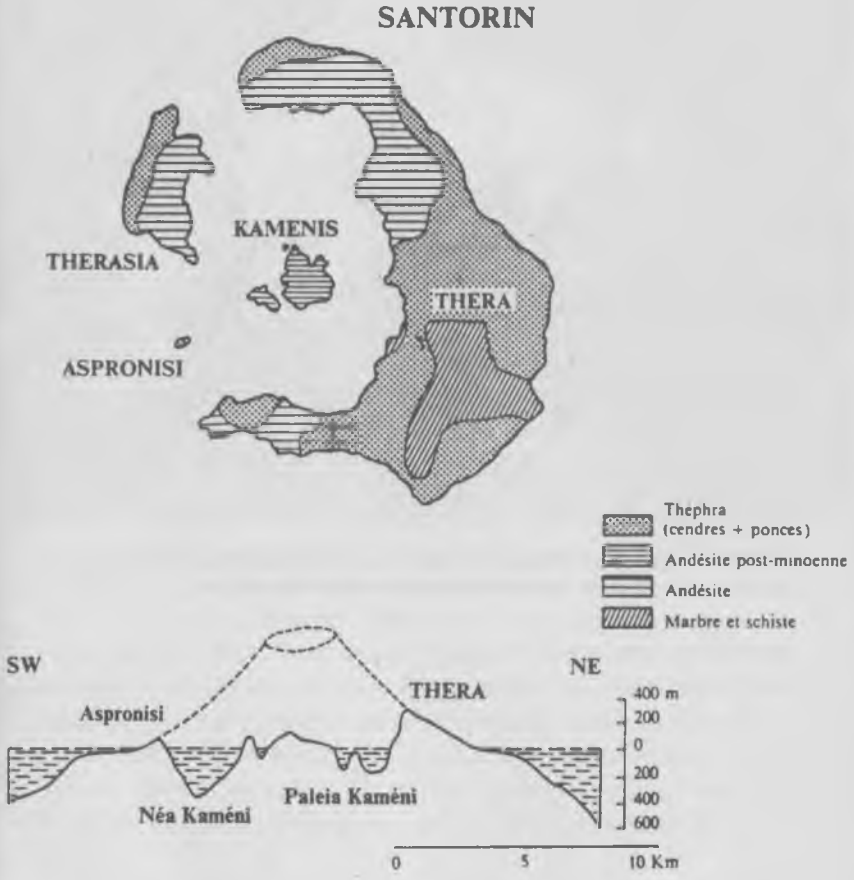

Harta geologică a Thirei şi secţiune a arhipelagului pe axa sud-vest – nord-est.

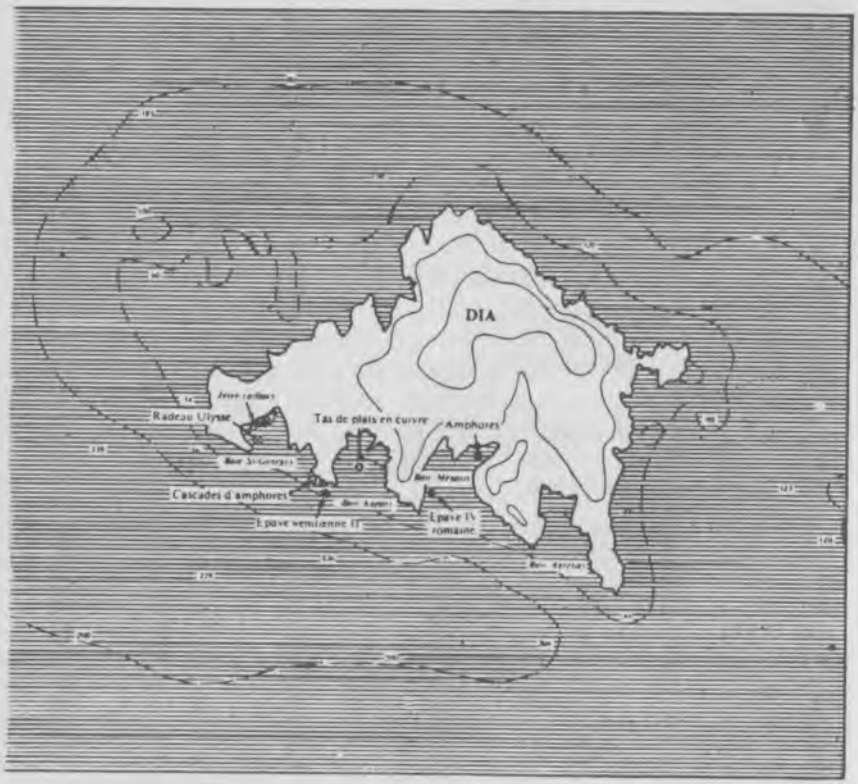

Harta insuliței Dia, cu localizarea taberei oamenilor de pe *Ulysse*, și cîteva din epavele descoperite de scufundătorii de pe *Calypso*.

Notă

Hărțile de la paginile 20, 147, 148 au fost reproduse după ediția originală – în limba franceză – a lucrării lui Jacques-Yves Cousteau și Yves Paccalet.

ANEXE

EXTRASE DIN DIALOGURILE *TIMEU* ŞI *CRITIAS**

Dialogul *Timeu***

CRITIAS: Ascultă, dar, Socrate, o legendă, deşi foarte ciudată, însă întru totul adevărată, precum a spus odinioară Solon, cel mai înţelept dintre cei şapte înţelepţi. El a fost ruda şi prietenul apropiat al lui Dropides, străbunicul meu, fapt pe care-l aminteşte adesea şi el însuşi în poeziile sale. I-a spus lui Critias, bunicul meu, iar bătrînul Critias mi-a transmis mie că faptele săvîrşite de cetatea noastră, date acum uitării din pricina vremii şi a trecerii generaţiilor de oameni, au fost măreţe şi uimitoare; dar dintre toate, una a fost cea mai măreaţă, pe care, amintind-o, putem arăta cum se cuvine recunoştinţa noastră şi, totodată, putem slăvi destoinic şi cu adevărat, tot atît de bine cum am face-o prin imnuri, pe însăşi zeiţa noastră la această sărbătoare ...

SOCRATE: Bine zici. Dar care este această faptă măreaţă despre care nu se mai vorbeşte, dar care a fost săvîrşită într-adevăr de cetatea noastră şi pe care Critias a transmis-o dîndu-i crezare lui Solon?

CRITIAS: ...Îţi voi spune o veche legendă, pe care n-am auzit-o de la un tînăr, căci Critias avea pe atunci, după spusa lui, aproape nouăzeci de ani, iar eu abia împlinisem zece ani. Aceasta s-a întîmplat în a treia

---

* Textele lui Platon despre Atlantida (în tălmăcirea prof. G. F. Karpov, versiunea românească îngrijită de prof. univ. Maria Marinescu-Himu) sînt preluate din lucrarea *Atlantida* de N. F. Jirov, în româneşte de Irina Andreescu, îngrijire ştiinţifică, note şi prefaţă de prof. univ. dr. docent Radu Vulpe, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967. *Nota trad.*

** *Op. cit.*, p. 469 – 473. – *Nota trad.*

zi a Apaturiei[1], denumită Coureotis. Aceste serbări s-au desfăşurat pentru noi ceilalţi copii după ceremonialul obişnuit şi s-au repetat şi de astă dată, căci părinţii propuseseră premii drept recompensă pentru recitare. S-au spus atunci multe poezii şi din numeroşii poeţi; iar ca o noutate pentru acea vreme mulţi dintre noi, copiii, au cîntat şi poezii ale lui Solon. Cu acest prilej, unul dintre tovarăşii de fratrie[2], care, într-adevăr, împărtăşea părerea aceea sau voia, de asemenea, să-l linguşească pe Critias, a spus că-l socoteşte pe Solon nu numai cel mai mare înţelept în celelalte privinţe, dar şi în poezie cel mai nobil dintre toţi poeţii. Iar bătrînul, îmi aduc bine aminte, primind cu multă plăcere această observaţie, a zîmbit şi a spus: „Prietene Amynandros, dacă el nu s-ar fi îndeletnicit cu poezia în treacăt, ci serios, ca alţii, şi ar fi prelucrat legenda pe care o adusese aici din Egipt şi dacă n-ar fi fost răscoalele şi celelalte urgii pe care le-a găsit aici la înapoiere şi care l-au silit să lase poezia, nici Hesiod, nici Herodot şi nici un alt poet n-ar fi fost, după părerea mea, mai vestit ca el".

„Ce legendă e asta, Critias?", a întrebat Amynandros. „Legenda despre cea mai măreaţă şi, pe bună dreptate, cea mai glorioasă dintre toate faptele, a răspuns el, şi această faptă a săvîrşit-o într-adevăr cetatea noastră, decît că, din pricina vremii îndepărtate şi a morţii celor care au săvîrşit-o, istorisirea ei n-a ajuns la noi". „Povesteşte de la început, a zis acesta, ce, cum şi de la cine a auzit-o, ca legendă adevărată, Solon, după spusa lui".

În Egipt, a început el, în Deltă, al cărei unghi taie cursul Nilului, se află o regiune denumită Sais, iar cetatea principală a acestei regiuni este Sais, de unde era de fel şi regele Amasis. Locuitorii acestei cetăţi au ca protectoare o zeiţă, care, în limba egipteană, se numeşte Neit, iar în limba elenă, cum spun ei, Atena. Ei se socotesc adevăraţi prieteni ai atenienilor şi popor înrudit cu aceştia în oarecare măsură. Ajungînd acolo, Solon, după spusa lui, s-a bucurat de mare cinste din partea locuitorilor. Întrebînd despre întîmplările vechi pe preoţii cei mai cunoscători în această privinţă a descoperit că nici el singur, nici altcineva dintre eleni nu ştiau într-adevăr să spună nimic despre asemenea lucruri. Într-o zi, dorind să-i stîrnească la o convorbire despre întîmplările vechi, Solon a început să istorisească despre vremurile de odinioară ale grecilor: a vorbit despre Foroneu, aşa-nu-

---

[1] După mitologia greacă, sărbătoare a fratriilor în cinstea lui Zeus, a Atenei (denumită şi Atena Apaturia), precum şi a lui Hefaistos, care se ţinea în ultima zi a lunii Pyanepsion (octombrie). — *Nota trad.*

[2] Denumire dată în Grecia antică uniunii gentilice mai mici decît tribul. — *Nota trad.*

mitul cel dintîi, şi despre Niobe, apoi, după potop, despre Deucalion şi Pyrrha, cum ei s-au izbăvit, apoi despre urmaşii lor şi, socotind timpul, a căutat să stabilească cîţi ani au trecut de atunci. La care însă un preot foarte bătrîn i-a spus: „O, Solon! Voi, elenii, aţi fost întotdeauna copii şi nu există un elen bătrîn". Auzind asta, Solon a întrebat: „Cum aşa? Ce vrei să spui?" „Sînteţi toţi tineri cu sufletul, a răspuns el, pentru că nu aveţi în suflet nici o părere veche, care să se sprijine pe o legendă veche şi nici un fel de cunoştinţe încărunţite de vreme. Iar cauza este aceasta. Oamenii au suferit şi vor suferi multe şi felurite urgii; cele mai mari dintre ele sînt pricinuite de foc şi de apă, iar altele, de durată mai scurtă, de multe alte cauze. Aveţi doar şi voi o legendă care spune că, odinioară, Faeton, fiul Soarelui, a pornit carul de foc al tatălui său, dar, neavînd putere să-l îndrepte pe drumul ce-l urma tatăl său, a pîrjolit totul pe pămînt şi a murit singur, lovit de trăsnete. Asta se povesteşte, bineînţeles, sub formă de mit, dar sub acesta se ascunde adevărul că printre corpurile cereşti ce se mişcă în jurul Pămîntului se produce o deviere, iar la intervale mai lungi tot ce există pe Pămînt dispare din pricina furiei focului. Atunci cei care locuiesc în munţi înalţi şi în ţinuturi secetoase mor în număr mai mare decît cei care trăiesc în preajma rîurilor şi a mărilor. În ce ne priveşte, Nilul, care ne apără şi cu alte prilejuri, este izbăvitorul nostru şi în această urgie. Iar cînd zeii, pentru a curăţi pămîntul, îl acoperă cu apă, scapă cei care trăiesc în munţi, păstorii şi văcarii; în schimb, oamenii care trăiesc la voi prin cetăţi sînt duşi în mare de şuvoaiele de apă.

În această ţară însă apa nu se revărsa de sus peste cîmpii nici atunci, nici în altă vreme, ci, dimpotrivă, venea toată, de obicei, de jos. De aceea şi din aceste pricini aici, precum se spune, totul se păstrează pînă la cele mai îndepărtate vremuri. Fapt este însă că în toate ţinuturile, unde frigul sau arşiţa excesivă nu împiedică aceasta, trăiesc întotdeauna oameni, în număr mai mare sau mai mic: şi tot ce a fost minunat şi măreţ sau remarcabil în alte privinţe, la voi sau aici, sau în alt loc, despre care ajung veşti, este înscris din vremuri străvechi şi se păstrează aici, în temple. La voi, însă, şi la alţii, de fiecare dată, de-abia se statornicesc scrierea şi alte mijloace trebuincioase (pentru acest scop) cetăţilor, că, după un anumit număr de ani, potopul ceresc se revarsă din nou asupra voastră, asemenea unei boli, lăsînd în viaţă dintre voi numai pe cei neştiutori de carte şi neînvăţaţi; aşa că voi parcă întineriţi din nou, fără a mai păstra în amintire nimic din ceea ce s-a petrecut în vremurile vechi. Iată şi acum, bunăoară, tot ce-ai povestit tu, Solon, despre vechile voastre seminţii se deosebeşte prea puţin de poveştile pentru copii: mai întîi, voi nu ţineţi minte decît un

singur potop al lumii, pe cînd pînă atunci au fost cîteva potopuri; apoi, voi nu ştiţi că în ţara voastră a existat un popor minunat şi desăvîrşit, de la care v-aţi tras, şi tu şi voi toţi, cu cetatea voastră, cînd nu mai rămăsese de la el decît o sămînţă neînsemnată. Acest lucru voi nu l-aţi ştiut, căci vreme de multe generaţii, partea rămasă a poporului a părăsit această lume fără să cunoască scrierea. Căci odinioară, Solon, pînă la marea urgie a potopului, atenienii de azi au avut o cetate puternică în treburi de oaste, dar osebit de puternică prin legile ei, deosebite în toate privinţele. Ei i se pun în seamă cele mai măreţe fapte şi cea mai bună întocmire obştească din toate cîte — potrivit ştirilor ajunse la noi — au existat sub soare".

Cînd a auzit asta, Solon, după propria lui spusă, s-a mirat şi i-a rugat cu toată stăruinţa pe preoţi să-i povestească pe rînd şi în amănunţime totul despre faptele străvechilor lui concetăţeni. „Nu-ţi voi ascunde nimic, Solon, a răspuns preotul, ci voi povesti, cu dragă inimă, şi pentru tine, şi pentru cetatea voastră, şi pentru zeiţa care a luat sub a ei oblăduire şi cetatea voastră, şi pe a noastră, a noastră avînd un trecut de peste 1000 de ani,căci ea a format sămînţă pentru voi de la Gea şi Hephaistos. Cetatea voastră este de dată mai nouă, iar de atunci de cînd ea a păşit spre o viaţă civilizată sînt, după cele scrise în cărţile sfinte, opt mii de ani. Cît priveşte pe concetăţenii tăi, care au trăit acum nouă mii de ani, voi arăta, pe scurt, legile lor şi cele mai măreţe dintre faptele săvîrşite de ei. Amănunţit însă le vom vedea într-un ceas de răgaz, altă dată cîndva, luînd scrierile înseşi. După legile de aici, îţi poţi da seama care erau legile lor, căci aici vei găsi acum multe din cele ce erau pe atunci la voi: vei găsi, întîi şi-ntîi, clasa preoţilor, osebită de celelalte caste; apoi, clasa artiştilor, care lucrează aparte la fiecare artă, fără a le amesteca una cu alta; pe urmă, casta păstorilor, vînătorilor şi agricultorilor; de altminteri şi clasa oştenilor, precum vezi, este deosebită de celelalte caste, şi legea îi sileşte pe aceşti oameni să nu aibă grijă de nimic, decît de treburile de oaste. Ei au şi aceleaşi feluri de arme — scuturi şi suliţe — cu care noi am început, cei dintîi dintre locuitorii Asiei, să ne înarmăm la povaţa zeiţei, care a învăţat întîia oară acest lucru atît pe oamenii din această ţară, cît şi pe cei de la voi. Cît priveşte înţelepciunea, vezi ce grijă a arătat aici, de la bun început, legea, deschizînd toate drumurile spre cunoaşterea lumii, chiar pînă la ştiinţele învăţăturii şi grijii pentru sănătate, cu folosirea acestor cunoştinţe divine pentru ţelurile omenirii, şi însuşindu-şi toate celelalte ştiinţe ce au legătură cu acestea. O asemenea întocmire şi rînduială a întemeiat zeiţa în acele vremuri, dăruindu-le vouă celor dintîi; ea a ales şi locul pentru viaţa voastră —

acela din care vă trageţi –, după ce s-a încredinţat că aerul sănătos de acolo va naşte bărbaţi dintre cei mai înţelepţi.

Îndrăgind şi războiul, şi înţelepciunea, zeiţa a ales (acolo) locul menit să dea pe bărbaţii care îi erau cei mai de trebuinţă şi pe el l-a populat mai întîi. Şi iată că voi aţi trăit acolo, folosind asemenea legi şi desăvîrşind mereu buna voastră întocmire, aşa încît aţi întrecut prin orice virtute pe toţi oamenii, precum şi se cuvenea să o faceţi ca fii şi discipoli ai zeilor.

Uimitoare sînt descrierile – păstrate aici – ale numeroaselor şi măreţelor fapte săvîrşite de cetatea voastră, dar una îndeosebi este mai presus de toate ca măreţie şi vitejie. Scrierile spun că, odinioară, cetatea voastră a înfrînat o mare putere ce se îndrepta cutezător dinspre Marea Atlantică asupra întregii Europe şi asupra Asiei[1] deopotrivă. Atunci această mare era navigabilă, pentru că în faţa gurii ei, pe care voi o numiţi, în felul vostru, Coloanele lui Hercule, se găsea o insulă. Această insulă era mai mare decît Libia şi Asia la un loc şi de la ea se deschidea navigatorilor accesul spre alte insule, iar de la acele insule spre întreg continentul opus, cu care era mărginită acea adevărată mare. Căci în partea interioară a gurii despre care vorbim marea apare (numai) ca un golf, ceva asemănător cu o intrare îngustă, iar aceea (ce este în partea exterioară) se poate numi adevărata mare, după cum pămîntul ce o înconjură se poate numi, pe bună dreptate, un continent adevărat şi întreg. Pe această insulă Atlantida s-a alcătuit un mare şi puternic stat de regi, a căror putere se întindea asupra întregii insule, asupra multor alte insule şi asupra unor părţi ale continentului. Afară de asta, ei stăpîneau şi în partea de aici Libia pînă în Egipt şi Europa pînă în Tyrrhenia[2]. Statul întreg concentrîndu-şi toate eforturile şi-a pus în gînd să subjuge dintr-o singură lovitură şi ţara voastră, şi pe a noastră, şi toată întinderea de pămînt de dincoace de gură. Atunci, Solon, oştile cetăţii voastre s-au impus tuturor prin eroismul şi energia lor. Întrecîndu-i pe toţi în curaj şi în iscusinţa procedeelor de luptă, cetatea voastră a luptat cînd în fruntea elenilor, cînd a ţinut piept de una singură, din nevoie, şi a înfruntat mari primejdii, atunci cînd alţii dădeau înapoi. Dar, în cele din urmă, biruindu-i pe duşmanii care atacau, a ridicat un trofeu, împiedicîndu-i să subjuge pe cei ce nu fuseseră încă subjugaţi şi cucerind, fără doar

---

[1] Este vorba de Asia cunoscută de vechii greci, respectiv Asia Mică. – *Nota trad.*

[2] Tyrrhenia (mai tîrziu Etruria) este denumirea dată de autorii antici Italiei occidentale. – *Nota trad.*

şi poate, libertatea pentru noi toţi, care trăim îndeobşte dincoace de Coloanele lui Hercule. După aceea însă, cînd s-au petrecut îngrozitoare cutremure de pămînt şi potopuri, într-o singură zi şi o noapte de urgie, întreaga voastră oaste a fost înghiţită de pămînt şi însăşi insula Atlantida a dispărut, scufundîndu-se în mare. De aceea şi marea de acolo este acum nenavigabilă şi nu poate fi cercetată: navigaţia este împiedicată de o mare cantitate de noroi petrificat, pe care insula scufundată l-a lăsat în urma sa.

Dialogul *Critias**

CRITIAS: Dragul meu Hermocrate, tu eşti pe locul doi, fiindcă e altul înaintea ta: iată de ce mai faci încă pe viteazul, dar vei afla în curînd dacă treaba e uşoară. Oricum, trebuie să se dea ascultare imboldurilor şi încurajărilor tale şi, în afară de zeii pe care i-ai numit, mai cheamă-i în ajutorul meu şi pe ceilalţi, şi mai cu seamă pe Mnemosina. Fiindcă se poate spune că tot ceea ce este mai însemnat în povestirea mea depinde de ea. Dacă voi izbuti, într-adevăr, îndeajuns să-mi reamintesc şi să vă istorisesc cuvintele rostite odinioară de preoţi şi transmise aici de Solon, sînt aproape sigur că această adunare va fi de părere că mi-am îndeplinit bine treaba. Este ceea ce voi face acum şi fără zăbavă.

Înainte de toate, să amintim că au trecut aproape nouă mii de ani de cînd,după cum dezvăluie preoţii egipteni, a avut loc războiul dintre toţi locuitorii de dincolo şi de dincoace de Coloanele lui Hercule. Despre acest război trebuie să vorbim acum mai amănunţit. În fruntea uneia din părţi se afla această cetate şi, aşa cum se spune, ducea tot acel război, iar în fruntea celeilalte părţi se găseau regii insulei Atlantida. Insula Atlantida, aşa cum v-am mai spus, a fost cîndva mai mare decît Libia şi Asia, iar acum, după prăbuşirea ei în urma cutremurelor de pămînt, a rămas în locul ei un mîl de netrecut, care îi împiedică pe navigatori să pătrundă de aici în marea exterioară, astfel că aceştia nu pot să meargă mai departe. În cursul povestirii mele, vă voi descrie pe rînd, cînd şi unde va fi prilejul, numeroasele popoare barbare şi toate triburile elene, care erau pe atunci. Dar, mai întîi, trebuie să vă vorbesc despre atenienii de atunci şi despre duşmanii lor, cu care ei au luptat, să arăt puterea unora şi a altora şi întocmirea lor obştească ...

(Urmează descrierea străvechiului stat atenian, a situaţiei lui geografice şi a organizării lui, pe care, neavînd nici o legătură cu Atlantida, o omitem).

---

* *Op. cit.*, p. 473 – 480. – *Nota trad.*

Să vedem acum care era situaţia duşmanilor lor şi cum s-a rînduit ea de la bun început, dacă memoria nu mă va înşela în ceea ce am auzit încă pe cînd eram copil, ca să vă împărtăşesc şi vouă, prieteni, ştirile despre aceasta.

Dar mai înainte trebuie să mai fac o scurtă observaţie: să nu vă mire dacă veţi auzi adesea nume greceşti la barbari. Iată motivul. Dorind să folosească această legendă pentru un poem al său, Solon a căutat înţelesul numelor şi a descoperit că egiptenii au fost cei dintîi care au scris această istorie reproducînd-o în limba lor; de aceea şi el, pricepînd înţelesul fiecărui nume, l-a tălmăcit şi l-a scris în limba noastră. Tocmai aceste însemnări au fost la bunicul meu şi sînt la mine şi astăzi, şi eu le-am recitit în copilărie. Deci, dacă veţi auzi nume întocmai ca la noi, să nu vă miraţi, căci cunoaşteţi motivul.

Povestirea lungă a început atunci cam aşa:

Potrivit celor spuse mai înainte despre împărţeala zeilor făcută prin tragere la sorţi, ei au împărţit tot pămîntul în ţinuturi, mai mari sau mai mici, rînduindu-şi altare şi ofrande; Poseidon a primit în stăpînire prin tragere la sorţi insula Atlantida şi şi-a aşezat acolo, într-un loc anumit din insulă, urmaşii născuţi de o soţie muritoare. Iată cum arăta acest ţinut. De la ţărmul mării se întindea, spre mijlocul insulei, pe tot cuprinsul ei, o cîmpie,cea mai frumoasă dintre toate cîmpiile şi destul de roditoare, precum se spune. Pe cîmpie, tot spre mijlocul insulei, la o depărtare de vreo cincizeci de stadii[1], se afla o colină, nu prea mare ca întindere. Pe această colină locuia unul din oameni, care se născuse acolo din pămînt chiar de la început, pe nume Evenor, împreună cu Leucip, soţia lui. Ei au avut o singură fiică, numită Clito. Tînăra fată era la vîrsta de măritiş cînd i-au murit amîndoi părinţii. Poseidon s-a îndrăgostit de ea, a luat-o de soţie şi a împrejmuit de jur împrejur cu o îngrăditură puternică colina pe care ea locuia, durînd, una după alta, centuri mari şi mici, rînd pe rînd din apa mării şi din pămînt, şi anume două din pămînt şi trei din apă, pretutindeni la o depărtare egală una de alta, ca şi cum le-ar fi croit din mijlocul insulei, aşa încît acea colină a devenit inaccesibilă pentru oameni; căci pe atunci nu existau încă nici corăbiile, nici navigaţia. Iar el însuşi, ca zeu, a amenajat fără trudă această insulă din mijloc, făcînd să ţîşnească din pămînt două izvoare: unul cu apă caldă, altul cu apă rece, şi să crească din pămînt, în cantitate suficientă, hrană de tot felul. A avut şi a crescut cinci perechi de gemeni de sex bărbătesc şi a împărţit întreaga insulă Atlantida în zece părţi, întîiului născut din

[1] Aproape 9 km – *Nota trad.*

prima pereche de gemeni i-a dat casa mamei, cu ţinutul din jur, cel mai mare şi cel mai bun, şi l-a pus rege peste ceilalţi, iar pe ceilalţi i-a făcut arhonţi, căci a dat fiecăruia în stăpînire un număr mare de oameni şi un ţinut întins. A dat tuturor nume: celui mare, devenit rege, i-a dat un nume de la care şi-a primit denumirea şi întreaga insulă şi marea, numită Atlantică, căci numele întîiului fiu, devenit rege atunci, era Atlas. Celuilalt geamăn i-a revenit prin tragere la sorţi partea de la marginea insulei, în preajma Coloanelor lui Hercule, adică acea parte a ţării care astăzi se numeşte Gadeira şi care în greceşte se numea Eumelos, iar în limba băştinaşă Gadeiros. Acest nume a fost dat ulterior acestui întreg ţinut. Fiilor din a doua pereche le-a dat numele, unuia de Ampheres, iar celuilalt de Euaimon; celor din a treia pereche, întîiului născut numele de Mneseus, iar celui de-al doilea născut numele de Autochton; celor din a patra pereche, întîiului născut numele de Elasippos, iar celui de-al doilea născut numele de Mestor; în sfîrşit, fiilor din a cincea pereche, celui mai mare numele de Azaes, iar celui mai mic numele de Diaprepes.

Ei toţi şi urmaşii lor au trăit acolo vreme de multe generaţii stăpînind, de asemenea, multe alte insule din mare şi întinzîndu-şi stăpînirea, precum am spus mai înainte, chiar pînă în Egipt şi în Tyrrhenia, asupra unor locuri din partea noastră interioară. Neamul lui Atlas a fost numeros şi de seamă. Prin regii, care erau întotdeauna cei mai în vîrstă din familie şi care transmiteau întotdeauna puterea lor tot celor mai în vîrstă urmaşi, el şi-a păstrat regatul vreme de multe generaţii şi a adunat bogăţii uriaşe, cum încă niciodată nu avuseseră pînă atunci regii şi cum greu ar fi să se adune cîndva după aceea. Ei aveau la îndemînă tot ce se făcea atît în cetate, cît şi în celelalte locuri din ţară. Multe lucruri le primeau, e adevărat, din alte ţări, mulţumită puterii lor (mari), dar insula însăşi dădea şi mai multe lucruri pentru nevoile vieţii: în primul rînd, toate metalele cu duritate sau cele ce pot fi supuse cu uşurinţă la topire (se referă la plumb) şi care se extrag din mine, o rocă al cărei nume acum nu se mai cunoaşte, exista pe atunci, nu numai cu numele, ci şi ca substanţă denumită oreichalcon, care se scotea din pămînt în multe locuri din insulă şi care, după aur, avea cel mai mare preţ la oamenii din acea vreme. Apoi ea dădea din belşug tot ce dă pădurea pentru lucrările meşterilor; acelaşi lucru şi în privinţa animalelor: ea le hrănea din belşug, atît pe cele domestice, cît şi pe cele sălbatice. În insulă era chiar o numeroasă specie de elefanţi, căci hrana se găsea acolo din belşug, nu numai pentru toate celelalte animale, ce trăiesc în bălţi, lacuri şi rîuri sau în munţi şi ce se hrănesc în cîmpii, ci şi pentru acest animal, care, prin firea lui, este cel mai

mare şi cel mai mîncăcios. Pe lîngă aceasta oferea întreaga bogăţie de plante aromate pe care le produce şi azi pămîntul în orice parte a lui, fie că e vorba de rădăcini ori ierburi, plante ori esenţe extrase din flori sau fructe. Apoi fructe moi şi fructe uscate, ce ne slujesc de hrană, şi toate acelea ce le folosim ca dresuri şi le numim, în parte, îndeobşte, legume, şi acel fruct lemnos ce dă băutură, şi hrană, şi alifie, şi acel fruct de pomi, greu de păstrat, ce a apărut pe lume pentru desfătare şi plăcere, şi acele fructe ce te uşurează de saţ, plăcute omului ostenit, fructe ce le dăm după masă; şi toate acestea, cît timp a stat sub soare, insula le dădea sub formă de roade nespus de frumoase şi fără de număr. Primind toate aceste daruri din partea pămîntului, locuitorii insulei au durat în ţară şi temple, şi palate regale, şi porturi, şi arsenale, şi toate celelalte, înfrumuseţînd restul ţării în următoarea ordine:

Întîi şi-ntîi, au întins poduri peste toate centurile de apă ce înconjurau vechea cetate-mamă şi au deschis drum dinspre şi spre palatul regal. Iar palatul regal l-au durat de îndată, chiar de la început, în acest lăcaş al zeului şi al urmaşilor, iar apoi regii preluîndu-l unul de la altul şi împodobind ceea ce era deja împodobit, fiecare a căutat să întreacă, pe cît era cu putinţă, pe înaintaşul său pînă ce au împodobit acest palat astfel, încît el impresiona privirile prin măreţia şi frumuseţea lucrărilor. Pornind de la mare, au săpat, pînă la ultima centură exterioară, un canal lung de cincizeci de stadii, lat de trei plethre[1] şi adînc de o sută de picioare[2] şi au deschis astfel drum din mare spre această centură, ca într-un port, iar gura canalului au lărgit-o într-atît, încît cele mai mari corăbii puteau intra în ea. De asemenea, au săpat, în direcţia podurilor, prin valurile de pămînt ce despărţeau centurile de apă, treceri atît de largi, încît cu o triremă să se poată ajunge dintr-o centură în alta, şi au acoperit astfel aceste treceri, încît navigaţia să se facă jos, căci valurile de pămînt aveau o înălţime îndeajuns de mare deasupra mării. Cea mai mare dintre centuri, în care dăduseră drumul la apa mării, avea o lăţime de trei stadii; centura de pămînt, care urma după ea, avea aceeaşi lăţime. În a doua pereche de centuri, cea de apă avea două stadii în lăţime, iar cea de pămînt avea aceeaşi lăţime ca şi centura de apă. Centura ce înconjura insula cea mai din mijloc avea o lăţime de un stadiu. Iar insula pe care se afla palatul regal avea un diametru de cinci stadii. Au împrejmuit cu un zid de piatră, de o parte şi de alta, şi această insulă, şi centurile, şi podul lat de un plethru, şi au durat pretutindeni, lîngă capetele podurilor şi ale trecerilor spre

[1] 1 plethru = 29,6 m. — *Nota trad.*

[2] 1 picior = 0,3 m. — *Nota trad.*

mare, turnuri şi porţi. Piatra au scos-o de jur împrejur, şi de sub insula aşezată la mijloc, şi de sub centuri, din partea exterioară şi interioară a lor: una era albă, alta neagră, alta roşie; şi, scoţînd piatra, au făcut totodată două arsenale maritime înlăuntrul peşterii, acoperite deasupra de stînca însăşi. Unele din construcţii le-au făcut simple, iar altele pestriţe, amestecînd pietrele pentru desfătarea ochiului şi lăsîndu-le să-şi arate frumuseţea lor firească. Au îmbrăcat cu aramă, folosind-o drept mastic, zidul de lîngă ultima centură exterioară, pe toată circumferinţa sa, zidul interior l-au poleit cu cositor argintiu, iar zidul împrejmuitor al acropolei l-au îmbrăcat cu orichalc ce strălucea ca văpaia focului.

Palatul regal dinăuntrul acropolei era rînduit astfel: la mijloc fusese lăsat acolo, inaccesibil, templul sfînt dedicat lui Clito şi lui Poseidon, înconjurat de jur împrejur de o îngrăditură de aur, acela în care, odinioară, ei zămisliseră şi dăduseră naştere la generaţia de zece prinţi. În acel loc se aduceau, în fiecare an, fiecăruia din ei, din toate cele zece ţinuturi, ofrande potrivite cu vremea. Templul lui Poseidon însuşi avea o lungime de un stadiu, o lăţime de trei plethre şi o înălţime proporţională; înfăţişarea lui însă avea ceva barbar. Au acoperit pe dinafară cu argint acest edificiu, în afară de extremităţi; extremităţile le-au acoperit cu aur. Pe dinăuntru se înfăţişa privirilor tavanul căptuşit cu fildeş şi împodobit cu aur, argint şi orichalc; restul — pereţii, coloanele şi pardoseala — l-au îmbrăcat de jur împrejur (numai) cu orichalc. Înăuntru au înălţat, de asemenea, idoli de aur: pe zeu, care, stînd într-un car, mîna şase cai înaripaţi, iar, din pricina mărimii sale, atingea cu creştetul capului tavanul, şi în jurul lui, aşezate pe delfini, o sută de Nereide, căci pe vremea aceea oamenii credeau că numărul lor era de o sută. Înăuntrul templului se aflau şi multe alte statui pe care oamenii simpli le închinaseră zeului. Iar lîngă templu, afară, stăteau statuile de aur ale tuturor feţelor îndeobşte şi ale soţiilor, şi ale tuturor urmaşilor ce se născuseră din cei zece regi, ca şi ale feţelor simple, şi din cetatea propriu-zisă, şi din ţările din afară, ce ei le stăpîneau. De altminteri, şi altarul pentru ofrande se potrivea întru totul, prin mărimea şi împodobirea sa, cu această măreţie a templului, şi palatul regal corespundea bogăţiei podoabelor aflate în sanctuar.

Ei trăgeau foloase din cele două izvoare de apă rece şi apă caldă, ce dădeau apă din belşug, şi aveau, fiecare, de la fire, un gust plăcut şi erau foarte bune de băut; au durat în jurul lor case şi au sădit arbori, potriviţi pentru soiul apelor, şi au făcut alături bazine de apă, unele sub cerul liber, altele acoperite, pentru băi calde pe timp de iarnă,

osebit pentru familia regală şi osebit pentru oamenii simpli, aparte pentru femei şi aparte pentru cai şi celelalte animale de lucru, dînd fiecăruia rînduiala potrivită. Apa ce se scurgea de acolo au îndreptat-o spre crîngul lui Poseidon — un pîlc de copaci de toate felurile, care, mulţumită rodniciei pămîntului, ajunseseră de o frumuseţe şi o înălţime neobişnuite — şi au trimis-o, prin canale, în direcţia podurilor, în centurile (de apă) exterioare. Acolo, pe cele două insule inelare, erau numeroase temple în cinstea multor zei, de asemenea, numeroase grădini şi gimnazii, şi pentru bărbaţi, şi, aparte, pentru cai; şi, între altele, în mijlocul celei mai mari din insule aveau un hipodrom foarte bun, pentru maneje pentru cai, lat de un stadiu şi lung cît întreaga circumferinţă. Lîngă el, pe ambele părţi, se aflau locuinţele străjerilor (menite) pentru cea mai mare parte a strajei. Cei mai de credinţă aveau poruncă să facă de strajă pe insula cea mică şi mai apropiată de acropolă, iar celor dovediţi cu cea mai mare credinţă faţă de stăpîni li se atribuiseră locuinţe chiar în incinta acropolei, în jurul palatului regal.

Arsenalele erau pline de trireme şi prevăzute toate, îndeajuns,cu toate cele trebuincioase triremelor. Aşa erau rînduite toate lîngă palatul regilor. Dar cel ce trecea de porturi, care erau trei, mai întîlnea un zid, care, pornind de la mare, se întindea de jur împrejur peste tot, la o depărtare de cincizeci de stadii de centura cea mai mare şi de port, şi-şi închidea cercul la gura canalului aşezat lîngă mare. În tot acest spaţiu se aflau o mulţime de case, iar canalul şi portul principal erau pline de corăbii şi de neguţători veniţi de pretutindeni, şi din mulţimea lor, zi şi noapte, se ridicau strigăte şi zgomote de toate felurile.

Aşadar, am redat aproape totul, în conformitate cu tradiţia despre cetatea principală şi despre tot ce are legătură cu acea veche locuinţă; acum voi căuta să-mi amintesc şi povestirea despre restul ţării, cum era natura ei şi cum era ea organizată. Întîi şi-ntîi tot acest ţinut era, după cum se spune, foarte înalt şi abrupt dinspre mare; întreaga cîmpie de lîngă cetate, care înconjura cetatea şi care, la rîndul ei, era înconjurată de jur împrejur de munţi, ale căror povîrnişuri se terminau în mare, era netedă şi întinsă şi avea în întregime o formă alungită, (întinzîndu-se) într-o direcţie pe trei mii de stadii, iar la mijloc, de la mare în sus, pe două mii de stadii. Acest ţinut era orientat, de-a lungul întregii insule, spre sud şi era apărat dinspre nord de vînturi. Munţii care îl înconjurau erau vestiţi pe atunci prin faptul că depăşeau toţi munţii existenţi, şi ca număr, şi ca mărime, şi ca frumuseţe, şi aveau multe sate cu numeroşi locuitori, rîuri, lacuri şi păşuni cu hrană

îndeajuns pentru toate animalele domestice şi sălbatice, precum şi păduri ce se deosebeau prin belşugul şi varietatea copacilor şi prin materialul bogat pentru producerea tuturor lucrurilor îndeobşte şi a fiecărui lucru în parte.

Datorită acţiunii naturii şi efortului depus de mulţi regi de-a lungul unei îndelungi perioade, acea cîmpie a suferit următoarele transformări: acolo unde laturile se îndepărtau de la linia dreaptă s-a îndreptat această neregularitate prin săparea unui şanţ care înconjura cîmpia. Mărturiile în privinţa adîncimii, lăţimii şi lungimii lui sînt de necrezut; (este de necrezut) ca, afară de alte lucrări, să fi fost şi o asemenea lucrare făcută de mîini; dar să vă redau ce-am auzit. El era săpat în adîncime la un plethru; lăţimea lui era pretutindeni de un stadiu şi era astfel săpat de jur împrejurul întregii cîmpii, încît măsura în lungime pînă la zece mii de stadii. El primea torenţii ce coborau din munţi şi, întrucît ocolea de jur împrejur cîmpia astfel încît se apropia din ambele părţi de cetate, le dădea putinţă să se verse în acest fel în mare. Dinspre munţi erau săpate de la el, prin cîmpie, canale drepte, late de aproape o sută de picioare, care erau dirijate din nou în şanţul ce ducea spre mare; ele erau aşezate la o depărtare de o sută de stadii unul de altul. Cu ajutorul lor, ei transportau spre cetate lemnul tăiat în munţi şi aduceau, de asemenea, cu corăbiile şi alte produse, după anotimp, pe ramificaţii transversale săpate din canal în canal şi în direcţia cetăţii. Ei strîngeau de două ori pe an roadele pămîntului, folosind în timpul iernii apele cerului, iar vara apa pe care o dădea pămîntul, prin canale.

În privinţa puterii militare, se cerea ca fiecare district să dea o căpetenie dintre oamenii buni pentru a duce războiul în cîmpie; mărimea unui district ajungea pînă la o sută de stadii, iar în totul erau şaizeci de mii de districte. Dimpotrivă, dintre locuitorii munţilor şi ai celorlalte locuri din ţară se adunau un număr nemărginit de oameni, dar ei toţi erau împărţiţi în acele districte, la căpetenii, după ţinut şi după sate. O căpetenie trebuia să dea pentru război doi cai cu călăreţi, a şasea parte dintr-un car de luptă, din numărul de zece mii de care; apoi un atelaj cu doi cai, fără scaun, cuprinzînd un oştean pedestru cu arme uşoare, şi, afară de acest oştean, un vizitiu pentru ambii cai; doi oşteni cu arme grele, cîte doi arcaşi şi doi aruncători cu praştia, cîte trei aruncători de pietre, cu arme uşoare, şi trei suliţaşi şi patru marinari în echipajul celor o mie două sute de corăbii. Aceasta era alcătuirea militară a cetăţii regale; la celelalte nouă însă lucrurile erau rînduite, la fiecare, altminteri, şi ne-ar trebui multă vreme ca să vorbim despre ele.

Cît privește organele puterii și răspunderea (lor), s-au statornicit chiar de la început următoarele. Fiecare din cei zece regi era stăpîn în ținutul său, aflat pe lîngă propria lui cetate, asupra oamenilor și a celei mai mari părți a legilor, pedepsind și condamnînd la moarte pe cine voia; vaza de care se bucura un rege în fața celuilalt și relațiile ce se statorniceau între ei erau reglementate pe baza decretelor lui Poseidon, precum le transmiteau legea și inscripțiile scrise încă de strămoși pe o coloană de orichalc ce se afla în mijlocul insulei, în templul lui Poseidon. Acolo ei se adunau, pe rînd, cînd la cinci, cînd la șase ani, cinstind, deopotrivă, și numărul cu soț, și cel fără soț, și, o dată adunați, se sfătuiau asupra treburilor comune sau cercetau dacă cineva n-a săvîrșit vreo greșeală și judecau. Dar, înainte de a începe judecata, ei își dădeau unul altuia următoarea chezășie. După ce, în număr de zece, rămîneau singuri în templul lui Poseidon și se rugau zeului ca ei să prindă ofranda ce-i era pe plac, porneau, fără fier, numai cu bîte și cu lațuri, la prinderea taurilor ce pășteau în libertate și aduceau taurul prins la coloană și-l înjunghiau pe vîrful acesteia, deasupra inscripțiilor. Iar pe coloană, afară de legi, era (scris) un jurămînt ce prezicea mari nenorociri celor neascultători. Așadar, o dată săvîrșită jertfirea după legile lor, pe cînd ofereau ca ofrandă toate mădularele taurului, ei aruncau, pentru fiecare, cîte un cocoloș de sînge închegat într-un vas în care făcuseră mai întîi un amestec, iar restul, după ce curățau coloana, azvîrleau în foc. Pe urmă, scoteau din vas, cu niște cupe de aur, și, turnînd pe foc, jurau că vor judeca după legile înscrise pe coloană și vor pedepsi dacă cineva a săvîrșit mai înainte o fărădelege, și că nici pe viitor nu vor călca nimic din cele prescrise și că nici nu vor cîrmui singuri și nici nu vor da ascultare cîrmuitorului altminteri decît în sensul îndeplinirii legilor părintești. După ce fiecare dintre ei făcea un asemenea legămînt pentru sine și pentru neamul său, bea și depunea cupa în sanctuarul zeului și, în sfîrșit, se așeza la masă și îndeplinea celelalte obligații;între timp se întuneca și focul de jertfă începea să ardă mai slab, iar ei toți se îmbrăcau, pe cît era cu putință, în haina cea mai frumoasă de un azuriu închis și, în toiul nopții, după ce stingeau toate focurile din jurul sanctuarului, se așezau pe pămînt în fața cenușei ofrandei la care făcuseră legămînt și judecau sau erau judecați, dacă cineva învinuia pe careva dintre ei că a călcat legea. Iar sentințele date le scriau, cînd se lumina, pe o tablă de aur și o depuneau, împreună cu mantiile, pentru aducere aminte. Mai erau și alte multe legi, deosebite pentru fiecare ținut, cu privire la drepturile regilor, dar cea mai de seamă era

aceea care prevedea ca ei să nu ridice niciodată armele unul împotriva altuia şi să sară cu toţi în ajutor dacă, într-o cetate, cineva dintre ei şi-ar fi pus în gînd să nimicească familia regală, ca să ia laolaltă, asemenea strămoşilor, hotărîrile cu privire la război şi la alte fapte, lăsînd cîrmuirea supremă familiei lui Atlas. De asemenea, un rege nu avea dreptul să condamne la moarte pe nici una din rudele lui, dacă mai mult de jumătate din numărul de zece regi nu erau de aceeaşi părere în această privinţă.

Această forţă atît de mare şi de puternică ce s-a arătat în acele locuri, zeul a organizat-o şi a îndreptat-o împotriva locurilor de aici tocmai din următoarele motive: de-a lungul a multor generaţii, cîtă vreme au mai avut în ei destulă natură divină, ei au rămas supuşi legilor şi s-au purtat prietenos cu zeitatea înrudită. Căci felul lor de a gîndi era drept şi cu adevărat înalt şi arătau smerenie şi înţelepciune faţă de întîmplările obişnuite ale vieţii, ca şi în raporturile dintre ei. De aceea, privind cu dispreţ totul, afară de virtute, ei socoteau drept o povară bogăţia care constă fie în aur, fie în alte bunuri; nu se lăsau ademeniţi de averi, nu-şi pierdeau capul din pricina lor şi nu deveneau robii lor. Ei îşi dădeau bine seama că aceste bogăţii sporesc numai atunci cînd printre ei se cultivă virtutea ce izvorăşte dintr-o înţelegere. Elementul divin din ei s-a destrămat cu timpul, dispărînd pînă la urmă, deoarece s-a amestecat prea mult cu elementul uman. Acesta ajungînd preponderent, iar ei nemaiputînd suporta povara fericirii au ajuns să ducă o viaţă indecentă şi celui ce este în stare să desluşească aceasta venindu-i mai multă minte să se înţelepţească. În chipul acesta, în faţa celui ce putea să judece au apărut ca oameni decăzuţi, deoarece dintre cele mai preţioase bunuri ale lor pierduseră pe cele mai alese şi mai frumoase; şi, dimpotrivă, în ochii celor incapabili de a vedea şi a înţelege în ce constă viaţa cu adevărat fericită, le apăreau ca cei mai aleşi şi mai fericiţi oameni, tocmai cînd erau stăpîniţi de patima de a-şi spori prin orice mijloace bogăţiile şi puterea lor. Însă Zeus, domnul zeilor, care domneşte potrivit legilor, ca o fiinţă în stare să desluşească aceasta, a luat seamă că bunul popor a ajuns într-o stare jalnică şi, hotărînd să-l pedepsească, pentru ca el, dîndu-şi seama, să devină mai modest, i-a adunat pe toţi zeii în lăcaşul lor cel mai de cinste, ce se află în mijlocul lumii întregi şi deschide o privelişte asupra a tot ce a primit soarta naşterii, şi adunîndu-i le-a zis ...

(Aici se termină brusc textul dialogului *Critias*, care a ajuns pînă în zilele noastre.)

GLOSAR

ABIOTIC
Se spune despre un mediu lipsit de orice formă de viaţă (din cuvîntul grecesc *bios*, „viaţă", şi *a* privativ). Se spune de asemenea despre un factor ecologic ne-viu (lumină, căldură etc.)

ACROTERĂ
Vîrful unui obiect. În arhitectură, acest cuvînt desemnează soclurile dispuse în vîrful sau la extremităţile laterale ale frontoanelor şi care servesc drept suporturi pentru diverse ornamente (statui, vase etc.).

AGORĂ
Principala piaţă publică în vechile cetăţi greceşti. Era locul unde se aduna poporul pentru a delibera în sistemele de democraţie directă.

APLIZIE
Moluscă gasteropodă denumită vulgar „iepure de mare". Familia aplizidelor aparţine subordinului opistobranhiatelor.

APNEE
Oprirea momentană a respiraţiei (din cuvîntul grecesc *pnein*, „a respira", şi *a* privativ). *Scufundare în apnee*: scufundare fără echipament de scafandru, singurele rezerve de aer fiind cele din plămîni.

ARISTOTEL
Celebru filosof grec, născut la Stagira, mort la Chalcis (384 – 322 î.e.n.). Fiul lui Nicomah, discipol al lui Platon*, preceptor şi prieten al lui Alexandru cel Mare, întemeietorul şcolii peripatetice şi al Liceului, a fost supranumit „Prinţul filosofilor". În afara operelor sale filosofice, morale, politice, logice şi fizice (*Metafizica; Organon; Poetica; Retorica; Etica nicomahică; Politica; Fizica;* etc.), a lăsat numeroase scrieri de ştiinţe naturale, care fac din el întemeietorul anatomiei şi fiziologiei comparate şi primul clasificator al animalelor marine *(Istoria animalelor)*.

ASTENOSFERĂ
Pătură situată în interiorul Pământului, imediat sub litosferă, de unde urcă magma vulcanilor şi care, prin plasticitatea sa, permite mişcarea plăcilor superficiale (vezi *Tectonica* plăcilor*).
ASTROLAB
Instrument care serveşte la măsurarea poziţiei aştrilor şi a înălţimii lor deasupra orizontului.
AVEN
Puţ natural într-un platou calcaros, datorat prăbuşirii tavanului unei peşteri subterane.
BACON
(Francis Bacon de Verulan, 1561 – 1626). Filosof şi cancelar al Angliei, născut şi mort la Londra, autor al lucrării *Novum Organum*, în care pune bazele ştiinţei moderne şi în special ale metodei experimentale – ca reacţie la logica scolastică.
BENTONIC
Se spune despre un animal care trăieşte pe fundul mării sau al apelor dulci. Totalitatea animalelor bentonice constituie *bentos*-ul.
BIOSFERĂ
Acest cuvînt desemnează, în funcţie de autor, fie pătura subţire a Pământului unde viaţa e posibilă (între scoarţa terestră şi atmosferă), fie totalitatea fiinţelor vii (microorganisme, plante şi animale).
BRAHIOPODE
Clasă de nevertebrate marine cu cochilie bivalvă şi cu două braţe pe laturile gurii. Se cunosc mulţi reprezentanţi fosili, formele actuale fiind foarte puţine ca număr.
BRIOZOARE
Filum de animale acvatice fixate, care se înmulţesc prin înmugurire şi trăiesc în colonii, prevăzute cu un tub digestiv în formă de V şi cu tentacule bucale. Numele lor (din cuvintele greceşti *bruon*, „muşchi", şi *zoon*, „animal") face aluzie la aspectul de muşchi de pământ al coloniilor lor. Se împart în general în două clase: endoprocte şi ectoprocte.
BRONZ (EPOCA DE)
Nume dat perioadei protoistorice de răspîndire a tehnicilor de fabricare a acestui metal în bazinele Orientului Apropiat şi Mediteranei şi care corespunde, în linii mari, celei de a doua treimi a mileniului al doilea î.e.n.
BUFFON
(Georges-Louis Leclerc, conte de), naturalist francez născut la Montbard şi mort la Paris (1707 – 1788), autor al monumentalei lucrări

Istoria naturală şi al unui tratat de geologie intitulat *Despre epocile naturii.*

CALDERA

Acest cuvînt portughez (se scrie şi „caldeira") înseamnă „căldare" şi desemnează, în vulcanologie, o depresiune rezultînd din distrugerea unui con vulcanic, în urma unui paroxism exploziv.

CALIMAH

Poet şi învăţat alexandrin din secolul al III-lea î.e.n. A condus Biblioteca din Alexandria şi a scris vreo 800 de cărţi, dintre care cele mai multe n-au ajuns pînă la noi.

CAPRINE

Grup de animale asemănătoare cu capra şi curpinzînd, în afara acesteia din urmă, caprele de stîncă, caprele sălbatice etc. Familia bovidelor, ordinul rumegătoarelor.

CENUŞĂ

Minuscule particole minerale azvîrlite de centrul de erupţie al vulcanilor, care pot să urce foarte sus în atmosferă şi să acopere regiuni întregi cu o pătură groasă de mai mulţi centimetri şi chiar de mai mulţi metri.

CNOSSOS

Capitala Cretei minoice, unde se ridica cel mai vast şi mai frumos palat din insulă (de mai multe ori mărit şi reconstruit în secolele al XVI-lea şi al XV-lea î.e.n.). Acolo a condus britanicul A.-J. Evens în 1900 celebrele săpături care au permis să se înţeleagă importanţa civilizaţiei cretane din epoca de bronz.

CRITIAS

Intitulat şi *Atlantida*, acest dialog neterminat al lui Platon pare să continue *Republica* şi *Timeu* şi să preceadă *Legile.* Partea esenţială o constituie descrierea raporturilor mitice dintre cetatea Atenei primitive şi Atlantida, ale cărei instituţii şi obiceiuri fac obiectul unor ample analize.

DERIVA CONTINENTELOR

Teorie geologică sugerată mai întîi de francezul Elisée Reclus şi desăvîrşită, la începutul secolului al XX-lea, de germanul Wegener, potrivit căreia continentele moderne rezultă din fragmentarea şi dispersarea bucăţilor unui mare continent primitiv unic, numit Pangea. Teoria tectonicii plăcilor a reluat şi a dezvoltat această ipoteză, dîndu-i o explicaţie fizică.

DIODOR DIN SICILIA

Istoric grec contemporan cu Iisus Christos, autor al unei foarte preţioase *Biblioteci istorice* în care sînt adunate numeroase cunoştinţe, anecdote şi legende despre lumea antică.

ECOSISTEM
„Unitatea" de bază în ecologie. Ecosistemul cuprinde ansamblul mediului natural şi al speciilor vii care îl populează. Se disting marile ecosisteme, sau macroecosisteme (de exemplu: Marea Mediterană), ecosistemele medii, sau mezoecosisteme (de exemplu: golful Nisa) şi micile ecosisteme, sau microecosisteme (de exemplu: o stîncă din golful Nisa).
ELENISTIC
Se spune despre perioada istorică ce ţine de la campaniile lui Alexandru cel Mare pînă la cucerirea Greciei de către Roma. Adjectivul se aplică de asemenea stilului artistic deosebit care caracterizează această epocă tulbure, dar plină de idei şi de realizări.
GIRELĂ
Gen de peşti teleosteeni, cuprinzînd nişte peşti frumoşi, lungi de vreo douăzeci de centimetri şi strălucitor coloraţi. Specia *Julis vulgaris* este comună în Mediterana şi trebuie să figureze în orice ciorbă pescărească bună.
GLACIAŢIE
Perioadă geologică de răcire climatică ce se caracterizează prin extinderea calotelor polare şi prin înaintarea gheţarilor. Ultimele trei glaciaţii, numite după afluenţi ai Dunării, sînt Mindel, Riss şi Würm.
GORGONĂ
Tip de coral din familia gorgonidelor şi din ordinul octocoralierilor (clasa antozoare), caracterizat prin coloniile sale de polipi foarte ramificaţi şi prin scheletul său făcut dintr-o substanţă cornoasă.
GRAMINEE
Familie de plante monocotiledonate, cu frunze în general alungite şi flori mici grupate în spiculeţe. Sînt „ierburile" pajiştilor din care unele, selecţionate, au dat cerealele (grîu, secară, orz, ovăz, porumb etc.). Se mai scrie şi „graminacee".
GREGAR
Se spune despre o specie care trăieşte în grupuri numeroase. Gregarismul poate să fie permanent, dar şi temporar — favorizat, în special, de apropierea anotimpului reproducerii.
HERODOT
Supranumit „părintele istoriei", acest istoric grec născut la Halicarnas (c. 484 – c. 425 î.e.n.) a grupat în *Istoriile* sale aproape toate informaţiile istorice şi geografice ale timpului său — la care a adăugat, fără să creadă prea mult în ele, numeroase legende egiptene, persane şi cimeriene.
HESIOD
Unul dintre cei mai vechi poeţi greci (secolul al VIII-lea î.e.n.), născut probabil în Beoţia, dar, poate, legendar. Îi sînt atribuite mai multe

opere cu caracter religios, didactic sau moral: *Munci şi zile; Teogonia; Scutul lui Hercule.*

HOMER

Cel mai ilustru poet grec, autorul *Iliadei* şi *Odiseei*, a cărui existenţă este legendară, dar pentru care şapte oraşe greceşti revendică onoarea de a se fi născut acolo. Lucrările moderne, îndeosebi lingvistice, par să demonstreze că *Iliada* şi *Odiseea*, poeme eroice de inspiraţie cretană şi miceniană, compuse pe la mijlocul secolului al VIII-lea î.e.n., nu sînt scrise de aceeaşi mînă. Iar *Imnuri homerice* şi *Batrahomiomahia* ar fi şi ele compuse de un alt poet, deşi îi sînt atribuite în mod tradiţional aedului orb din Kos.

LABELUM

La orhidee, petală inferioară mare cu forme şi culori ciudate, care imită uneori perfect aspectul unei insecte *(Ophrys).*

MAGMĂ

Termen desemnînd substanţele în fuziune care se întîlnesc în scoarţa terestră. Magma străbate scoarţa prin fisuri şi scapă sub formă de lavă prin centre de erupţie. În funcţie de proveniență, ea poate fi foarte fluidă şi bazaltică sau, dimpotrivă, vîscoasă: în acest din urmă caz, datorită gazelor pe care le închide sub ea în timpul erupţiei, poate să creeze condiţii producerii unei explozii formidabile.

MICENIAN

Civilizaţia miceniană, care a avut ca centre Micene, Tirint şi Orchomene, a înflorit în urma civilizaţiei cretane, pe care a asimilat-o din plin. A ajuns la apogeu între 1400 şi 1200 î.e.n.

MINOIC

Referitor la Minos, rege legendar al Cretei antice. Civilizaţia minoică, o civilizaţie strălucită, este împărţită în mod curent de către arheologi în minoică *veche* (între 3000 şi 2100 î.e.n.), minoică *medie* (2100–1580) şi minoică *recentă* (1580–1200).

M.I.T.

Iniţiale pentru *Massachusetts Institute of Technology.*

MOLUŞTE

Filum de animale caracterizate în special prin corpul lor moale acoperit cu o manta care secretă adeseori o cochilie calcaroasă. Se disting cinci clase principale: amfineurieni (chitoni), gasteropode (melci de livadă, conuşi, Murex), scafopode (Dentalium), lamelibranhiate sau bivalve (stridii, midii) şi cefalopode (calmari, sepii, caracatiţe).

MUREX

Gen de moluşte gasteropode cuprinzînd numeroase specii din mările temperate şi calde, cu cochilia spiralată, ornamentată cu ţepi şi pre-

lungită cu un tub lung. Din aceşti Murex din Mediterana extrăgeau anticii purpura, cu care îşi vopseau ţesăturile în roşu închis.

NIŞĂ ECOLOGICĂ

Loc de încadrare a unei specii vii într-un lanţ alimentar, într-un ecosistem. Rechinul şi delfinul, mari carnivore, ocupă aceeaşi nişă ecologică, cu toate că nu aparţin aceleiaşi clase zoologice.

PĂŞUNAT EXCESIV

Accident ecologic care apare atunci cînd consumul unei populaţii de ierbivore (rumegătoare etc.) depăşeşte capacităţile de înnoire ale vegetaţiei locale. Ţinuturile vizate sînt transformate treptat în deşerturi, iar procesul este accelerat şi mai mult de tropăitul animalelor, de eroziunea provocată de ploi etc.

pH

Potenţial de hidrogen. Acest indice permite să se exprime concentraţia ionilor de hidrogen dintr-o soluţie. Cu cît acesta din urmă conţine mai mulţi ioni H+, cu atît e mai acidă. Prin definiţie, apa pură posedă un pH egal cu 7. Mediile unde pH-ul este inferior lui 7 sînt acide, cele care au mai mult de 7 sînt bazice.

PIATRĂ PONCE

Rocă vulcanică foarte poroasă şi foarte uşoară, varietate de feldspat ortoclaz.

PINDAR

Poet liric grec, născut la Cynoscephales, mort la Argos (521–441 î.e.n.). Ale sale *Ode triumfale*, sau *Epinicia*, împărţite în *Olimpice, Pitice, Nemeice* şi *Istmice,* reprezintă una din culmile poeziei universale.

PLATON

Celebru filosof grec, născut la Egina, mort la Atena (429–347 î.e.n.). Discipol al pitagoreicilor, apoi cel mai de seamă elev al lui Socrate, a întreprins, după moartea maestrului său (399), o serie de călătorii în Egipt, Sicilia şi Italia. Îşi ţine prelegerile în grădinile lui Academos (de unde numele de Academie care i s-a dat şcolii lui). A încercat să aplice prin intermediul lui Denis din Siracusa teoriile sale politico-filosofice. A scris mai ales magnificele sale *Dialoguri,* în care îşi dezvoltă idealismul lui sistematic *(Banchetul; Fedra; Apologia lui Socrate; Criton; Gorgias; Theetet; Parmenide; Republica; Timeu; Critias; Legile; etc.).*

PLETHRU

Măsură de lungime grecească, reprezentînd a şasea parte dintr-un stadiu, adică 100 de picioare sau 30 de metri în unităţile actuale.

PLINIU CEL BĂTRÎN
(Caius Plinius Secundus). Naturalist latin, născut la Como în 23 e.n.; care a redactat monumentala *Istorie naturală* în care a notat tot ce se ştia pe atunci în domeniile astronomiei, fizicii, zoologiei, botanicii, medicinii şi agriculturii. A murit asfixiat de vaporii rezultaţi din erupţia Vezuviului pe care venise s-o observe în 79. Nepotul său, Pliniu cel Tînăr, s-a remarcat mai ales prin *Scrisori,* care au rămas celebre.

PLUTARH
Istoric şi moralist grec, născut şi mort în Beoţia (c. 45 – 50 – 125 e.n.). A scris mai multe lucrări reunite sub titlul *Scrieri morale*, dar este cunoscut îndeosebi prin *Vieţi paralele* ale oamenilor iluştri ai Greciei şi ai Romei.

POSIDONIU
Istoric şi filosof stoic, născut în Siria (135 – 50 î.e.n.). A ţinut prelegeri la Rodos (unde a fost maestrul lui Cicero), apoi a devenit ambasador la Roma.

RĂPITOARE
Vechi ordin de păsări caracterizate prin gheare şi cioc puternice şi încovoiate, dar care sînt împărţite astăzi în două ordine foarte distincte: răpitoare diurne, sau falconiforme (erete, acvilă, şoim, vultur etc.), şi răpitoare nocturne, sau strigiforme (bufniţă, cucuvea etc.).

REG
Întindere deşertică acoperită cu pietrişuri. Marele reg saharian ocupă sute de kilometri pătraţi.

RIFT
Acest cuvînt englezesc, care înseamnă „crăpătură", este folosit de geologi pentru a desemna marile fisuri ale scoarţei terestre, pe unde magma, venită din adîncimi, se extrude şi provoacă deriva* continentelor.

RÎNDUNICA DE MARE ROŞIE
Nume dat, din cauza culorii lor, mai multor specii de peşti aparţinînd genului Trigla (rîndunica de mare, rîndunica de mare bot-de-furcă etc.)

SAFO
Poetă greacă. A trăit în insula Lesbos în secolele VII – VI î.e.n. A scris ode, imnuri, elegii şi epitalamuri care, din nefericire, în cea mai mare parte nu ne-au parvenit. Potrivit unei tradiţii îndoielnice,ar fi fost o curtezană şi preoteasă a dragostei „safice".

SCOARŢA TERESTRĂ
Pătură periferică a globului, corespunzînd parţial litosferei. Este constituită din mari plăci mobile (vezi *Tectonica* plăcilor*).

SOCRATE

Ilustru filosof grec (468 – 399 î.e.n.), născut la Alopece (Atica) şi mort la Atena. Maestru al lui Alcibiade, adversar al sofiştilor, n-a lăsat nimic scris. Nu cunoaştem învăţătura lui decît din *Dialogurile* celor doi celebri elevi ai săi, Platon* şi Xenofon. Ironiile lui la adresa celor puternici, spiritul caustic, lipsa de respect au sfîrşit prin a deranja autorităţile care l-au acuzat de impietate şi l-au silit să se omoare, dîndu-i să bea o cupă cu cucută. Filosofia lui, al cărei ton rămîne preponderent ironic, se vrea o „moaşă a spiritului" (maieutica). Deviza lui este citată adeseori: *Gnéothi séauton*„Cunoaşte-te pe tine însuţi".

SONAR

Siglă din englezescul: *SOund NAvigation and Ranging*, aparat militar de detecţie a submarinelor în imersiune. Astăzi, acest cuvînt e aplicat tuturor sistemelor de ecolocaţie (localizarea unor obiecte sub apă prin analiza ecoului undelor emise) şi în special celor cu care sînt înzestrate în mod natural anumite animale (cetacee, diverse pinipide).

SPIROGRAF

Vierme marin, anelidă polichet sedentar, a cărui înfăţişare seamănă puţin cu cea a unei „flori". Trăieşte într-un tub (peduncul) pe care îl secretă şi din care lasă să iasă tentacule (parapode) dispuse în buchet.

STADIU

La greci, măsură de lungime avînd 600 de picioare de 30 de centimetri, adică 180 de metri.

STRABO

Geograf grec, născut în Cappadocia (c. 58 î.e.n. – c. 21 sau 25 e.n.), autor al unei mari *Geografii*, remarcabilă prin precizia descrierilor, cît şi prin importanţa care se dă în ea relaţiilor dintre ţări şi oameni.

TECTONICA PLĂCILOR

Teorie geologică unificatoare, potrivit căreia vulcanismul, cutremurele de pămînt şi deriva* continentelor se explică prin divizarea scoarţei* terestre în şase mari plăci principale, mobile unele în raport cu altele. Înteracţiunea a două plăci dă naştere la seisme, la manifestări magmatice, şi provoacă înălţarea bruscă a unui lanţ de munţi. Liniile de separare ale plăcilor sînt situate în marea lor majoritate în ocean: este vorba de dorsalele medio-oceanice, pe unde magma bazaltică scapă de sub litosferă.

TEODOLIT

Instrument folosit în geodezie pentru măsurarea unghiurilor sau pentru evaluarea distanţelor zenitale.

TIMEU
Dialog în care Platon* evocă prima oară mitul Atlantidei şi care conţine rezumatul teoriei *ideilor* autorului.
TUCIDIDE
Cel mai renumit istoric grec (c. 460 – c. 395 î.e.n.), dublat de un stilist inegalabil. Este cunoscut îndeosebi pentru opera sa *Istoria războiului peloponesiac*.
VIOLET
Animal marin din clasa urocordatelor şi familia ascidiilor, a căror carne este foarte apreciată de pescarii din Mediterana.

Bibliografie

APOLODOR, *Bibliotheca.*

Étienne F. BERLIOUX, *Les Atlantes, Histoire de l'Atlantis et de l Atlas primitif, ou Introduction à l'histoire de l'Europe,* Leroux, Paris, 1883.

J. B. BORY DE SAINT-VINCENT, *Essai sur les îles Fortunées et l'antique Atlantique ...,* Paris, 1803.

Pierre CARNAC, *L'Histoire commence à Bimini,* Robert Laffont, Paris, 1973.

Jacques-Yves COUSTEAU şi Alexis SIVIRNE, *Calypso,* Robert Laffont, Paris, 1978.

DIODORE DE SICILE, *Bibliothèque historique,* trad. Ferdinand Hoefer, Hachette, Paris, 1865. (DIODOR DIN SICILIA, *Biblioteca istorică,* trad. de Radu Hîncu şi Vladimir Iliescu, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1981.)

Ignatius DONNELY şi Edgerton SIKES, *Atlantis: The Antediluvian World,* New York, 1959.

Mircea ELIADE, *Le Mythe de l'Éternel Retour. Archétypes et répétitions,* Gallimard, Paris, 1949,

Sir A. EVANS, *The Palace of Minos,* MacMillan, 1921 – 1936.

F. FOUQUÉ, *Santorin et ses éruptions,* Paris, 1879.

K. T. FROST, "The 'Critias' and Minoan Crete", *Journal of Hellenic Studies,* 1913.

R. FURNEAUX, *Krakatoa,* Londra, 1965.

A. G. GALANOPOULOS şi BACON, *L'Atlantide, la vérité derrière la légende,* Paris, 1949.

Jean GATTEFOSSÉ şi Claudius ROUX, *Bibliographie de l'Atlantide et des questions connexes,* Lyon, 1926.

Paul GÉROUDET, *Les Rapaces diurnes et nocturnes d'Europe,* Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, Suisse, 1965.

F. GIDON, *Les Submersions atlantiques (irlando-américaines) de l'âge du bronze et la question de l'Atlantide,* Mémoires de l'Académie des Sciences, Caen, 1914.

Michel DE GRÈCE, *La Crète épave de l'Atlantide,* Julliard, Paris, 1971.

Bruce C. HEEZEN şi Dragoslav NINKOVITCH, *Santorini Tephra,* Londra, 1965.

HESIODE, *Théogonie. Les Travaux et les Jours,* trad. Paul Mazon, Les Belles Lettres, Paris, 1972. (HESIOD, *Opere,* trad., studiu introductiv şi note de Dumitru T. Burtea, Editura Univers, Bucureşti, 1973.)

Serge HUTIN, *Les Civilisations inconnues,* Fayard, Paris, 1961.

J. IMBELLONI şi A. VIVANTE, *Le Livre des Atlantides,* Payot, Paris, 1942.

Gilbert LAFFORGUE, *La Haute Antiquité ,des origines à 550 avant Jésus Christ,*

Histoire universelle, Larousse de Poche, Paris, 1969.
H. Spencer LEWIS, *Manuel rosicrucien*, Éditions rosicruciennes, Villeneuve-Saint-Georges, 1958.
S. MARINATOS, *La Crète et la Grèce mycénienne*, Atena, 1969.
S. MARINATOS, *Les Légendes royales de la Crète minoenne*, Revue archéologique, 1949.
S. MARINATOS, *On the Legend of Atlantis*, Cretica Chronica IV, 1950.
S. MARINATOS, "The Volcanic Destruction of Minoan Crete", *Antiquity*, vol. 13, 1939.
James W. MAVOR, Jr., *Voyage en Atlantis*, New York, 1969.
P. L. PAGE, *The Santorini Volcanos and the Desolation of Minoan Crete*, The Society for the Promotion of Hellenic Studies, Londra, 1970.
PAUSANIAS, *Călătorie în Grecia*, trad. de Maria Marinescu-Hîmu, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1974.
PLATON, *Timée, Critias*, trad. Emile Chambry, Garnier-Flammarion, Paris, 1969. (*Timeu. Critias*, în N. F. Jirov, *Atlantida*, trad. de Irina Andreescu, îngrijire ştiinţifică, note şi prefaţă de prof. dr. docent Radu Vulpe, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967.)
N. PLATON, *Crète*, 1966.
PLUTARQUE, *Les Vies des hommes illustres, Thésée.* (PLUTARH, *Vieţile paralele ale oamenilor iluştri, Teseu*, trad. de Paul Ioanide. Litografia naţională Ralian Samitca, Craiova, 1882).
G. POISSON, *L'Atlantide devant la science*, Payot, Paris, 1945.
PROCLUS, *Commentaires sur le Timée.*
SAINTE BIBLE (La) traduite en français sous la direction de l'École biblique de Jérusalem, Denoël, 1955. (*Biblia*, trad. de Vasile Radu şi Gala Galaction, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1938.)
STRABO, *Geografia.*
Haroun TAZIEFF, *Quand la terre tremble*, Fayard, Paris, 1962. (*Cînd pămîntul se cutremură*, trad. de Paul B. Marian, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966.)
Haroun TAZIEFF, *Les Volcans et la dérive des continents*, P.U.F., Paris, 1972. (*Vulcanii şi deriva continentelor*, trad. de Sanda Mihăescu-Cîrsteanu, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1991).
A. T'SERSTEVENS, *Le Périple des Îles Atlantides*, Arthaud, Paris.
Emily VERMEULE, *Greece in the Bronze Age*, University of Chicago Press, 1964.
Emily VERMEULE, *The Promise of Thera*, The Atlantic Monthly, dec. 1967.
Hartmut WALTER, *Falcons of a Princess*, articol.
Hartmut WALTER, *Eleonora's Falcon and Mediterranean Bird Migration: A Unique Predator-Prey System above the Sea*, propunere de lucru pentru studierea spaţiului.
Gladys Davidson WEINBERG şi Al, *The Antikythera Shipwreck Reconsidered*, trad. of the American Philosophical Society, vol. 55, part 3, Philadelphia, 1965.

CUPRINS

1. POSEIDON NE ONOREAZĂ ÎN FELUL SĂU
Fotografia miraculoasă — „Papa Flash", scufundătorii şi ceilalţi — Caii de mare — Un platan de două ori milenar — Îngropat în mîl — Toate astea pentru o oală de noapte! 7

2. FRAGILITATEA MEMORIEI OMENEŞTI
Cartografie fotografică — Heliki, oraş scufundat — Bronzul şi obsidianul — Îmbarcare pentru Anticitera — O încărcătură de statui şi de amfore — Amintiri, amintiri ... — Cetatea legendară a regelui Minos 21

3. TESEU ŞI MINOTAURUL
Marele turneu al epavelor — Comuniune cu marea — O faleză de poterii — O simplă cană de o frumuseţe pură — Zidul enigmatic şi iepurele de mare — Cu toarta pe dinăuntru — „Cel ce zguduie pămîntul" 35

4. BOTEZUL LUI „ULISE"
Libertatea femeilor — În care se rupe în fiecare noapte un cablu de amarare — Arheologul nostru este un idol minoic! — Un ibric străluceşte în întuneric — Cu şampanie şi cu pipi de cîine — O sută de metri pătraţi care trebuie sorbiţi — *Ulise* înlănţuit 49

5. ENIGMA MICULUI GOLF SFÎNTUL GHEORGHE
Timpul tăiat în felii — Maşina care dă înapoi secolele — Virtuţile miraculoase ale bezoarului — Şoimul prinţesei — Un baraj de gheare şi de ciocuri încovoiate — Numerotaţi-vă epavele! — Cea mai mică eroare ne poate costa o spărtură — Cascade de amfore — O civilizaţie înghiţită de ape 63

6. ATLANTIDA, DE LA ATLANTIC LA URAL
Orichalc strălucitor ca văpaia focului — Cele trei centuri de ziduri ale palatului regal — Scepticismul lui Aristotel — Născocire sau nu? — Atlantida este peste tot — Este oare în Atlantic? — Migraţia anghilelor — Zidurile de la Bimini 83

7. UNDE MITOLOGIA ŞI GEOLOGIA SE ÎNTÎLNESC
Atlantida nu era departe de Atena — Creta, stăpîna mărilor — Poseidon contra Atenei — *Titanomahia* — Cataclismul final 106

8. CEA MAI FORMIDABILĂ EXPLOZIE DIN ISTORIE
Falezele tricolore din Thira — Infernul lui Dante — Vulcanul nu doarme decît cu un ochi — Explicaţiile lui Haroun Tazieff — Cele zece plăgi ale Egiptului — Ploi de cenuşă şi de pietre ponce — Păsările şi maimuţele — Pentru totdeauna în memoria oamenilor 122

Anexe 149
Glosar 163
Bibliografie 172

ARTĂ PLASTICĂ ● DICŢIONARE
LITERATURĂ BELETRISTICĂ
RELIGIE ● OMUL ŞI NATURA ● ISTORIE
MUZICĂ ● TEATRU ● CINEMA
ISTORIE ŞI CIVILIZAŢIE

Biblioteca UNIVERSALIA

ATLANTIDA... Puţine mituri au făcut să viseze atît de mult oamenii. Splendorile şi misterele anticei metropole cu ziduri de bronz au fascinat generaţii de poeţi, istorici, romancieri. Continentul înghiţit de ape a fost localizat... aproape cam peste tot pe Pămînt, din Scandinavia în Africa, din Mongolia în Antile. Şi dacă adevărata Atlantidă s-ar afla în Mediterana ? Şi dacă ar fi vechea civilizaţie minoică distrusă de explozia cataclismică a vulcanului din Santorin, în secolul al XV-lea î. e. n., şi înghiţită de cenuşa şi valul seismic monstruos ? Comandantul Cousteau şi echipa sa încearcă să verifice această ipoteză.

ISBN 973-566-017-2

Lei 260